НАУКОВІ РАКУРСИ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ВИПУСК 3 2021

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИІ НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені В. Г. КОРОЛЕНКА
Кафедра загального і слов'янського мовознавства та
іноземних мов

НАУКОВІ РАКУРСИ

Збірник наукових праць

Випуск 3

ПОЛТАВА 2021

УДК 378(062)+82(062)
Н34

Рецензенти:
Леся Лисенко, кандидат наук із соціальних комунікацій, доцентка кафедри журналістики Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка
Олена Буйдіна, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри методики змісту освіти Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені М. В. Остроградського
Друкується за ухвалою вченої ради Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (протокол № 7 від 17 червня 2021 р.)

Н34 Наукові ракурси : зб. наук. пр. / за ред. Л. Король , Л. Черчатої Полтава : ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2021. Вип. 3. 222 с.

До наукового збірника увійшли статті, які висвітлюють результати досліджень, присвячених актуальним проблемам сучасної науки, професійної підготовки фахівця у закладах вищої освіти, аспектам педагогічного процесу загальноосвітньої школи.

Видання розраховане на вчених, викладачів, учителів, аспірантів, магістрантів, студентів. Його матеріали стануть також у нагоді всім, хто цікавиться проблемами лінгвістики, літературознавства, країнознавства, лінгводидактики та методики викладання навчальних дисциплін, виховання шкільної та студентської молоді, формування висококомпетеного майбутнього фахівця.

УДК 378(062)+82(062)

Редакційна колегія:
Лариса Король, к. пед. н.., доц. (голова)
Лідія Черчата, к. пед. н.., доц. (відп. ред.)
Камаль Рашид Ансарі, проф. (Пакистан) (за згодою)
Олена Бєляєва, к. пед. н.., доц. (за згодою)
Валерій Лутфуллін, к. пед. н.., доц.
Наталія Петрушова к. філол. н., доц.

Редакційна колегія не обов'язково поділяє позицію, висловлену авторами публікацій. Відповідальність за зміст, достовірність викладених фактів і посилань несуть автори статей.

© Колектив авторів, 2021
©ПНПУ імені В. Г. Короленка

ЗМІСТ

ПАРАДИГМА НАУКОВОГО СВІТОПРОСТОРУ

Bilan Vladyslav
IS IT EVER JUSTIFIED TO DISOBEY THE LAWS IN A DEMOCRACY? _ 8

Hmyria Anton
NAPOLEONIC CONQUEST OF ITALY _ _ _ _ _ _ _ _ _ 16

Korol Larysa, Ansari Muhammad Rashid Kamal
EDUCATION IN UKRAINE AND PAKISTAN: COMPARATIVE VIEW ON ISSUES AND CHALLENGES _ 35

Cherchatyi Pavlo
DIE ANDERE SEITE DES KRIEGES _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ 52

ЛІНГВІСТИКА. МЕТОДИКА. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Bieliaieva Olena, Lysanets Yuliia, Havrylieva Kseniia, Efendiieva Svitlana
MASTERING THE INTERROGATIVES IN MEDICAL ENGLISH FOR PROFESSIONAL PURPOSES _ _ _ _ _ 59

Король Лариса
НАВЧАЛЬНА МУЛЬТИМЕДІЙНА ПРЕЗЕНТАЦІЯ ЯК ЗАСІБ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТА З ДИСЦИПЛІНИ «ІНОЗЕМНА МОВА (ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ)» _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ 69

Kostyrenko Tamara
PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF STUDENTS' INTERCULTURAL COMMUNICATIVE COMPETENCE _ 84

Lysanets Yuliia, Bieliaieva Olena, Znamenska Ivanna, Havrylieva Kseniia
THE USE OF A PRAGMATIC-BASED APPROACH TO TEACHING THE FUTURE TENSE IN MEDICAL ENGLISH FOR PROFESSIONAL PURPOSES _ _ _ _ _ _ 90

Лутфуллін Валерій
ПРОБЛЕМИ ЛІНГВОДИДАКТИКИ В НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ Я. А. КОМЕНСЬКОГО _ 98

Поўх Ірына
ІНТЭРПРЭТАЦЫЯ ПРАСТОРЫ І ЧАСУ Ў ІРЛАНДСКІМ ПЕСЕННЫМ ФАЛЬКЛОРЫ _ _ _ _ _ _ 108

Черчата Лідія
АНГЛІЙСЬКОМОВНИЙ АКАДЕМІЧНИЙ ДИСКУРС: ДИСТИНКТИВНІ ОЗНАКИ ТА ЖАНРОВЕ РОЗМАЇТТЯ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ 116

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Вишован Марія, Лисенко Руслан, Ляховський Віталій, Люлька Олександр, Нємченко Іван, Городова-Андрєєва Тамара, Краснов Олег
ЗНАЧЕННЯ ГЕРНІОЛОГІЧНИХ ТОВАРИСТВ У ПРОСУВАННІ СУЧАСНИХ ЗНАНЬ ТА НАВИЧОК _ 129

Лисенко Руслан, Ляховський Віталій, Ковальов Олександр, Люлька Олександр, Нємченко Іван, Краснов Олег, Городова-Андрєєва Тамара
ЗАСТОСУВАННЯ СУЧАСНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В ГЕРНІОЛОГІЇ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ НА КАФЕДРІ ХІРУРГІЇ _ 139

Ляховська Анастасія, Лисенко Руслан, Філатова Валентина, Ляховський Віталій, Ковальов Олександр, Рябушко Роман
МИСТЕЦТВО ЛІКУВАННЯ В ПРАКТИЦІ ЛІКАРЯ _ 146

Ляховський Віталій, Нємченко Іван, Люлька Олександр, Городова-Андрєєва Тамара, Ляховська Анастасія, Краснов Олег
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ _ 153

Ляховська Тетяна, Нємченко Іван, Лисенко Руслан, Ляховський Віталій, Городова-Андрєєва Тамара, Сидоренко Архип
ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПІВ ГУМАНІЗМУ В ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ _ _ _ _ _ _ _ _ 161

Нємченко Іван, Ляховський Віталій, Люлька Олександр, Рябушко Роман, Городова-Андрєєва Тамара, Сидоренко Архип, Баля Геннадій, Уласевич Лариса
САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ – ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ЛІКАРЯ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ 167

Нємченко Іван, Ляховський Віталій, Люлька Олександр, Рябушко Роман, Городова-Андрєєва Тамара, Сидоренко Архип, Баля Геннадій, Уласевич Лариса
СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ЛІКАРЯ_ _ _ _ _ _ _ 174

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ШКОЛИ

Андрієць Марина
ВИКОРИСТАННЯ LATEX-ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ СТВОРЕННЯ ІНТЕРАКТИВНОЇ ГРАФІКИ ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНОГО ПРОФІЛЮ _ _ _ _ _ _ 179

Білокінь Антоніна
КРОКИ ДО ПЕРЕМОГИ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ 185

Драч Наталія, Мурашкіна Оксана
НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ У ЩЕРБАНІВСЬКОМУ ЛІЦЕЇ ЩЕРБАНІВСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ РАДИ ПОЛТАВСЬКОГО РАЙОНУ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ 192

Драч Наталія, Прокопенко Яна
ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ В ЩЕРБАНІВСЬКОМУ ЛІЦЕЇ ЩЕРБАНІВСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ РАДИ ПОЛТАВСЬКОГО РАЙОНУ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ 197

Займак Ірина, Мурзаєва Наталія
ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСІВ ТА ОСВІТНІХ ПЛАТФОРМ У ЩЕРБАНІВСЬКОМУ ЛІЦЕЇ _ _ _ _ _ _ _ _ 202

Сільченко Наталія
УСПІХ ЗМІН ЗАЛЕЖИТЬ ВІД ВЧИТЕЛЯ _ _ _ _ _ _ _ _ _ 207

НОВІ ВИДАННЯ: РЕЦЕНЗІЇ, ОГЛЯДИ, АНОТАЦІЇ

АКТУАЛЬНИЙ ПОГЛЯД НА НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ФАХУ
Рецензія на книгу : Medical English for Public Health Purposes : textbook / Yu.V. Lysanets, O. M. Bieliaieva, L. B. Slipchenko. Kyiv : AUS «Medicine Publishing», 2021. _ 213

РЕЦЕНЗІЯ на видання: Король Л. Індивідуальне навчально-дослідне завдання з дисципліни "Іншомовний академічний дискурс": методичні вказівки для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Полтава : ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2021. 74 с. _ _ _ _ 217

У ФОКУСІ УВАГИ – ЛЕКСИКА
Рецензія на книгу: Сліпченко Л. Б., Бєляєва О. М., Лисанець Ю. В. English Vocabulary in Practice: навч. посіб. Полтава, 2021. _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ 220

ПАРАДИГМА НАУКОВОГО СВІТОПРОСТОРУ

IS IT EVER JUSTIFIED TO DISOBEY THE LAWS IN A DEMOCRACY?

Vladyslav Bilan
University of Tartu
Tartu, Estonia

Summary: *The article focuses on the problem of morality and justice in society. The fundamental questions about justice and morality caused individuals to allude to one's ethical and moral principles to distinguish right from wrong.*

Key words: *democracy, law, society, civil disobedience, non-violent march.*

Throughout the history of mankind, morality has been by a number of thinkers and philosophers seen as a scale for assessing one's convictions, principles, attitudes, and, most importantly, the severity of acts committed. The fundamental questions about justice and morality caused individuals to allude to one's ethical and moral principles to distinguish right from wrong. Today, a few thousand years from when demo-cracy was born, we are still left with addressing the same soci-etal moral puzzles: When can the breach of the law be justi-fied? What are the theories that one could draw on to assess the moral extent of an act? Where the boundaries between "just" and "unjust" diverge? On the latter matter, Michael Sandel (2009) in his scholarly work "What is the right thing to do?" [7], fuelling the contemporary debates within the theory of justice, undertook an attempt to delineate the borders bet-ween "right" and "wrong" instances of moral behavior putting the latter on moral scales and assessing the extent to which morally wrong behavior can be justified [7].

Indeed, there are different types of moral dilemmas encompassing both personal and global-scale levels which do not provide a clear answer. One of such important quandaries in philosophical milieu concerns the matter of unjust laws and the way of dealing with them, clearly presenting the dicho-tomous view on this issue. When it comes to the justification of civil disobedience in a democracy, some philosophers follow the school of thought that insists on an undisputed duty to obey the law as the resistance to legislation is per se unlawful [2]. An alternative view, on the other hand, raises the notion of morality and posits that while having the respon-sibility to obey laws that are just in their nature, additionally "one has a moral responsibility to disobey unjust laws" [6, p. 293]. This essay seeks to argue that civil disobedience in democratic regimes is justified, provided that certain preconditions are met. The structure of the essay is the following. First and foremost, the paper examines the notion of civil disobedience and provides the definition. Afterwards, the concept will be elaborated by outlining its characteristics and peculiarities. Ultimately, utilizing the theory of civil diso-bedience by John Rawls (1971), the essay will bring forth the circumstances and requirements for justification of law diso-bedience in a democracy [6].

Civil disobedience as an agent of change. In the Nineteen-Century United States of America, as a display of dissent over the policy of the government regarding slavery as well as waging war on Mexico, Henry Thoreau deliberately refused to pay state taxes, which later led to his short-term imprisonment. For him, the payment of the taxes symbolized the acceptance and cooperation with the regime and its immoral policies [1, p. 87–91]. Moreover, Thoreau also assisted escapee slaves to avoid their comprehension and thus violating Fugitive Slave Law which he considered to be immoral.

Another example of civil disobedience is the Salt March in 1930 in India. The British government at that time set the monopoly on salt production by introducing taxation laws. In order to defy the legislation, Mohandas Gandhi organized a non-violent march, which provided an extensive illumination of the unfair issue and gained the army of followers. The campaign mushroomed across India, inspiring further advances of civil disobedience [8]. Gandhi employed the concept of absolute non-violent resistance which not only helped to gain inde-pendence from the British rule but also drastically influenced other leaders fighting unjust laws such as Martin Luther King Jr. who also championed the philosophy of non-violent civil disobedience. In 1955, after the detention of Rosa Parks for refusal to give up her seat in a bus, the Montgomery Bus Boycott occurred in which African Americans boycotted against the racial segregation policy. Martin Luther King Jr., utilizing the ideas of Mohandas Gandhi's non-violent opposition, spearheaded the movement leading to the cancellation of the laws. Afterwards, he organized more marches using the same idea of non-violent resistance [9].

What are some common features of civil disobedience and how one should conceive of the notion in the first place? In order to provide a response to these questions, the article refers to the definition given by John Rawls. In his seminal work "A Theory of Justice" (Rawls, 1971), the author zeroes-in on justice and civil disobedience defining the latter as "a public, nonviolent, conscientious yet political act contrary to law usually done with the aim of bringing about a change in the law or policies of the government" [6, p. 364]. The theory encompasses just or approximately fair democratic regimes, thus sharping the scope to laws or injustices that occur in such regimes, distinguishing it from revolu-tions or protests against the regime. For Rawls, engaging in civil disobedience one does not utilize their own principles of morality or religious belief, instead, the focus

should be put on the conception of justice widely shared within the political order. Additionally, the act of disobedience, according to Rawls, is always done in public, open and not disposed to secrecy as well as not compatible with violence. This is because by exercising the aforementioned features, it is ensured that one's actions are honest, sincere, and are deeply committed to the ideals of justice. Furthermore, by accepting the legal repercussions, the author indicates, the disobedient in this case acknowledges and respects the fidelity of law [6, p. 366]. Thus, applying this framework, civil disobedience in its nature is distinguished from protests questioning the legiti-macy of the government for it is focused on individual laws that are perceived to be unjust. Civil disobedience is rather a corrective tool that seeks to improve the system, not overturn it.

When is it justified to disobey laws in a democracy? First and foremost, for the sake of this essay, the wide conceptualization of democracy is used which is defined as "a government in which supreme power is invested in the people and exercised by them directly or indirectly through representation" [5, p. 131]. However, it is also important to provide principles of the notion. According to John Gastil (1993), democracy comprises various liberties and freedoms as well as social and civil equalities. It highlights the diversity and rejects discrimination and prejudices [6, p. 5]. Nevertheless, there are no ideal regimes, and democracy, despite its all advantages, is not an exception to this rule for violations in democratic regimes do occur. Accordingly, the nucleus of John Rawls' Theory of Justice is near just societies which the author equalizes with legitimately established democracies [6, p. 363].

The first aspect which justifies civil disobedience, according to Rawls, concerns the object of disobedience. For the author, the cases of injustice should be limited to serious and clear violations of the principle of equal liberty

as well as the second part of the difference principle [6, p. 372]. Compiling the basic structure of a just society, the first principle revolves around personal liberties, stating that every individual is guaranteed to have an equal right to the most substantial basic liberty which is compatible with the liberties of others. The latter principle combines two parts instructing that economic and social inequalities should be rearranged so that they serve as an advantage for everyone and, secondly, constitute positions and offices open to all people under the condition of equality of opportunity [6, p. 60]. By shifting the focus on the principles of justice, the author provides a serious framework for the justification of civil disobedience utilization as a means to challenge injustices while preserving respect for the law. The reasons for the disobedience should be significant enough and visible to the sense of justice of the majority. Amongst obvious cases of such injustices, Rawls provides an example of minorities that are not allowed to exercise the right to vote, own property, or have a position in the government. The idea is such arrangements are to be embedded into the social practices that are obvious to society. For instance, one of such examples in the course of history is the woman suffrage movement in The United States. In 1872, protesting the denial of the right to vote on the basis of their gender, woman suffrage supporters engaged in protests, including acts of civil disobedience. That year, being prohibited for casting the vote, Susan Anthony nevertheless registered and voted in the 1872 congressional elections. As a consequence of doing this, she was sentenced to jail and fined. By accepting this legal repercussion, Susan maintained her respect for the law but publicized the injustice of vote prohibition, thus significantly contributing to the law change in the long run [4].

Additionally, John Rawls advances with further conditions for civil disobedience justification. According to the philosopher, civil disobedience should be exercised as a method of the last resort when all existing legal democratic means are exhausted [6, p. 373]. This means that if the principle of equal liberty has been violated, the appeals of the oppressed minority to the majority have proved fruitless and the correction of injustice has not been accomplished, then one can proceed to the refusal of being abode by certain laws. While paying the tribute to democratic institutions in nearly just democracies, this condition might pose a menace to the minorities of the society experiencing a violation of liberty or unfair treatment. Some cases might require a quick reaction on the side of the minority subjected to injustices. Thus, by following all legal democratic means, the oppressed might simply do not have time access all these means. Moreover, there is always room for more appeals or protests in near just democracies. For example, the indigenous minorities facing the alteration of their communities due to various construction projects such as dams or pipelines. The people might file legal suits with no positive result in their favour leaving them with the option of civil disobedience in order to highlight their plight and make it more public. Therefore, the essay argues that civil disobedience is justified even without preliminary appeals to all democratic means provided there are violations of liberties as it perceived by the oppressed groups.

Furthermore, John Rawls additionally provides the third justification for the civil disobedience. He states that certain circumstances require limitation of the acts [6, p. 373]. For him, using the aforementioned conditions for the justification, ceteris paribus, two and more groups of oppressed minorities are equivalently justified to employ the tools of civil disobedience. This, however, from the Rawl's

perspective, would eventually result in chaos undermining the "efficacy of the just constitution [6, p. 374] as well as fostering disrespect to law and constitution. While agreeing that one of the means of solving this problem is the political alliance of unjustly oppressed groups [6, p. 374] as it fosters better coordination thus preventing disorder, the essay puts forth the idea that this limitation of disobedience should not be followed. In cases when more than one minority groups are experiencing unjust treatment, the questions of the extend of society's justness arises. Therefore, civil disobedience by more than one group is justified as in this instance it serves as an agent of change and improvement pill for the system.

In summary, democratic regimes are the closest set of governmental arrangements to the ideal of a just society, provided the principle of justice are the pillars on which the society stands. Nevertheless, even in nearly just societies, cases of injustice arise. In the wake of today's realities, civil disobedience is an important toolkit used to improve the mechanism of a democratic regime. Having analyzed the bodies of literature, the essay has argued that civil disobedience in democratic regimes is justified. Nevertheless, it is crucial that certain preconditions are met to fix the shortcomings on one hand and maintain respect for law on the other. First of all, the act of civil disobedience should address the general sense of justice in a society in comparison to individual perceptions. In democratic states, the act should be done illegally and be aimed at a certain law. Additionally, civil disobedience is permitted when violent methods are not applied. It is also entirely justified if the principles of equal right, which is the nucleus of just societies, have been violated. Contrary to Rawls' ideas, the article has suggested that one does not have to consider the violation of unjust laws as the last option in order to change the legislation. Civil disobedience is also justified when there are more than one

group experiences similar injustices as this would result in bettering of democracy in the long term.

References

1. Herr, W. A. (1974). Thoreau: A Civil Disobedient? *Ethics. Vol. 85*, 1, 87–91.
2. Kant, I. (1965). *The metaphysical elements of justice : part I of The metaphysics of morals.* Indianapolis : Bobbs-Merrill.
3. King, M. L. (1986). *A testament of hope: The essential writings of Martin Luther King Jr.* San Francisco: Harper & Row.
4. New York Heritage. (2019, June 27). *Woman Suffrage and the 19th Amendment*. Retrieved from The U.S. National Archives and Records Administration. Retrieved from https://www.archives.gov/education/lessons/woman-suffrage#:~:text=Beginning%20in%20the%20mid%2D19th,women%20the%20right%20to%20vote. (Last accessed: 10.01.2021).
5. Nwogu, G. (2015). Democracy: Its Meaning and Dissenting Opinions of the Political Class in Nigeria: A Philosophical Approach. *Journal of Education and Practice Vol.6, No.4*, 131–142.
6. Rawls, J. (1971). *A Theory of Justice*. London: The Belknap Press of Harvard University Press. 560 p.
7. Sandel, M. (2009). *Justice: What's the Right Thing to Do?* New York: Farrar, Straus And Giroux.
8. Seymour, R. (2012, August). Five example of civi disobedience to r*emember*. *The Guardian:* Retrieved from https://www.theguardian.com/commentisfree/2012/aug/20/civil-disobedience-sanchez-gordillo#:~:text=1.,Salt%20March&text=Gan-dhi%27s% 20defiance%20of%20British%20colonial,had% 20to%20 import% 20Bri tish%20salt. (Last accessed: 26.12.2020).
9. Winston, K. (n.d.). *Civil Disobedience*. Retrieved from http://disobediencecivil.weebly.com/dr-martin-luther-king-jr.html#. (Last accessed: 16.01.2021).

Анонація: *Стаття присвячена проблемі моралі та справедливості в суспільстві. Основні питання щодо справедливості та моралі змусили людей натякати на власні етичні та моральні принципи, щоб відрізнити добре від поганого.*

***Ключові слова**: демократія, закон, суспільство, громадянська непокора, ненасильницький марш.*

NAPOLEONIC CONQUEST OF ITALY

Anton Hmyria
Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University
Poltava, Ukraine

***Анотація:** На основі аналізу англійськомовних джерел досліджено італійський регіон у період наполеонівських воєн. Схарактеризовано реформи в Італії, здійснені під впливом Французької революції. Виявлено позитивні та негативні суспільні явища в республіці та королівстві Італія періоду 1802–1804 рр., досліджено витоки процесу об'єднання – Il Risorgimento, що набув поширення другій половині XX ст. в регіонах країни, а також особливості та наслідки приходу до влади Наполеона на італійській пенінсулі.*

***Ключові слова:** Французька революція 1789–1799 рр., Наполеон Бонапарт, наполеонівські війни, наполеонівські реформи в Італії.*

The issue of French Revolution of 1789–1799 and following it Napoleonic wars is among the most important for the history of Europe because the Revolution, substansially changed political thought in France, and consequently, all over the Europe, especially in thr lands which were directly influenced by the French conquests, led by Napoleon. Basicly, it began the end to the era of absolute monarchies. It needs to be highlighted, that riding on the events in France, it was enough for one man and his innovative [24] army to spread these ideas across the Continent. Some of the nations and regions that Napoleon conquered, were influenced more than others, in particular,

the Italian Peninsula, which had experienced important changes during the period of the French rule.

In this article, we aim to characterize the variety of aspects of Napoleonic conquest of Italy and the changes it made happen.

It is our firm belief, that understanding of of effects of Napoleon's ideological innovations on Europe is vital for historians and politologists of today. They should be studied to consider not only the processes of XIX century, but also the next periods of time until nowadays. The Italian Peninsula under Napoleon is especially vibrant as an example of these changes. By that, we, first, mean the Italian Risorgimento (according to Merriam Webster Dictionary, it is the word of Latin origine: in Latin *resurgere* means 'rise again' [1]), a unification movement in Italy in the second half of XIX century.

The main driving force that gave inspiration to the Risorgimento came from the reforms introduced by Napoleon. They followed the examples of the French government. Indeed, in the Napoleonic period, quite a number of Italian states were consolidated, and, what is especially significant, the Italian middle class was able to participate in the governmental structures [2].

Although, there are various studies which cover the aspects of changes in the Italian government under the influence of revolutionary France [5–6; 12; 15], as well as the French-Italian campaigns as a whole, this article attempts to comprehend the peculiar features of the investigated period and put it in an easy-to-understand format.

We will begin with the investigation of the reason, why the French rule could create a new state in Italy. It is proved that since the 1780s, the Italian newspapers and pamphlets had given full play to news from France [11, p. 196], especially to the political struggle between the king and the Parliament of Paris. As a matter of fact, after 1791

they were further enhanced by the personal testimonies of political emigres.

The reformist impulse of the 1780s waned and Italians took a growing interest in the French Revolution [2]. Consequently, the Italian governments opposed French Revolutionary ideas. They identified them with a potential hazard to stability after French armies in 1792 occupied Savoy and Nice, which belonged to the kingdom of Sardinia-Piedmont.

A Tuscan nobleman Filippo Buonarroti, (according to W. G. Fishman, the first professional revolutionist [3]) served as national commissioner in the Ligurian town of Oneglia, captured by French armies in 1794. Oneglia "…became the location for the first revolutionary experiment on Italian soil, when Buonarroti introduced a republican constitution and the cult of the Supreme Being and abolished seigneurial rights" [2]. The event ended in 1795 with the fall of Maximilien Robespierre's government in France, nevertheless Buonarroti sticked at to his beliefs.

It is essential that large numbers of the Italian people were more favorable towards the French and their democratic government than the feudal lords of Italy. So, as we can see, the Italian people, or rather, their nationalistic part, were already intrigued by the events in France, even before they escalated beyond borders. It is also worth noting, that same as in most of Europe, the monarchs were less than happy with such outcomes, afterall it inspired people to change the absolute rule of nobility.

The French invasion of Italy under Napoleon Bonaparte (1769–1821), began in April 1796 [4]. At that time, he still was a commander under The Directory. He led a numerically inferior, poorly supplied, and irregularly paid "Army of Italy" into the region of Northern Italy [2]. And, as we know from the "History of Western Civilization", Napoleon's main objective was to separate the Austrian and

Sardinian forces in the because the defeat of the latter would lead them to fall back on their capital, Turin [5]. That would force Austria to withdraw eastward, to shelter Milan and their communication lines.

In a few weeks after the invasion, Sardians signed the Armistice of Cheraso 28 April 1796. It was followed by the Peace of Paris 15 May 1796 [2], where King Victor Amadeus III of Sardinia-Piedmont was forced to cede Savoy and Nice to France. Hence, the safe passage to the French armies was granted. On the same day, Napoleon's army drove the Austrians out of Milan, pursuing them into the territory of the Republic of Venice, political initiative in Italy remained on the French side [2].

By April 1797 the Po valley was under the French soldiers, including Bologna and the northern part of the Republic of Venice. French armies also occupied the duchy of Modena as well as a big part of the grand duchy of Tuscany, including the port of Livorno.

J. Hayworth wrote that the members of the post-Jacobin Directory had regarded the conquered Italian territories primarily as bargaining chips [6, p. 235–266]. However, Napoleon, as the commander of the Army of Italy had in mind to establish two "sister republics." He hoped for financially stable and politically dependable governments that would adopt French legislation, and hold radical elements at bay, while being under the influence of France [2].

The first 'sister republic' – the Cispadane Republic, was established in December 1796 by General Napoleon Bonaparte out of the merger of the duchies of Reggio and Modena and the legate states of Bologna and Ferrara, but in June 1797 Bonaparte decided to merge it with the Transpadane Republic [7, p. 10–11] formed by Napoleon in northern Italy (June 1797) in conquered territories centred in the Po River, and in the territories of Milan and Mantua. Thus creating Cisalpine Republic, which encompassed Lombardy,

to happen. In some months, by the Treaty of Tolentino 19 Feb 1797, the pope ceded Romagna to the republic.

According to P. Deirdre, the third one was the Ligurian Republic, incorporating the former republic of Genoa, proclaimed on June 6, 1797 and established 9 days after [8].

Looking at this part of Napoleon's plan, we can conclude that he demonstrated his ambitions, going as far as disregarding Directory command's plans and creating something of his own making. This period is also one of the key parts of the future fate of Italy, since not only the government type shifted from monarchies to republics, as a consequence creating new Italian political elite, but also uniting different lands in new blocks, thus showing the first ideas of unification.

Pursuing the idea to defeat of Austrian forces on Venetian territory during the winter of 1796–97, Napoleon turned his offensive northward, crossing the Tagliamento River and driving for the Austrian capital, Vienna [8].

In April 1797, at Leoben was signed the treaty of Leoben, it was followed by Treaty of Campo Formio in October, it resulted in Napoleon ceding Venetian territory east of the Adige River, including Istria, Dalmatia, and the city of Venice to Austria and in return, the treaty preserved most of the other French conquests, including establishment of the Cisalpine and Ligurian republics in northern Italy under French influence. This treaty, however, was illrecieved by the Italian populace [2].

Ugo Foscolo expressed their disillusionment in his novel "The Last Letters of Jacopo Ortis" (1798) [9]. Nevertheless, for the next two years in the Northern part of Italy a period of relative freedom and democracy was established. After dealing with Austria, the French army headed to Rome and occupied it in January 1798 with proclamation of Roman Republic on March 15 [11].

The southern exile Vincenzo Russo described those events in his "Political Meditations" (1798): the pope was forced into exile, and the new republic was set up under an executive of seven consuls.

The situation in Italy changed in November 1797. As we know from the investigated sources [2: 7; 10], Napoleon departed on his expedition to Egypt. Under the pressure from England, King Ferdinand IV of Naples attempted to restore the papal government in Rome and invaded the Roman Republic. But after the counterattack by the French army, King Ferdinand was forced to take the refuge in Sicily under the protection of the British fleet. In February 1798 the Roman Republic was re-established, while the French troops occupied Naples and on January 23 1799 established the Parthenopean Republic [2].

It is important to remind that, after such victories the situation for the French in Italy got worse. After the establishing the Second Coalition against France in March 1799, the Austri-an and Russian troops occupied the Cisalpine Republic. They reached Turin.

The French, who had occupied Tuscany between March and July 1799, were driven out by a violent peasant uprising [13]. In P. Ginsborg's article "Peasants and Revolutionaries in Venice and the Veneto, 1848" it is pointed out that "…the European peasantry, by its indifference to open hostility to the revolutionaries, soundend their death knell" [13].

The Roman Republic fell in September 1799. The French army was forced to withdraw from Naples as there was a counter-revolution organized by the Cardinal Fabrizio Ruffo launched in February, aided by the English fleet under Horatio Nelson [2]. In 1802 that resulted with the return of Ferdinand to Naples, sanctioned by the Peace of Amiens. The French resisted only in Genoa, while numerous Italian Jacobins took refuge in France.

That was the end of the first Italian campaign. The importance of that period, in our opinion, is connected with the fall of the old governmental system of the Italian Peninsula. Even though, it was then re-eastablished, the damage already have been done. The Italian people "got a taste" of republican government based of the French example: the Napoleonic authorities launched the rationalization and centralization of the administrative, financial, judicial, and military structures, modelled on the French system [17, p. 159].

As the Encyclopaedia Britannica observes, in 1800 the Neapolitan historian Vincenzo Cuoco argued that the Italian revolution of the 1790s had been a "passive revolution" without real roots in Italian soil or a national ruling elite [2]. Later generations of historians repeated and endorsed this view, arguing that Italian Jacobinism had imitated Robespierre's ideology (C. Carpa, R. Mucignat, S. Perovic, K. Zagdi, A. Pillepich, S. Woolf, and others).

In the end, everything truly began only after Napoleon gainined control of France in November 1799. One of Napoleon's plans was "…to reconquer the Italian Peninsula which has returned under Austrian control after the defeat inflicted by Austro-Russian forces and the following Austrian invasion of Lombardy and Liguria in April 1800" [2].

During the first decade of the XIX century, Napoleon gained control over the rest of Italy: Piedmont and Liguria (1800); Venetia and the Kingdom of Naples (1806); Tuscany (1807); the Papal Marche (1808); Rome, Lazio, and Umbria, as well as Parma and Piacenza (1808); and Trentino (1810) [17, p. 158]. As we can see, only Sardinia and Sicily remained under their former rulers (due to British protection at the sea).

P. Deirdre in his "The short-lived Kingdom of Etruria" (2019) wrote: "The Treaty of Luneville 9 February 1801 re-established the Ligurian and Cisalpine republics. Piedmont was re-annexed to France in September 1802, together with Elba and Piombino. The duchy of Parma was also annexed,

although annexation became official only in 1808, in Tuscany Louis, the son of Ferdinand III of Parma, was declared king of Etruria, formed in the Franco-Spanish Treaty of Aranjuez on March 21, 1801. The new realm included most of thr grand duchy of Tuscany" [8].

It is also important to mention the Concordat of 1801, i.e. the agreement reached on July 15, 1801, between Napoleon Bonaparte and papal and clerical representatives in both Rome and Paris, defining the status of the Roman Catholic Church in France. The breach caused by the church reforms and confiscations enacted during the French Revolution was ended [2].

The Concordat was formally proclamed on 2 May 1802. In the agreement Napoleon, firstly, was given the right to nominate bishops; secondly, the bishoprics and parishes were redistributed; and, thirdly, the establishment of seminaries was allowed. "The pope condoned the actions of those who had acquired church property, and by way of compensation the government engaged to give the bishops and cures suitable salaries. The government added to it unilateral provisions of Gallican tendencies, which were known as the Organic Articles" [2]. This Concordat could be roughly compared to the period of "Babylonian captivity" conducted by the king Philip IV of France from 1309 until 1376. Althought, the comparison is rather crude, and the Papacy wasn't moved to Avignon-lile place, we would argue, that it still represents the new role of a puppet that was handed to the Pope under Napoleon.

It was recorded by Pierre-Louis Roederer in Oeuvres du comte in 1853–1859, that the second Cisalpine Republic, had established in June 1800, had proved to be a transitional regime, since it had lacked the necessary combined support of the moderates and landowners.

In Paris Napoleon's most trusted adviser on Italian affairs was the Milanese patrician Francesco Melzi d'Eril,

the Duke of Lodi [16], who during the triennium had hoped to see northern Italy united in a constitutional monarchy under a Habsburg or Bourbon prince [2]. Napoleon also favoured the formation of a large Italian state, in hope he could control it. In the autumn of 1801 he said: "I go to Lyons. The Cisalpine people have asked me to prevent the debate and agitation which would surely result if they gave themselves a constitution. I thought it good to agree to this and to help in the formation of a state whose independence was bought with French blood" [2].

In January 1802, Napoleon established the Republic of Italy. An assembly of Italian notables gathered in Lyons and elected the First Consul as the Republic's president. In March 1805, after becoming Emperor, Napoleon transformed the Republic into the Kingdom of Italy (1805–1814), with himself as its king [17, p.158]. In later years, Napoleon annexed to the Kingdom the Veneto and Istria (1806); the Marche (1808); and Trentino, South Tyrol (1810). "At its peak, the Kingdom covered an area of 89,600 square kilometres (35,000 square miles) and possessed 6.7 million inhabitants, about one-third of the peninsula's population. Both the Republic and the Kingdom were Napoleonic satellite states" [17, p. 159].

Melzi played a key role in running the Republic. As a Milanese patrician who held moderate liberal views, passionately rejected Jacobinism, and defended the right of private property, he became the vice president of the new Italian Republic.

We completely agree with A. Grab's statement, that Napoleon transformed the Republic and the Kingdom of Italy more deeply than any other part of the peninsula, possibly even of Europe [17, p. 160].

At the same time, Napoleon's rule was highly authoritarian. As the King, Napoleon constituted the executive and initiated many laws. He introduced constitutional chan-

ges and established new political structures. The Viceroy and the seven ministers executed his orders and ran the daily government business. In July 1805, Napoleon dissolved the legislative body after it had opposed a new tax. He replaced it with a Council of State and, later, created a Senate as well. The former consulted him and discussed legislative projects, while Napoleon and the Transformation of Europe the Senate approved them. Neither body posed any challenge to Napoleon [17, p. 160–161]

In 1802 Melzi laid the foundations of the central administration. It was based on the French system. The Republic was divided into 12 departments, districts, and towns (*comuni*).

Greater centralization made the administration was more efficient and dependable. Mostly members of the aristocracy held most of the prefectures and ministries, but, at the same time, representatives of the democratic opposition were gradually included and given important posts. An increasing number of administrators were selected on the basis of their competence and professionalism. "Throughout the Napoleonic period, the republican government worked to create an Italian army, and enduring nationalist sentiments emerged in military ranks. Serving as adminis-trators and political leaders, the local nobles and educated bourgeois for the first time felt an obligation to govern and defend their country together" [4].

It is important, that the authorities also applied the principles of centralization and uniformity to education. In 1802, Melzi projected the establishment of elementary schools in each commune and secondary schools in each department, along with vocational institutions, universities, and two academies of fine art in Milan and Bologna. The language of education was Italian.

If we look at the circumstances of reforming Cisalpine republic into kingdom of Italy, we would see Napoleon that was in hesitation about what to do with Italy. In 1804 in Notre Dame Cathedral in Paris, Napoleon Bonaparte was

crowned Napoleon I by Pope Pius VII. With the proclamation of Empire in France, it was clear that Italy could no longer remain as a republic. But Napoleon did not intend to be the king. He offered the crown to his son, Joseph.

As Melzi perspicaciously noted (in code) to the Austrian Agent Baron Moll on 11 December 1804: "there is no doubt that if Fumagalli [i.e., Napoleon] is reduced to conceding preference on this contract to Pietro [i.e., giving the crown of Italy to Joseph] in light of the events of these days, he will be reduced to cutting off all relations with him" [18, p. 164].

Hence, Napoleon's offer of the Italian crown to Joseph had a double purpose: of distancing his brother (Louis I) and of offering a compensation to Austria. Napoleon wrote encouragingly to Francis on New Year's Day 1805 claiming that he had handed the throne of Italy to Joseph thereby obviated his rights to it: "In concert with the government of the Italian Republic, I have ceded all my rights to this country – and which have been mine since the Consulta of Lyons – to my brother Joseph. I have proclaimed him hereditary king of this country, with a clause of renunciation to the crown of France […] such that the two crowns may never be united on the same head... I have sacrificed my personal grandeur and weakened my power; but I shall be fully recompensed if I have done something which your majesty finds agreeable" [19, p.119].

Later on the initial agreement, further careful negotiation between Napoleon's men (Talleyrand and Cambaceres) and Joseph's (Roederer and Miot de Melito) took place. The final position agreed was that the two crowns would be disassociated until Napoleon's death. If the emperor died childless, Joseph would succeed him in France and Louis would replace Joseph on the Italian throne.

However, when on 25 January, Cambaceres came to present Joseph, 'as a model', the text of renunciation which Philip V had accepted to sign after the peace of Utrecht in

1713 in order to keep the throne of Spain, Joseph refused to sign away his rights to the imperial throne of France. On Joseph's refusal, Napoleon turned to Louis and his offspring. A document was elaborated whereby Napoleon would take the crown as protector until the majority of Louis's son, who would reign in Milan as Napoleon II [12].

The negotiation had lasted merely three days (27–30 January 1805). Napoleon cut the Gordian knot and decided to take the crown himself. He called a 'conseil extraordinaire de cabinet' for 5 February, where he announced to the 19 people present that he would take the crown [12].

The result of this was the coronation in Milan. When he took the Iron Crown of the Lombards, Napoleon once again underlined his Carolingian credentials [12]. But not only that. It should also be mentioned that the Napoleonic age was authoritatively shaped by the legacy of the Roman Empire. "The very fact that the head of state was an Emperor who led the armies followed the Roman model. He was inspired by the Roman leaders since his youth. To him, it was the most natural thing in the world for an able military commander to seize control of the nation like that did Julius Caesar" [14].

It is important to point out that numerous artworks of the period present Napoleon in courageous poses and situations identical to those of his Roman predecessors. For example, Andrea Appiani's painting "Apotheosis of Napoleon" (1807). There was a lot of architecture influenced by roman example, Paris's famous Arc de Triomphe, and imitated the Emperor Constantine's arch in Rome. The Vendome column, was based on Trajan's Column in Rome.

Though Napoleon had risen to power on the back of an anticlerical revolution, he had himself crowned by the head of the Church, Pope Pius VII. He sought to re-establish the power of Rome's Christian emperors, with authority over religious as well as secular life, appointing bishops, summoning church councils [12].

The Italian Republic became a kingdom, proclaimed on March 17, 1805. Napoleon, as king of Italy, appointed his stepson, Eugene de Beauharnais, as viceroy and Antonio Aldini as Secretary of State, forcing Melzi to step aside. The twelve departments in the Republic increased to 24 with the expansion of the Kingdom [2].

They varied in size but possessed a uniform bureaucratic structure. The *lynchpin* of the entire system was the prefect, who headed the department and was appointed by Napoleon and was responsible to him. The *prefect* was responsible for enforcing the laws, maintaining public order, and supervising the military draft and education. He was an indispensable link between the centre and the periphery.

The prefects were helped by department councils and *sub-prefects* who ran the districts while the mayors, *sindaci*, ran the comuni. The sub-prefects and mayors of towns of more than 5,000 people were appointed by the central government. As the system became increasingly more centralized, the Kingdom's bureaucracy became larger, more reliable and efficient [12].

Also, one of the major changes introduced with the switch from republic to kingdom was *Codice di Napoleone*: *Il Grande pel Regno d'Italia*. Prior to the code's introduction [21], there was no uniform Italian legal system, as Italy was diveded before the Napoleonic wars.

The innovative quality of the Code lay in its promotion of the idea of the social equality of citizens before the law, which was to entail greater protection of their property rights and efforts to create a more inclusive society. Following the establishment of the modern state and the concomitant reforms, such as the abolition of guilds and of the majorat and fedecommessi, a new set of individual and collective preferences emerged [21].

With the establishment of the kingdom, Napoleon, of course, did not stop his exspansion. After his victories at Ulm and Austerlitz, by the following Treaty of Pressburg 26 December 1805 Austria was forced to give up all that it had received of Venetian territory at the Treaty of Campo Formio to kingdom of Italy, The French Empire received Piedmont, Parma, and Piacenza, and completely excluded Austria from influence in Italy [2]. The Marche became part of the Italian kingdom in April 1808, with Austria's defeat at Wagram and following Treaty of Schonbrunn, 14 October 1809 – Dalmatia and Istria were joined with Trieste and Ragusa, together with other territories ceded by Austria, to form the seven French departements of the Illyrian provinces. Liguria was directly annexed to France on June 4, 1805, as was Etruria in March 1808. At its peak, the Kingdom of Italy extended over an area of 84,000 square kilometres and possessed 6.7 million inhabitants [2].

In 1809 Napoleon abolished the temporal power of the papacy and annexed Rome and the remainder of the Papal States to France [23]. Pope Pius VII responded by excommunicating. Napoleon, held the pontiff prisoner, first in France and later in the Ligurian town of Savona. He gave his son the title "king of Rome" [17], previously the title of the heir of the Holy Roman Empire.

In 1811, he came up with plans for a grand palace in Rome, to provide a secon-dary seat of government for his empire and a home for his heir: "I am a true Roman Emperor; I am of the best race of the Caesars – those who are founders." – Napoleon Bona-parte, 1812 [20].

The Empire of France reoccupied the Naples between February and March 1806 [23], and the Bourbon court once more fled to Sicily. On March 30, 1806, Napoleon's brother, Joseph Bonaparte, was proclaimed king of Naples [20]. When he became king of Spain in 1808, he was replaced by one of the most famous French generals, Joachim Murat [20].

It is true to say that Joachim Murat was more independent of Paris than Joseph Bonaparte had been. During his reign there were fewer French ministers and advisers in proportion to Neapolitan officials, and he opposed the enforcement of the Continental System (a blockade designed to close the entire European continent to British trade, was proclaimed on 21 November1806) [2]. Feudal privileges and immunities were finally abolished, although the landed aristocracy retained extensive power in the countryside. By purchasing the property confiscated from the church and from exiled landowners, southern notables subverted Murat's plan to distribute small landholdings to peasant families. Much common land, formerly taken by the landowners, was recovered, but unfortunally, this worked to the benefit of bourgeois notables known in the south of the country as *galantuomini*.

The Napoleonic regime collapsed in Italy, as it did in the rest of Europe [22, p. 204]. Beauharnais' and Murat's armies had taken part in Napoleon's disastrous Russian campaign of 1812 [22, p. 204–205]. It is known that at the moment of defeat, Murat deserted the emperor, returned to Naples, and made peace with the English and the Austrians. Joining them in their campaign against Beauharnais, though without a full commitment, he advanced with his Neapolitan troops as far as the Po River March 1814. By the terms of the armistice of Schiarino-Rizzino April 16, 1814, Beauharnais was able to retain control of Lombardy. But a rebellion in Milan on April 20 allowed the Austrians to occupy the entire region. The Congress of Vienna in 1814–15 determined that the Bourbons should be returned to Naples. For this reason, taking advantage of Napoleon's escape from Elba to France on March 1, 1815, and his return to power, Joachim Murat opted to change sides yet one more time and declared war on Austria on March 15, 1815. In the Rimini proclamation of March 30 he incited all Italian nationalists to war, but no general insurrection occurred [2]. Murat was defeated

and forced to abdicate in May. He moved to a base in Calabria. Recaptured by Bourbon troops, he was executed in October 1815 [8].

The Congress of Vienna established the political order in Italy that lasted until unification between 1859 and 1870 [2].

"Italians paid a high human price under Napoleonic rule. Hundreds of thousands of them were drafted and many died in battle. Conscription constituted the most important reason for the hostility Italians felt toward the Napoleonic regime. …Nonetheless, the two decades of French rule left significant legacies in the Italian peninsula. The Napoleonic period laid the political, institutional, and ideological foundations for Italy's unification and independence … the entire peninsula came under a unified code of law, common administrative organization, a single system of conscription, and a uniform tax structure, for the first time in many centuries.", – concluded A. Grab [17, p. 174–175]. We completely agree that, in the long run, the Napoleonic State came to serve as a model for the rulers of united Italy [17, p. 175].

Thus, considering the Republic-Kingdom of Italy during the Napoleon's rule, at Italian Peninsula in the course of the Rissorgimento, and the modern Italy, in comparison to the many city-states and Bourbon's Naples, we can truly comprehend the difference that the revolutionary France brought.

Although Italy was not made as an independent state during the rule of Napoleon, in spite of the fact that the country remained territorially and politically divided, Italy was united and the representatives of Italy held the important offices. That was especially valuable, in our opinion, as the motivation impulse for the nation to be united and to never return to the divided state in the future, and the fruits of such ideas we can see in the Risorgimento movement. If we, for example, would take a look at alternatives (probable Napoleon's success in his war against Europe), then it is likely that there would be no Italy as an independent nation.

The same could be said about the other conquered lands. In the case of Italy, it was a kind of Napoleon's symbol as his first military campaign, and as his first external success after he came to power in France. Perhaps, only after the death of the man of his era, hope for freedom appeared. Instead, after the end of the French Empire, Italy was returned to its former state, under the control of those, who were once defeated and weakened by Napoleon's war. The same is true for the Italian people who fought under the French banners. We can also complete the main characteristics of Napoleon's "wind of change" in Italy as 1) introducing innovative forms of bureaucracy and administration; 2) initial democ-ratization of government, which even after abolishment, left after itself its concept; 3) national unification under mostly one banner; 4) change of political direction in Europe as a whole, thus creation of an environment that would allow for Italians to break free; 5) devastation brought by the war on Italian soil and from the use of Italian recruits in French countless wars.

References

1. Risorgimento. Retrived from https://www.merriam-webster.com/dictionary/risorgimento (Last accessed: 27.05.2021).
2. Britannica. Italy. Retrived from https://www.britannica.com/place/Italy (Last accessed: 17.05.2021).
3. Fishman, W. J. Filippo Buonarroti. Retrived from https://www.historytoday.com/archive/filippo-buonarroti
4. Napoleon's Campaign in Italy, 1796–97. Retrived from http://www.historyofwar.org/articles/campaign_napoleon_italy_1796.html (Last accessed: 17.05.2021).
5. Napoleon's Military Record. *History of Western Civilization*. Retrived from https://courses.lumenlearning.com/suny-hccc-worldhistory2/chapter/napoleons-military-record/
6. Hayworth, J. (2019). A Shattered Army. In Revolutionary France's War of Conquest in the Rhineland: Conquering the Natural Frontier, 1792–1797. Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/9781108628563.009.

7. Ziggioto, A., 1797–1997: Il Tricolore ha duecento anni, in Vexilla Italica 1, XXIV (1997), pp. 10–11.
8. Deirdre, Pirro, "The short-lived Kingdom of Etruria" the Florentine (2019). Retrived from https://www.theflorentine.net/2019/07/19/kingdom-etruria/ (Last accessed: 15.05.2021).
9. Foscolo, Ugo. (2017). *Ugo Foscolo's Ultime Lettere di Jacopo Ortis: A Translation*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press.
10. Grab, A. (2012) The Napoleonic Kingdom of Italy: State Administration. In: Broers M., Hicks P., Guimera A. (eds) *The Napoleonic Empire and the New European Political Culture. War, Culture and Society, 1750–1850*. Palgrave Macmillan, London. Retrived from https://doi.org/10.1057/9781137271396 20 (Last accessed: 17.05.2021).
11. Hicks, P. How Napoleon Became 'King of Italy', foundation Napoleon. Retrived from https://www.napoleon.org/ en/history-of-the-two-empires/articles/how-napoleon-became-king-of-italy/ (Last accessed: 17.05.2021).
12. Knighton, A. (2016) "Ancient History: Napoleon as Augustus." *War History Online.* Retrived from https://www.warhistoryonline.com/ancient-history/napoleon-as-augustus.html (Last accessed: 17.06.2021).
13. Ginsborg, P. (1974). Peasants and Revolutionaries in Venice and the Veneto, 1848. *The Historical Journal*, 17(3), 503-550. Retrieved July 11, 2021, from http://www.jstor.org/stable/2638387 (Last accessed: 10.05.2021).
14. Postigliola, Michele & Rota, Mauro. (2020). Institutions and literacy rates: the legacy of Napoleonic reforms in Italy. *European Review of Economic History*. Retrived from 10.1093/ereh/heaa021.
15. *Neapolitan War*. Retrived from https://academickids.com/encyclopedia/index.php/Neapolitan_War (Last accessed: 12.05.2021).
16. Francesco Melzi d'Eril; Giovanni A Melzi; Eugène de Beauharnais; Napoleon, Emperor of the French. Milano, G. Brigola, 1865.
17. Grab, A. (2003) The Italian Peninsula. *Napoleon and the Transformation of Europe.* Houndmills, Basingstoke, Hampshire. pp. 152–176.
18. Melzi, Carteggi, vol. VII, letter 2341, p. 164.

19. Letter of 11 Nivose, An XIII (1 January, 1805) Correspondence de Napoleon, letter no. 8250, quoted in Thierry Lentz, Nouvelle Histoire du Premier Empire, vol. 1, p. 119.
20. Napoleon as Augustus: How He Modelled Himself on the Roman Empire. Retrived from https://www.warhistoryonline.-com/ancient-history/napoleon-as-augustus.html (Last accessed: 12.05.2021).
21. Postigliola, Michele & Rota, Mauro. (2020). Institutions and literacy rates: the legacy of Napoleonic reforms in Italy. *European Review of Economic History*. 10.1093/ereh/heaa021
22. Italy. The Britannica Guide to Countries of the European Union. 2014. 320 p. Retrived from https://books.google.com.ua/books?id=MQCdAAAAQBAJ&pg=PA204&lpg=PA204&dq=The+Napoleonic+regime+collapsed+in+Italy+as+it+did+in+the+rest+of+Europe.&source=bl&ots=n1J5C4wEgn&sig=ACfU3U3rpFmn0ZYmaS6iEC_R_sPnltXuoA&hl=uk&sa=X&ved=2ahU=false (Last accessed: 19.05.2021).
23. HistorySage.com AP Euro Lecture Notes Page 3 Period 2.7: The Napoleonic Era, 1799–1815. Retrived from https://pa01000599.schoolwires.net/cms/lib/PA01000599/Centricity/Domain/81/13R-The_Napoleonic_Era.pdf (Last accessed: 19.05.2021).

Summary: *Understanding of changes brought by Napoleon to Europe is vital for historians and politologists to consider the processes of XIX century, and consequantualy the following years until today. Based on the analysis of the English-language sources, the period of the Napoleonic Wars is invertigated. Reforms in Italy under the influence of the French Revolution are described. Positive and negative social phenomena in the republic and the kingdom of Italy of the period 1802–1804 were revealed, the process of unification – Il Risorgimento, which became widespread in the regions of the country, as well as the features and consequences of Napoleon's coming to power were studied.*

Keywords: *French Revolution of 1789–1799, Napoleon Bonaparte, Napoleonic Wars, Napoleonic reforms in Italy.*

EDUCATION IN UKRAINE AND PAKISTAN: COMPARATIVE VIEW ON ISSUES AND CHALLENGES

Larysa Korol
Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University
Poltava, Ukraine

Muhammad Rashid Kamal Ansari
Sir Syed University of Engineering and Technology
Karachi, Pakistan

Summary: *The article focuses on the urgent educational issues in Ukraine and Pakistan. The most important transformations that occurred are pointed out, and some peculiar features in the educational systems of the two countries are reviewed. It is pointed out that among the key challenges facing Ukraine and Pakistan are inequality of access to education, low quality of education, insufficient expenditure on education etc.*

Keywords: *education, school, access to education, quality of education, literacy skills, Ukraine, Pakistan.*

Education responds to contemporary global challenges, providing the up-to-date ideas of sustainable development of a person. A highly skilled and knowledgeable generation of professionals in all spheres of life is determinative to such development.

The World Bank data shows that to succeed in the 21st-century labour market, one needs a comprehensive skill set composed of:

- cognitive skills, which encompass foundational literacy and numeracy, creativity, critical thinking, problem-solving, the ability to understand complex ideas, adapt effectively to the environment, learn from experience.

- socio-emotional skills, which describe the ability to navigate interpersonal and social situations effectively, and include leadership, teamwork, self-control, and grit.
- technical skills, which refer to the acquired knowledge, expertise, and interactions needed to perform a specific task, including the mastery of required materials, tools, or technologies.
- digital skills, which are cross-cutting and draw on all the above skills, and describe the ability to access, manage, understand, integrate, communicate, evaluate, and create information safely and appropriately [1].

Mastering such skills in education must be prioritized worldwide so that students can reach their full potential and meet the labour market demands of the future. On the other hand, Education tends to be positively associated not only with acquisition of skills but also with well-being, employa-bility, competencies, and opportunities. According to the International Trade Union Confederation's Global Poll, 85% of the world's people unanimously believe that the world would be a better place if governments were more committed to delivering public goods, such as education [2].

With this in mind, a focus on educational issues in Ukraine and Pakistan, which make steps towards mutual cooperation in the field of education, is a significant matter.

According to the Embassy of Ukraine to the Islamic Republic of Pakistan, such cooperation has good prospects for further active development [3].

Pakistan and Ukraine established bilateral relations on 16th March 1992. By this time, hundreds of Pakistanis had been educated in Ukraine, including V. Karazin Kharkiv National University, Bogomolets National Medical University, Kharkiv National Medical University, Kyiv National Aviation University, National Technical University of Uk-

raine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Vinnytsia National Pirogov Medical University, etc. [3].

According to the Ukrainian State Center for International Education, the country is a study destination for about 76.548 students from 155 countries (in 2020) [4]. Sadly, Pakistan is not among the top ten sending countries of international students in Ukraine, the largest of which are India, Morocco, Turkmenistan, Azerbaijan, Nigeria, China, Turkey, Egypt, Israel, and Uzbekistan.

At the same time, Pakistan is a significant exporter of international students globally as the country's population is estimated to reach 403 million by 2050, and today it has one of the world's largest youth populations with 64% of Pakistanis under the age of 30 [5]. Pakistani enrolments have generally been on an upward trajectory in Australia, the USA as well as in Malaysia, Saudi Arabia, India, China, Canada, Germany, and UK [6] but, again, not in Ukraine.

It is important to note that Ukraine has a promising perspective to increase its presence in the international education market within the segment of English-language programmes. Such programmes should cover the demand for quality education, thus becoming attractive to international students, including those from Pakistan.

Comparing the achievements and challenges of educational development in Ukraine and Pakistan may be useful in the context of further intercultural dialogue, as well as in terms of understanding the directions of cooperation and rethinking some aspects of educational practice.

According to The Legatum Prosperity Index 2020, which is a framework that assesses countries on the promotion of their residents' flourishing, reflecting both economic and social wellbeing, Ukraine is ranked 92nd, while Pakistan is 138th of 167 countries of the world [7].

To illustrate the general state, we compared some important data, according to the following pillars of Legatum Prosperity Index 2020 [7]:

- Education (the pillar measures enrolment, outcomes, and quality across four stages of education (pre-primary, pri-mary, secondary and tertiary education) as well as the skills in the adult population);
- Social Capital (the pillar measures the strength of personal and social relationships, institutional trust, social norms and civic participation in a country);
- Economic Quality (the pillar measures how well is the economy equipped to generate wealth sustainably and with the full engagement of the workforce).
- Living Conditions (the pillar measures the degree to which a reasonable quality of life is experienced by all, including material resources, shelter, basic services and connectivity).

Figure 1

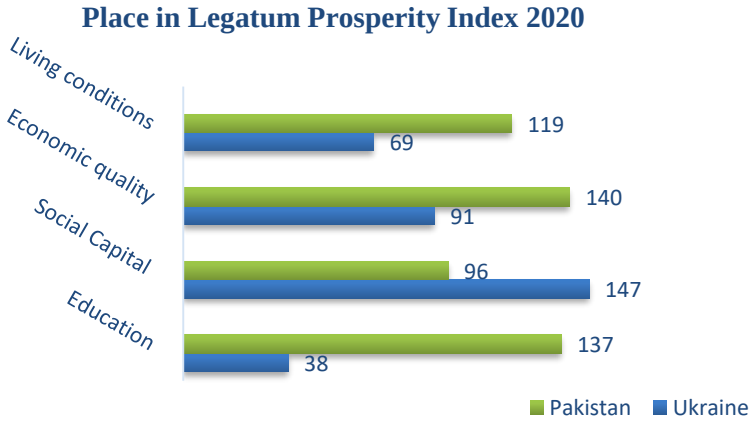

As shown in Fig. 1, Ukraine performs most strongly in Education and Living Conditions, but is the weakest in Social Capital pillar. Pakistan, on the contrary, has a far better position in Social Capital, however the country is the weakest in Education.

It is also pointed out that since 2010, Ukraine has moved down the ranking's table by 3 places, while Pakistan

has mo-ved up the ranking's table by 8 places [7]. Despite this trend, the gap in education between the two countries is still significant.

Data analysis showed that four main levels of education and the official length of a period, which a person spends at the institution of education, have much in common.

Figure 2

Official school ages by level of education

	Official school ages	Ukraine	Pakistan
1.	Pre-primary education	3–5	3–4
2.	Primary education	6–9	5–9
3.	Secondary education	10–16	10–16
4.	Tertiary education	17–21	17–21

It is obvious from Fig. 2 that compulsory education in Ukraine lasts 11 years (from age 6 to age 16) and in Pakistan, it takes 12 years (from age 5 to age 16). The difference is connected with the duration of pre-primary and primary education periods.

According to UNESCO, not the duration of study or other educational inputs, but learning outcomes are considered to be a lens through which to monitor student outcomes over time and to assess the strengths and weaknesses of the national systems in the light of other countries' performance [8, p. 4]. This is particularly important for comparing the literacy levels, which nowadays are linked with current social and labour market conditions and needs rather than years of schooling.

Being an intrinsic part of the right to education [9] literacy is also recognized as a driver for sustainable development and reducer poverty and expands life opportunities [9].

It is also observed that beyond its conventional definition as a set of reading, writing, and counting skills, literacy is now understood as a means of identification, understanding, interpretation, creation, and communication in an increasingly digital, text-mediated, information-rich and fast-changing world. As the term is often used as 'a measure of equality in learning outcomes' [8], literacy cannot merely be about just learning the basics. It must be about giving an opportunity for every child to make the most of their talents, to contribute to and benefit from economic prosperity and human progress [10, p. 11].

In this context, the dissimilarity between Ukrainian and Pakistani learning outcomes is found in the literacy rate. In Ukraine, the total literacy rate was 99.9% as of 2015 [6] with the literacy rate 100% among the population aged 15 years and older [12]. Ukraine is an interesting case due to the country's ranks 4th on the World Bank Enrolment Index (tertiary education) [1] as 70% of Ukrainians have a secondary or higher education.

In Pakistan, relatively, the total literacy rate was 59.1% (male – 71.1%, female – 46.5%) [6].

On the other hand, within the Ukrainian society, it is commonly accepted that there is still much to do for the government in the field of national education, first, with its competitiveness in the European area. The current educational system is criticized for declining quality, outdated teaching methodologies, low level of academic mobility, and increasing levels of corruption. The ambition articulated in 'The New Ukrainian School' reform is that, within the next years, all girls and boys of Ukraine should complete free and quality primary and secondary education.

Among the factors responsible for hampering the literacy rate of Pakistan are poverty, overpopulation, low budget for education, inaccessibility of schools, teachers' absen-

teeism, nepotism and favouritism in employment, ineffective government policies, etc. [11]. In addition, female illiteracy is 24.6% worse than that of men because of the overarching patriarchal culture and challenging conditions for females [11].

It is easy to agree that the literacy rate, the quality and the equality of education must go hand-in-hand: they cannot be seen as policy trade-offs [10, p. 12–13]. Unfortunately, the majority of education systems in less developed economies are highly unequal, and it is not an accident but the result of policy failures [10, p. 31]. Governments were recommended to scale up spending to deliver quality and equity in education; in low- and middle-income countries this will require at least 20% of government budgets, or 6% of GDP, allocated to education. Those with the furthest to go, and large youth populations, may need to invest more than this in the short term [10, p. 10].

According to UNESCO (Fig. 3), Ukrainian government expenditure on education in 2017 was only 5.41% of GDP (13.1% of total government expenditure [12]). It was much less in Pakistan – 2.9% of GDP (14.5% of of total government expenditure [13]).

Hence, currently, neither Ukrainian nor Pakistani education systems have the right level of investment (Fig. 3).

Addressing the combined challenge of expanding educational access together with improving learning for all young people, regardless of their background [10] and appropriate policy solutions to provide adequate financial support for education should become a top priority for both governments.

Recent research shows that there can be an enormous gap between the public discourse about equal opportunity and the reality of unequal access to education [10, p. 23].

Figure 3

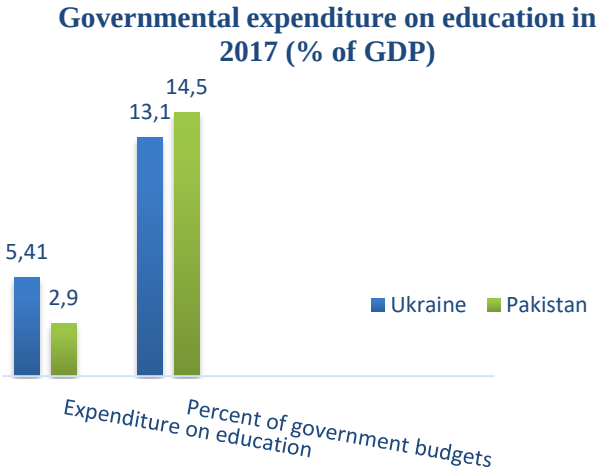

The reality is that there is an enormous gulf in the schooling experience of its richest and poorest girls and boys. The richest children tend to go to private, well-resourced schools, in which their talent is nurtured, usually until the end of secondary schooling, and often beyond. The poorest manage a few years in an underfunded public school, often with an overwhelmed teacher; they learn little, drop out in large numbers and their talent is squandered [10, p. 12–13].

Only 23,500 Ukrainian children attend 180 private schools, which is less than 0.6% of the total number of pupils [14]. Those selective, expensive schools for off-springs from well-to-do families are better equipped and considered to be among the providers of high-quality education. In private Ukrainian schools, there are about 5–6 students per teacher that is a supplementary resource for achieving quality.

Private education features prominently in Pakistani elementary and middle school education, as it helps to bridge capacity gaps in the underfunded public sector. Some 35% of all Pakistani pupils in elementary schools are enrolled in private schools [5].

In contrast to the Ukrainian realities, the quality of education provided by most Pakistani private schools is often described as 'questionable' "… due to the reduction in the proper training and qualification of teachers". Most teachers assigned to the private sector receive much lower salaries than their public sector counterparts [15, p. 647].

The phenomenon of opportunities is, in a certain way, mirrored by the level of school attendance. According to the statistical data, in Ukraine school attendance is the most important among children's activities with 97.1% of the total of children aged 5–17. The highest rate of school attendance is observed among the ones aged 12–14 years (99.8%). At the same time, the difference by gender is characterized as insignificant [16, p. 31].

As to Pakistan, the efforts to increase participation in formal education are yet characterized as unsuccessful due to the fact that most of the children leave school even at the lowest level [17, p. 3]. For example, in 2018 survival to the last grade of primary school was 65.67% [13]. It makes clear that learning inequalities are evident even at a primary school level, and, unfortunately, such inequalities widen throughout the school years.

Currently, Pakistan has the world's second-highest number of out-of-school children with an estimated 22.8 million children aged 5–16 not attending school, representing 44% of the total population in this age group. In the 5–9 age group, 5 million children are not enrolled in schools and after primary-school age, the number of out-of-school children doubles, with 11.4 million adolescents between the ages of 10–14 not receiving formal education. Disparities based on gender, socio-economic status, and geography are significant; in Sindh, 52% of the poorest children (58% girls) are out of school, and in Balochistan – 78% [11].

The causes of these disparities are plentiful. They include safety concerns, child marriage and a culture that has historically undervalued the education of young women.

Poverty also plays a major role. Families, particularly those in rural areas, often cannot afford the costs related to education. Here again the results are devastating, particularly for girls, who are frequently kept at home to cook and do housework so that both parents can work to keep the family afloat [5].

According to the research of M. Ibrahim and K. Ansari, Pakistani poor families often send their children to a workshop as petty workers for their earnings. Approximately 52.1% out of school children engaged in child labour. In due course of time, they get some technical knowledge and those who are consistent enough become knowledgeable to start their own workshop or to work as senior technicians on a workshop. Many Pakistani children have to work as domestic servants to earn their living, and they neither get a formal education nor a technical speciality [17, p. 3].

In most cases, the young employees who often started to work as 'a chotta' (meaning 'the child labourer') are exploited. They are employed irrespective of the age limit and are paid less. Such children had to work hard in an inappropriate environment. They are not allowed to carry regular education [17, p. 6].

The so-called 'Chota–Karigar–Ustad' system is a non-formal system of training and apprenticeship which is common in use in Pakistan to get skilled labour force to work (often more than 8 hours per day) in small / home industries and workshops. Young personal servants, who in fact are slaves, have to work with no payment or a meagre payment to their guardians. In most of the cases they have no formal education, no skills and even have no idea of the job. When they become familiar with the environment, which in most cases is abusive and tormented, they are handed over to a senior worker called 'karigar'. Chotas and karigars are under the supervision of a master called 'ustad' and are trained 'on-the-job training basis'. The trainees who learn properly become the karigars. A few of them are able to start their own little business as the ustads [17, p. 8].

As a rule, 10% of ustads had no formal education, 20% had primary education, 70% had secondary education [17, p. 8]. In principle, access to the vocational pathway 'Chota–Karigar–Ustad' did not prevent 90% of the professional group members from engaging in primary and secondary education. In practice, the option may not be the best to follow. The informal labour-based system is, at any rate, a result of poverty and unequal access to education. In spite of the vast potential of formal education to tackle inequality in society, early engaging the teenagers into hard physical work reproduce inequality by itslelf. In this regard P. Rose and B. Alcott rightly stated: "Inequalities of income are compounded with other inequalities of gender, ethnicity, disability and geography to form a suffocating web of exclusion" [18, p. 41]. Changing the Pakistani circumstances is likely to take time unless the country changes the economy rapidly and reforms its vocational education.

It is also noteworthy that insufficient attention is paid to supporting gender equality in Pakistani education. For instance, deeply rooted gender inequalities in Pakistan are reflected across all groups, but for poor children, especially in rural or disadvantaged areas, they act as a powerful exclusionary force from education. As a result, poor girls are three times as likely as poor boys to have never attended school [18, p. 7].

All in all, ensuring gender equality of access to education and, hence, equality of opportunity is vital. It is now broadly agreed [19] that extreme inequality is avoidable, and that concrete steps can be taken to reduce it both globally and at a national level.

When relating equality issues to trends in developed countries, positive association can be found in investing in the workforce. Such investing is crucial for Pakistan and Ukraine. It must begin in early childhood and be followed in through into formal education and the transition from school to work. More and better jobs, enabling people to escape poverty and

offering real career prospects [19, p. 19–21] is correctly considered the most important challenge.

The profile of child labour in Ukraine is similar to its global features. According to the report by the Ukrainian Centre for Social Reforms, State Statistics Service of Ukraine and the Centre "Social Monitoring", working children were those engaged in economic activities for at least 1 hour in the reference week, while child labour is defined as children performing work threatening their health, education or moral development. Hazardous work by children is designated as dangerous to children, or a work in which the child is exposed to harmful work conditions such as long hours, carrying heavy loads, or even abuse at the workplace [16, p. 5].

In 2015 the number of children aged 5–17 years who worked during the survey week was 11.6% of their total number of 5.2187 million. Just like for the adult population, a higher employment rate was observed for males, that is, 12.9%t in boys versus 10.3% in girls. Over three-fourths (76.6%) of children employed in the reference week resided in rural areas. Those children involved in economic activity are mainly in private subsidiary agriculture, which is traditionally an important source of livelihood for rural households in Ukraine [16, p. 5].

The key reason for concern is that 5.1% of the total number of children aged 5–17 years were involved in child labour (164,900 boys and 99,200 girls). Hazardous work related to a climatic (low or high temperature, draughts, humidity) and technological discomfort (noise, vibration, insufficient lighting) was performed by 76.400 children (28.9% of the total number of children in child labour) [16, p. 7]. This is, certainly, unacceptable and requires urgent action.

In 2017, the governmentfunded and participated in State Program for Countering Human Trafficking (2016–2020) and The National Action Plan for Implementation of UN CRC (2017–2020) which contribute to eliminating or preventing

child labour. However, gaps still exist in the adequacy of governmental measures to address the full scope of the problem.

Recent studies [20–22] have highlighted the issue of unequal access to education became burning after 2014 when Russia annexed Crimea and the government lost control of the eastern regions of Donetsk and Luhansk. Russian aggression in Eastern Ukraine has created more than 1.7 million people, including more than 190,000 children who have been internally displaced since the undeclared war [20]. They suffer from impeded access to healthcare, employment, and education. This, doubtfully, has had a severe impact on education, because Kremlin's armed aggression has been obstructing the ability to ensure observance of the right for education in the temporarily occupied territories of Ukraine (that is not somewhat unanticipated as 0,5 million children within the Russian Federation belong to out-of-schoolers. The exclusion rate is 11% [22, p. 25]).

A shocking observation is about the recruitment of children by militant groups in Russia-controlled territory. Russia-led forces employed children as soldiers, informants, and human shields [21].

All mentioned above challenges of wartime are clear and proved, however, it is less obvious what will be done about the situation as the united, really strong and effective activities instead of proclaimed ideas needed are not developed yet.

The educational spectrum of schooling is incomplete without teacher training. It is important to bear in mind that without skillful teachers, no goals will be achieved. As might be expected, teacher training is recognized in both countries as an object of urgent modernization [20; 23–25] and is widely criticized both in Ukraine and in Pakistan.

Although governments and experts in both countries focus differently on priorities and highlight slightly different approaches to the development of teacher education, they tend to clearly link their understanding to the quality and social status of educators.

It is, in particular, proclaimed that 'The New Ukrainian School' reform requires a new teacher "who is able to become an agent of change" [14; 25] i.e. creative and responsible, constantly working on his / her improvement, a coach, facilitator, rather than a mentor or a source of knowledge.

In spite of high demands, Ukrainian teachers (at schools of all levels they have equal salary) are paid several or even up to ten times less compared to teachers in Western Europe. Standard teacher's salary is 58% of GDP per capita, while in Western Europe the figure is at least 80%, sometimes reaching 135% (in Portugal) or even 140% (in Germany) [21, p. 21]. That does not make the profession attractive among the youth and demotivates teachers.

The mentioned problem is not solved in Pakistan either [13; 15; 19; 23]. However, it should be noted that it is much more difficult for the Pakistani government to find a quick solution due to the much larger number of teachers than in Ukraine (Fig. 4).

Figure 4

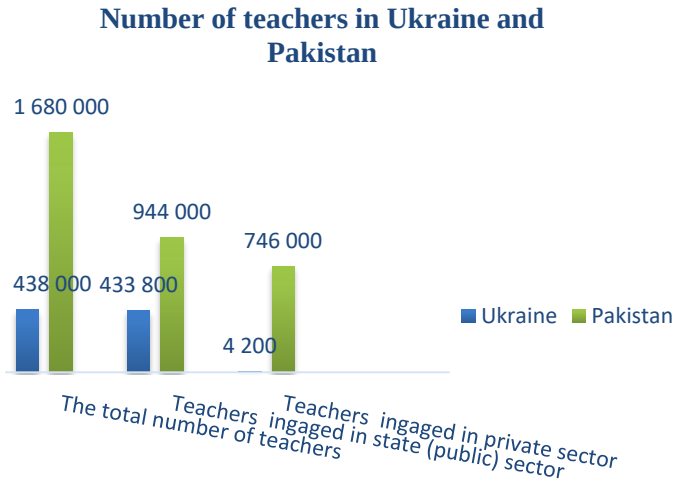

Regardless of any quantitative parameters or financial barriers, modern transformational processes in the field of

teacher training should focus on global trends in education. This means that outdated attitudes towards the profession, the content of training, standards, methodologies and equipment must be updated. The gates of opportunities and new skills should be opened to meet the challenges of the 21st century.

It can be concluded that data analysis shows the variety of common and divergent reasons for current educational problems in Ukraine and Pakistan. The research found that successful reforming policies can be a powerful instrument for increasing positive trends in education and, thus, is needed in both national educational systems. As the economic crisis adds urgency to deal with the policies related to educational issues, our opinions are clear: education in Ukraine and Pakistan must be a national priority as well as the environment for international cooperation.

References

1. The International Bank for Reconstruction and Development (IBRD) and the International Development Association (IDA). *Skills Development.* (2020). Retrieved from https://www.worldbank.org/en/topic/skillsdevelopment (Last accessed: 27.07.2021).
2. International Trades Union Congress. (2017). *ITUC Global Poll 2017.* Retrieved from https://www.ituccsi.org/ituc-global-poll-2017 (Last accessed: 22.06.2021).
3. *Cultural and Humanitarian Cooperation.* (n. d.). Retrieved from https://pakis-tan.-mfa.gov.ua/en/partnership/cultural-and-humani-tarian-coopera-tion (Last accessed: 24.07.2021).
4. Ministry of Education and Science of Ukraine. State Enterprise "Ukrainian State Center for International Education". (n. d.). *International students in Ukraine.* Retrieved from https://study-inuk-raine.gov.ua/en/life-in-ukraine/international-students-in-ukraine / (Last accessed: 20.06.2021).
5. Hunter, R. (2020, February 25,). *Education in Pakistan*. Retrieved from https://wenr.wes.org/2020/02/education-in-pakistan (Last accessed: 20.07.2021).

6. UNICEF. *Education. Giving Every Child the Right to Education.* (n. d.). Retrieved from https://www.unicef.org/pakistan/educationttps://www.unicef.org/pakistan/ education
7. *The Legatum Prosperity Index™ 2020.* (2020). Retrieved from https://www.pro-sperity. com/rankings (Last accessed: 27.06.2021).
8. OECD. *Literacy Skills for the World of Tomorrow-Further Result from PISA*. (2000). Retrieved from https://www.oecd.org/ education /school/2960581.pdf (Last accessed: 26.07.2021).
9. UNESCO. *Literacy*. (n. d.). Retrieved from https://en.unesco.org/themes/ literacy (Last accessed: 26.06.2021).
10. Walker, J. etc. (2019). *The Power of Education to Fight Inequality*. Oxfam International. (Last accessed: 27.06.2021).
11. Literacy rate. *The Nation*. (2021, July 21). Retrieved from https://nation.com.pk/ 04-Aug-2020/literacy-rate (Last accessed: 27.07.2021).
12. UNESCO. *Ukraine*. (n. d.) Retrieved from http://uis.unesco.org/en/-country/ua (Last accessed: 12.07.2021).
13. UNESCO. *Pakistan*. (n. d.) Retrieved from http://uis.unesco.org/en/ country/pk (Last accessed: 12.07.2021).
14. *2015. Education in Ukraine* (2015). Retrieved from https://cedos.org.ua/data/pdfs/EDUCATIONCEDOS2015 enupdated.pdf (Last accessed: 11.07.2021).
15. Memon, G. R., Joubish, M. F, & Khurram, M. A. (2010). Education in Pakistan: The key issues, problems and the new challenges. *Middle-East Journal of Scientific Research*, *6* (6), 672–677. Retrieved from http://idosi.org/mejsr /mejsr6%286%29 /22.pdf (Last accessed: 11.07.2021).
16. *Ukraine National Child Labour Survey 2014–2015. Main findings* (2017). ILO. (Last accessed: 11.07.2021).
17. Ibrahim, E. M. & Ansari, M. R. K. (2015). Illiteracy, Poverty and Youth Unemployment: An Overview of Indigenous (CKU) Skill Development System. *Sindh University Journal of Education*. *Vol. 44*(1), 1–20. (Last accessed: 11.07.2021).
18. Rose, P. & Alcott, B. (2015). *How Can Education Systems Become Equitable by 2030?* Retrieved from https://www.

heart-resources.org/wp-content/uploads/2015/08/Rose-and-Alcott-2015.pdf (Last accessed: 19.07.2021).
19. OECD. *Divided We Stand: Why Inequality Keeps Rising.* (2011, December). Retrieved from https://www.oecd.org/els/soc/divided westandwhyinequalitykeepsrising.htm (Last accessed: 19.07.2021).
20. UNHCR Operational Update. *Ukraine Situation* (2015, July 15). Retrieved from http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/ resources/UNHCR%UKRAINE%20Operational%20update %2015JUL15.pdf. (Last accessed: 19.07.2021).
21. Ukrainian Helsinki Human Rights Union. *The Conflict Zone: Minors at War, Trafficking, and Sexual Slavery*. (2017, March 17). Retrieved from https://helsinki.org.ua/en/articles/theconflict-zone-minors-at-war-trafficking-and-sexual-slavery/ (Last accessed: 19.07.2021).
22. UNESCO Institute for Statistics. *Children out of School: Measuring Exclusion from Primary Education.* (2005). Retrieved from http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/chil-dren-out-of-school-measuring-exclusion-from-primary-edu-cation-en_0.pdf (Last accessed: 19.07.2021).
23. NEMIS-AEPAM. *Pakistan Education Statistics 2017–18* (2020). (No. 291). Retrieved from http://library.aepam.edu.pk/Books/Pakistan%20 Education%20Statistics%202017-18.pdf (Last accessed: 19.07.2021).
24. *Освіта в Україні: виклики та перспективи* : інформ.-аналіт. зб. (2020). Київ. (Last accessed: 19.07.2021).
25. Friedman, O. & Trines, S. *Education in Ukraine.* (2019, June 25). Retrieved from Education in Ukraine (wes.org) (Last accessed: 19.07.2021).

Анонація: *Стаття присвячена актуальним проблемам освіти в Україні та Пакистані. Висвітлено найважливіші трансформації, що відбулися, та розглянуто деякі особливості освітніх систем двох країн. З-поміж викликів, з якими змагаються Україна та Пакистан, відзначено нерівність доступу до освіти, неналежну якість освіти, недофінансування тощо.*

***Ключові слова**: освіта, школа, доступ до освіти, якість освіти, грамотність, Україна, Пакистан.*

DIE ANDERE SEITE DES KRIEGES

Pavlo Cherchatyi
National Democratic Institute for International Affairs
Kyiv, Ukraine

***Summary:** The article deals with one of the biggest issues of Ukraine's current development – brain drain. The recent poll revealed that almost half of young Ukrainians would want to move abroad and seek a better life outside of Ukraine. The article shows real life stories of young people who emigrated from Ukraine and ponders on the reasons of what the state could do to address this issue. On the other hand, there is hope in the face of those, who despite having prospects of living abroad, moved to their home-land and work to make it better now, although the demographic outlook for the country looks quite bleak. The work contrasts different views on the issue of migration by engaging into discussion with people who migrated from Ukraine and those who came back and work hard to make it a better place.*

***Key words:** Ukraine's current development, poll, migration, demographic outlook .*

Seit Jahren leidet die Ukraine unter der Geißel des Krieges im Donbass. Doch Russlands aggressives Verhalten führt auch zu ungewollten positiven Effekten. Denn der russische Präsident Putin hat nicht mit dem Kampfgeist und Freiheitswillen der Ukrainer gerechnet.

Die Meldungen und Berichte der internationalen Presse über die Ukraine handeln meistens von etwas Negativem, Destruktivem und Gefährlichem. „Das Leid der Menschen ist

unsäglich“, [1] „Krieg in Europa“, „Tote Soldaten im Kampf mit Separatisten“, „Vergessener Krieg im Osten“, so lauten oft die Schlagzeilen.

Tatsächlich hat der seit mehr als sieben Jahre andauernde Krieg das Leben vieler gewöhnlicher Ukrainer ein für alle Mal verändert. Junge Soldaten wurden getötet und verwundet, Familien geteilt, etwa 1,5 Millionen Binnenvertriebene mussten ihre Heimatregionen verlassen. Von den unkalkulierbaren wirtschaftlichen Verlusten für das Land ganz zu schweigen.

Zwar kann man der Berichterstattung über die Fakten und über die Auswirkungen des Krieges nicht widersprechen, aber dennoch gibt es eine andere Seite des Krieges, die die Medien meistens übersehen. Überraschenderweise ist es eine positive.

„Obwohl der russische Präsident versucht hat, die Ukraine zu zerstören, hat Putin paradoxerweise dazu beiget-ragen, sie neu zu erfinden.“ Mit dieser Erklärung artikuliert der britische Wissenschaftler Andrew Wilson [2] eine vollkommen andere Interpretation des Krieges.

Seit der Unabhängigkeit der Ukraine im Jahr 1991 war die ukrainische Identität nicht eindeutig definiert und ihre geopolitischen Interessen unbestimmt. Obwohl es in der Ukraine keine „Restalinisierung“ wie in Russland [3] gab, vollzog sich der Dekommunisierungsprozess sehr langsam. Dies änderte sich erst mit dem Ausbruch des Krieges im Jahr 2014. Ironischerweise betrachtet Wilson Putin zu Recht als unbeabsichtigten „Nationen-Erbauer“ und Schöpfer der modernen ukrainischen Geschichte.

Eine der wichtigsten Entwicklungen in der Zeit der Unabhängigkeit war ein gemeinsames Verständnis des „Holodomor“, der „Tötung durch Hunger“, die unter Stalin den Ukrainern zugefügt wurde. Sie wurde von den meisten Ukrainern [4] als Völkermord angesehen, unabhängig von der Region, in der sie lebten. Doch die Regionen wurden auch immer wieder künstlich in West, Süd und Ost unterteilt. Diese Spaltungen wurden von ukrainischen, mit Russland verbün-

deten Politikern genutzt und verschärft. Zu diesen auferlegten Unterschieden kamen die weiterhin zweideutigen geopolitischen Interessen des Staates hinzu, die größtenteils vom „nördlichen Nachbarn“ diktiert wurden.

Vor 2013 versuchten ukrainische Präsidenten, ein geopolitisches Gleichgewicht zu erreichen, indem sie den Staat zwischen Russland und dem Westen hin und her bewegten. Obwohl brutal und verheerend, besteht nun aber die wahre Ironie des Krieges darin, dass er unbeabsichtigt positive Konsequenzen für die kulturelle und politische Identität der Ukraine sowie für die geopolitischen Entwicklungen des Staates mit sich brachte.

Millionen Ukrainer waren gezwungen, ihre politischen Einstellungen zu überdenken. Nie zuvor in der ukrainischen Geschichte gab es eine so überwältigende Mehrheit von Bürgern, die die Mitgliedschaft des Staates sowohl in der NATO als auch in der EU [5] unterstützen würden. Darüber hinaus hatte das ukrainische Parlament seit 2014 die größte pro-westliche Koalition, die es in der Geschichte jemals gegeben hat. Pro-russische Abgeordnete waren und sind eine Minderheit und die „Partei der Regionen“ sowie die „Kommunistische Partei“ sind von der politischen Bühne verschwunden.

Die andere positive Entwicklung infolge des Konflikts mit Russland ist im ukrainischen Sicherheitssektor zu finden. Die aggressiven Aktionen des russischen Präsidenten haben die ukrainische Regierungen veranlasst, ihre Investitionen in die nationalen Streitkräfte [6] zu überdenken. Heute ist die ukrainische Armee nach der russischen und französischen Armee die drittgrößte in Europa. Jährlich werden sechs Prozent des BIP in das Militär investiert.

Abgesehen von den geopolitischen Entwicklungen waren die wichtigsten Veränderungen diejenigen, die in den Köpfen der Menschen stattfanden. Der Plan eines „Novorossiya“ war Putins größte geopolitische Fehleinschätzung. Er war fest davon überzeugt, dass die meisten russischsprachigen

Ukrainer Russland unterstützen würden, was sich jedoch nicht als richtig herausstellte. Im Gegenteil, Millionen russischsprachiger Ukrainer unterstützten die territoriale Integrität des Landes. Darüber hinaus kam eine große Anzahl von Soldaten, die die Ukraine im Osten schützten, aus den russischsprachigen Regionen und Städten wie beispielsweise Dnipro [7]. Man konnte früher niemals so viele ukrainische Flaggen auf den Straßen oder auf den Häusern sehen wie heute, egal, welche Region man bereist. Weiterhin gewann die ukrainisch-orthodoxe Kirche an Popularität und erhielt 2018 eine Autozephalie [8], die sie vom Moskauer Patriarchat trennte.

Der Krieg trug dazu bei, Ukrainer aus dem ganzen Land zu vereinen, was das Gegenteil von dem war, was Putin in der Ukraine erreichen wollte. Ohne die massive Selbstorga-nisation der Ukrainer, einschließlich der Diaspora, wäre dieser Krieg höchstwahrscheinlich verloren gegangen.

Der amerikanische Politikwissenschaftler Timothy Snyder [9] argumentierte, dass „die Nation nicht aufgrund der Geschichte aufgebaut wird, sondern aufgrund der gemeinsamen Handlungen und Erfahrungen“.

Man kann deutlich sehen, dass sich die politische Atmosphäre in der Ukraine in den letzten Jahren verändert [10] hat. Wichtig ist, dass der Krieg wesentlich zur Frage der Selbstidentifikation von Millionen Ukrainern beigetragen hat. 90 Prozent der Menschen betrachten sich jetzt als Ukrainer.

Die überwiegende Mehrheit der Parteien unterstützt die Integration [10] des Landes in die NATO und in die EU, wobei beide Ziele in der ukrainischen Verfassung verankert sind. Paradoxerweise wäre dies ohne den Krieg wahrscheinlich nicht geschehen.

Obwohl viele Menschen in der Ukraine sehr skeptisch gegenüber dem politischen Neuling Wolodymyr Selensky waren, zeigen die neuesten Entwicklungen, dass sich mit ihm der Trend der Orientierung nach Westen fortsetzen und möglicherweise sogar beschleunigen wird. Zu Beginn seiner

Präsidentschaft bezeichneten einige Kritiker Selensky als pro-russischen, anti-ukrainischen Politiker [11], der schlechte Kompromisse mit Russland suchen werde. Kurz nachdem er Präsident geworden war, förderte er diese Zweifel, indem er etwas unentschlossen wirkte und offenbar glaubte, im Donbass sehr schnell eine friedliche Lösung erreichen zu können.

Aber nach fast zwei Jahren seiner Präsidentschaft scheint er endlich seine Zähne [12] zu zeigen und die Irreversibilität der pro-westlichen Flugbahn des Landes zu erkennen, keine Kompromisse mit Russland in irgendeiner politischen Angelegenheit einzugehen und vor allem ein echter Führer zu werden, der keine Angst hat, die höchste politische Verantwortung zu übernehmen, auf die viele Ukrainer gewartet haben. Nur wenige hatten damit gerechnet, dass der Präsident eine Reihe von pro-russischen Politikern mit ihrem Führer Medwedtschuk sanktionieren werde. Dieser hatte seine Medien seit vielen Jahren genutzt, um die ukrainische Gesellschaft zu polarisieren und zu vergiften, indem er Mythen über ukrainische Nationalisten und russische Erzählungen über den sogenannten Bürgerkrieg verbreiten ließ.

Die Entwicklung eines nationalen Bewusstseins und der Nationenbildung ist ein langfristiger Prozess. Für die Ukraine mit ihren 40 Millionen Einwohnern ist es heute jedoch offensichtlich, dass das Land endlich den richtigen Weg eingeschlagen hat, der seine Eigenständigkeit und Unabhängigkeit auch in den kommenden Jahrzehnten für künftige Generationen von Ukrainern sichert. Dank Russlands aggressivem Verhalten, der Annexion der Krim und des Krieges im Donbass mit seinen Opfern und Verlusten war die ukrainische Nation noch nie so vereint wie heute.

Verweise

1. Konflikt in der Ostukraine “Das Leid der Menschen ist unsäglich”. Der Tagesspiegel. URL: https://www.tagess-piegel.de/politik/konflikt-in-der-ostukraine-das-leid-der-men-schen-ist-unsaeglich/20998566.html (Last accessed: 19.03.2021).

2. Wilson A. The Ukrainians: Unexpected Nation. Foreign Affairs. 2001. URL: https://www.foreignaffairs.com/reviews/capsule-review/2001-03-01/ukrainians-unexpected-nation (дата звер-нення: 19.03.2021).
3. Gregory Paul R. Russia's Re-Stalinization. *Hoover Institution Journal.* Wednesday, November 28, 2018. URL: https://www.hoover.org/research/russias-restalini-zation. (Last accessed: 19.03.2021).
4. Ukrainern Holodomor: Ukrainians remember the famine that killed millions in Soviet Ukraine. URL: https://www.euronews.com/2019/11/23/holodomor-ukrainians-remember-the-famine-that-killed-millions-in-soviet-ukraine. (Last accessed: 19.03.2021).
5. 62% українців підтримують вступ України до ЄС, членство у НАТО – 53%. Європейська правда. URL: https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/06/5/7096968//. (дата звернення: 11.02.2021).
6. Soltys Dennis Is the Ukrainian Army Worthy of Greater Investment? 2019. URL: https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/is-the-ukrainian-army-worthy-of-greater-investment/. (Last accessed: 19.03.2021).
7. Бутусов Ю. Найбільша кількість українських бійців, які загинули за час АТО на Донбасі, – це вихідні з Дніпропетровської, Київської і Львівської областей. URL: https://espreso.tv/news/2015/01/28/naybilshe_na_donbasi_zahynulobiyciv_z_dnipropetrovschyny__kyyivschyny_ta_lvivschynybutusov. (Last accessed: 9.02.2021).
8. Rohtmets P. The Autocephaly of the Ukrainian Orthodox Church and the Future of the Eastern Orthodox Church. URL: https://icds.ee/en/the-autocephaly-of-the-ukrainian-orthodox-church-and-the-future-of-the-eastern-orthodox-church/. (Last accessed: 9.01.2021).
9. Снайдер Т. Українська політична нація формується завдяки Майдану та війні. URL: https://hromadske.radio/podcasts/zustrichi/timoti-snayder-ukrayinska-politychna-naciya-formuyetsya-zavdyaky-maydanu-ta-viyni. (дата звернення: 17.03.2021).
10. Російська агресія допомогла українцям ментально відокре-митися від імперії (ІНФОГРАФІКА). URL: https://texty.org.ua/fragments/77256/Rosijska_agresijadopomogla_ukrajincam_mentalno_vidokremytysa_vid-77256/. (дата звернення: 11.02.2021).

11. Середа Софія Скандал навколо нової реклами Порошенка. Чому Путін і де Зеленський? URL: https://www.radio-svoboda.org/a/29871184.html. (дата звернення: 10.01.2021).
12. Junta Grüne. Über die politische Evolution des Wolodymyr Selenskyj. URL: https://ukraine-nachrichten.de/gr%C3%BCne-junta-%C3%BCber-politische-evolution-wolodymyr-selenskyj_5132. (Last accessed: 9.02.2021).

Анонація: *Стаття присвячена актуальним проблемам освіти в Україні та Пакистані. Висвітлено найважливіші трансформації, що відбулися, та розглянуто деякі особливості освітніх систем двох країн. З-поміж викликів, з якими змагаються Україна та Пакистан, відзначено нерівність доступу до освіти, неналежну якість освіти, недофінансування тощо.*

Ключові слова*: сучасний розвиток України, опитування, міграція, демографічний прогноз.*

ЛІНГВІСТИКА. МЕТОДИКА. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

MASTERING THE INTERROGATIVES IN MEDICAL ENGLISH FOR PROFESSIONAL PURPOSES

Olena Bieliaieva, Yuliia Lysanets, Kseniia Havrylieva, Svitlana Efendiieva
Poltava State Medical University
Poltava, Ukraine

Анотація: *У статті представлено методи формування навичок утворення та вживання питальних речень у процесі викладання курсу фахової англійської мови в закладах вищої освіти, які здійснюють підготовку фахівців галузі знань 22 «Охорона здоров'я». Авторами вироблена власна концепція викладу навчального матеріалу. Пропонований підхід апробовано при розробці підручника "Medical English for Academic Purposes" (2018). Розроблено лінгводидактичні механізми, спрямовані на розвиток, відпрацювання і систематизацію навичок вживання інтерогативних конструкцій в англійській мові.*

Keywords: *професійно орієнтоване навчання, медична термінологія, питальні речення, інтегрований підхід.*

The rapidly increasing use of English as a *lingua fran-ca* prompts to draw special attention to the English language training of undergraduates, researchers, and teaching staff at medical universities [1; 3]. In this context, one must bear in mind that conversational fluency largely relies on the ability to form correct interrogative sentences depending on the situation in the clinical or academic setting. Therefore, the present paper focuses on the methods of developing speaking and writing skills in forming different types of questions in the process of

training undergraduates, Ph.D. students, academic and clinical teachers at a medical univer-sity. The results of the research have been integrated into the 1st edition of Medical English for Academic Purposes by Yu. Lysanets, O. Bieliaieva, M. Melaschenko (2018) [2], which focuses on improving the communication skills of medical professionals. We developed the linguodidactic mechanisms for organizing the training material and delivering the course of Medical English for Professional Purposes. The proposed system of training tasks is intended to support courses in professional English at higher medical educational institutions in teaching and revising the grammar material on the types of questions: general (closed), special (open), alternative and disjunctive (tag). In this paper, we present several sample tasks from our methodological database.

First of all, students are suggested to revise the specified grammar material. In each case, interrogatives are illustrated by relevant examples from the areas of medicine and healthcare.

TYPES OF QUESTIONS

There are four types of questions in English: **general (closed), special (open), alternative and disjunctive (tag).**

1) A closed question has only two possible answers − yes / no or a choice from two alternatives; also called a 50/50 question.

The verb "to be" (and less often, the verb **"to have"**):

The normal order of the subject and the verb is reversed:

- Are you ill? / Was anyone at home?
- Are you a doctor? Are there any other symptoms?
- Have you a book about osteopathy?
- Have we any more patients today?

Auxiliary verb (**do / does** / **did**, etc.):

The auxiliary or modal verb comes before the subject:

- Do we have any more patients today? Do you feel faint often?

- Does this hurt when I press here?
- Does pulpitis lead to abscess or cancer? Does this student attend lectures?
- Did he examine this patient yesterday? Did you pass urine/water today?

Auxiliary or modal verbs:

The subject and auxiliary verb are reversed.

- Have you been drinking alcohol?
- Can you stand on one leg?
- May I come in?

2) An open question requires a longer statement as an answer. Question words can be used: what? why? where? when? who? which? how? The normal order of the subject and the verb is reversed:

- Why are you ill?
- When should I telephone you?
- Where can you make the incision?
- Where did you first feel the pain?
- When did you notice this mark on your skin?
- Why are fractures in young people more likely to heal quickly?
- What treatment has the patient received?

NB! When a special question is put **to the subject or to an attribute of the subject**, the order of words is that of a statement, i.e. **no inversion is used and no auxiliary verb is needed**. The notional verb comes in the 3rd person singular.

- Who studies at the Academy?
- What causes caries?
- Who hasn't read this book yet?
- Who did this operation?
- What colour is the litmus paper?

3) An alternative question denotes choice. It consists of two general questions connected by means of “or”.

- Are you a first or a second year student?
- Does pulpitis lead to abscess or cancer?
- Did he participate in a conference or a workshop?
- Will you attend the lecture or practical session?

4) Question tags (disjunctive questions).

A question tag turns a statement into a question.

A positive statement followed by a negative question: (answer "yes")

- He has already been seen by the consultant, hasn't he?
- He fainted when he saw the needle, didn't he?
- She is writing a report now, isn't she?
- These patients require constant monitoring, don't they?
- Hepatitis type is determined by laboratory tests, isn't it?
- This medication can cause side effects, can't it?

A negative statement followed by an affirmative question: (answer "no").

- He doesn't matter, does it?
- He won't survive this operation, will he?
- She isn't breathing properly, is he?

Next, students deal with a well-defined set of tasks, gradually covering receptive, reproductive and productive aspects of teaching. The suggested methodological algorithm is feasible for both oral and written communication, as well as for in-class or self-paced learning, depending on the features of the curriculum and students' English proficiency.

Sample tasks:

Ex. 1. The information below demonstrates the Eight-Item Morisky Medication Adherence Scale (MMAS-8), which was developed in 2008. Its purpose is to identify patients' medication-taking behaviours and adherence to treatment. Read the data from MMAS-8, identify types of questions and verb tenses.

MMAS-8
1) Do you sometimes forget to take your pills?

2) People sometimes miss taking their medications for reasons other than forgetting. Thinking over the past two weeks, were there any days when you did not take your medicine?
3) Have you ever cut back or stopped taking your medicine without telling your doctor because you felt worse when you took it?
4) When you travel or leave home, do you sometimes forget to bring along your medicine?
5) Did you take all your medicine yesterday?
6) When you feel like your symptoms are under control, do you sometimes stop taking your medicine?
7) Taking medicine every day is a real inconvenience for some people. Do you ever feel hassled about sticking to your treatment plan?
9) How often do you have difficulty remembering to take all your medicine?
___A. Never/rarely
___B. Once in a while
___C. Sometimes
___D. Usually
___E. All the time

Ex. 2. Match doctor's questions (a-b) with patient's expected answers (1–12) and fill in the table:

QUESTIONS DOCTORS ASK PATIENTS:

a) What brings you in today?
b) Do you take any medicines or supplements?
c) Has the pain been getting better or worse?
d) Are you sexually active?
e) What hurts?
f) Are you allergic to any medicines?
g) Do you smoke? Do you take any recreational drugs? Do you drink alcohol and how often?
h) Does it hurt when I push here?
i) What are your symptoms?
j) Do you have a family history of this?
k) Have you had any previous surgeries?
l) How long has this been going on?

Doctor's questions	***Patient's expected answers***
_____?	**No.1:** Tell the doctor why you are there. Does something hurt? Have you been having some unusual symptoms? Are you pregnant? Did you fall? Is your arm broken?
_____?	**No.2:** Name the part(s) of the body that is hurting you and when they hurt.
_____?	**No.3:** More specifically, what is going on with your body? What do you feel? Common symptoms: dizziness, cough, stomach ache, diarrhoea, head ache, stomach ache, vertigo, constipation, sore throat, sleeplessness, feeling depressed, anxiety, etc.
_____?	**No.4:** How many days or months have your symptoms been going on? Give an estimate if you do not know exactly.
_____?	**No.5:** When do you feel the worst? Is it always the same time of day? Does it hurt all of the time? After you do a certain activity?
_____?	**No.6:** Truthfully answer the question. Your answer helps how the doctor makes his/her diagnosis. Also be sure to tell the doctor how often/how much.
_____?	**No.7:** The doctor wants to know if something runs in your family. Tell the doctor if your parents, siblings or grandparents had similar ailments. They often will ask you this about a list of diseases; like: cancer, diabetes, hypertension, depression, anxiety, heart problems, etc.
_____?	**No.8:** This helps the doctor know if the symptoms that you are feeling are side effects of the medicine or not. Supplements means: vitamins or herbs.

_____?	**No.9:** This helps the doctor know if they should consider pregnancy and/or sexually transmitted diseases in their possible diagnosis.
_____?	**No.10:** Tell the doctor yes or no. If you have had surgeries tell the doctor what kind of surgery and how long ago you had it.
_____?	**No.11:** During a physical exam the doctor will touch or push on different parts of the body. Tell the doctor if that area hurts when touched or not.
_____?	**No. 12:** If the doctor prescribes you medicine they want to make sure you have not had a bad reaction to it in the past.

Ex. 3. Put all types of questions to the sentences:

1. Chronic hepatitis leads to liver scarring and cirrhosis.
   - General question:
     _____
   - Special question to the subject:
     _____
   - Special question:
     _____
   - Alternative question:
     _____
   - Disjunctive question:
     _____

2. People with hepatitis A are advised to rest, stay hydrated and avoid alcohol.
   - General question:
     _____
   - Special question to the subject:
     _____
   - Special question:
     _____
   - Alternative question:
     _____
   - Disjunctive question:
     _____

3. Infected people excrete HAV with their faces two weeks before and one week after the appearance of jaundice.

- General question:

_____

- Special question to the subject:

_____

- Special question:

_____

- Alternative question:

_____

- Disjunctive question:

_____

Ex. 4. Put all types of questions to the sentences with modal verbs:

1. TB can affect other areas of your body outside of the lungs, such as the kidney, spine, and brain.

- General question:

_____

- Subject question to the subject:

_____

- Special question:

_____

- Alternative question:

_____

- Disjunctive question:

_____

2. A person given the tuberculin skin test must return within 48 to 72 hours to have a trained health care worker look for a reaction on the arm.

- General question:

_____

- Subject question to the subject:

_____

- Special question:

_____

- Alternative question:

_____

- Disjunctive question:

_____

3. If not treated properly, TB disease can be fatal.

- General question:

_____

- Subject question to the subject:

_____

- Special question:

_____

- Alternative question:

_____

- Disjunctive question:

_____

Ex. 5. Translate AND answer the questions:

1. Як шунтування відрізняється від стентування?

_____

_____

2. Які інструменти використовуються при стентуванні коронарних артерій?

_____

_____

3. Як пов'язані ангіопластика і стентування?

_____

_____

The didactic purposes of the tasks:

a) practicing the use and formation of all types of questions;
b) revising the use of present simple tense, active and passive voice, as well as modal verbs;
c) developing the writing and translation skills;
d) getting acquainted with relevant medical documents, such as MMAS-8;
e) mastering new English medical terms and professional vocabulary to form questions and answers to them.

Thus, developing speaking and writing skills in forming different types of questions at a medical university is highly important for elimination of possible mistakes and misunderstanding in medical communication. The authors believe that this in turn will promote academic mobility and scientific cooperation, thus contributing to the development of higher medical education in Ukraine, which renders the research relevant.

References

1. Бєляєва О. М. Функціонально-змістовні та функціонально-стильові характеристики наукових текстів. *Інновації в освіті, науці та виробництві* : матеріали VI Всеукр. конф. Полтава : ПІЕП, 2009. С. 108–110.
2. Lysanets Yu., Bieliaieva O., Melaschenko M. Medical English for Academic Purposes. Kyiv : AUS Medicine Publishing, 2018. 312 p.
3. Robinson A., Lysanets Yu., Bieliaieva O. Implementation of the Integrative Approach to Teaching Medical English for Academic Purposes. *Актуальні питання лінгвістики, професійної лінгводидактики, психології і педагогіки вищої школи* : зб. статей III Міжнар. наук.-практ. конф. Полтава : Астрая, 2018. С. 273–281.

Summary: *The present paper focuses on the methods of developing the ability to form correct interrogative sentences depending on the situation in the clinical or academic setting in the process of training undergraduates, Ph.D. students, academic and clinical teachers at a medical university. The results of the research have been integrated into the 1st edition of Medical English for Academic Purposes by Yu. Lysanets, O. Bieliaieva, M. Melaschenko (2018). The authors developed the linguo-didactic mechanisms to support courses in professional English at higher medical educational institutions by teaching and revising the grammar material on interrogatives.*

Keywords: *medical terminology, interrogative sentences, professionally-oriented training, integrative approach.*

НАВЧАЛЬНА МУЛЬТИМЕДІЙНА ПРЕЗЕНТАЦІЯ ЯК ЗАСІБ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТА З ДИСЦИПЛІНИ «ІНОЗЕМНА МОВА (ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ)»

Лариса Король
Полтавський національний
педагогічний університет
імені В. Г. Короленка
м. Полтава, Україна

Анотація: *У статті висвітлено дидактичні можливості мультимедійної презентації як засобу візуалізації навчального матеріалу та наукових дослідницьких результатів здобувача першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Розкрито сутність поняття «навчальна мультимедійна презентація», методичні аспекти створення іноземномовної презентації у ході виконання завдань самостійної роботи студента з дисципліни «Іноземна мова (за професійним спрямуванням)».*

Ключові слова: *іноземна мова фаху, самостійна робота студента, візуалізація навчального матеріалу, навчальна мультимедійна презентація.*

> *Якщо будь-які предмети одразу можна сприйняти кількома чуттями, нехай вони одразу сприймаються кількома чуттями...*
>
> *Я. А. Коменський*

Опанування технік візуалізації інформації, вміння подати матеріал у формі естетично привабливих і правильно скомпонованих зображень та доречного текстового супроводу однаково важливе і в період навчання у вищому закладі освіти, і в подальшій професійній діяльності фахівця.

Сучасне суспільство накопичило чималий досвід проєктування та застосування мультимедійних презентацій, які вважаються еталонами впливу на авдиторію з метою просування тих чи тих інноваційних поглядів і технологій (R. Bernson, N. Duarte, S. Jobs, D. Roem, S. Sinek та інші). Як справедливо зауважила українська експертка з розвитку презентаційних проєктів Д. Новаківська, «візуальні історії стають зарядом, що сприяють лідерам думок, які запалюють своїми промовами серця тисяч. Вони ж допомагають людям надихатися новими знаннями та можливостями і починати зміни» [1].

Можна впевнено ствердити, що однією зі сфер, де візуалізація інформації має першорядне значення, є вища освіта в цілому й іноземномовна підготовка її здобувачів зосібна. Так, згідно з європейськими стандартами мовної освіти, мінімально прийнятним рівнем володіння мовою для бакалавра є B2 (Vantage – незалежний користувач). Разом з іншими професійними вміннями, бакалавр має бути здатним спілкуватись іноземною мовою у професійному середовищі, щоб готувати публічні виступи з галузевих питань, застосовувати відповідні засоби вербальної комунікації, послуговуючись при цьому текстовою, графічною, аудіо- та відеоінформацією, яку містять друковані й електронні джерела, користуватися відповідним програмним забезпеченням. Як обов'язкова форма контролю в робочих навчальних програмах освітніх компонентів, які забезпечують іноземномовну підготовку здобувачів першого (бакалаврського) рівня освіти, повинна бути проєктна робота (усна / стендова презентація, демонстрація матеріалів, доповідь тощо) [2].

Проблема вдосконалення навчання іноземних мов засобами мультимедійних технологій, яку порушили у своїх працях Л. Азарова, Ю. Авсюкевич, Н. Беспалова,

Ю. Гайдученко, Н. Драб, Н. Житеньова, Ю. Жук, Г. Задільська, В. Йончев, Н. Морзе, А. Нісімчук, М. Онищенко, О. Попова, Н. Тарасюк, О. Тарнопольський, Л. Черчата, R. B. Adler, E. Bankowski, L. Becker, A. Bradbury, C. Craig, E. C. Churchman, P. McCarthy, C. Hatcher, B. Phillips, A. Jay, R. Myer, J. V. Thill, J. Van Emden, A. Wallwork, багато інших вітчизняних і закордонних учених та педагогів-практиків, досліджується на засадах беззаперечного визнання колосального лінгводидактичного потенціалу інтерактивного середовища, в якому мультимедійні засоби унаочнюють необхідну інформацію іноземною мовою, фокусують увагу на головному, допомагають організувати самостійну пошукову діяльність студента.

Ракурси сучасних наукових студіювань [4; 7–12; 19] обумовлюються поширенням новітніх засобів візуалізації на терені навчання іноземної мови фаху, завдяки якому жанрове поле академічного дискурсу збагатилося таким складником, як навчальна мультимедійна презентація.

Дослідник психологічних аспектів розвитку особистості A. Mehrabian констатував: комунікація є чимось більшим, ніж промовлені слова, вона міцно пов'язана з візуальним рядом і почуттями авдиторії [3]. Увиразнений ученим взаємозв'язок вербальної інформації, унаочнення та емоційної сфери авдиторії вияскравлюється в середовищі академічного спілкування, де зужитковуються аудиторна й самостійна навчальна діяльність студента, виконання ним індивідуальних навчально-дослідних завдань, підготовка наукових публікацій під керівництвом викладача, участь у дискусіях і наукових комунікативних форумах та ін. Роль умінь публічного презентування інформації, якому передує самостійне створення оприявлених на слайдах візуальних форм, справедливо схарактеризувати як одну з ключових.

Має рацію Н. Беспалова, розгледівши в мультимедійних презентаціях якісно новий підхід до вивчення іноземної мови, позаяк для їх підготовки студентові належить провести значну дослідницьку роботу [4, с. 290], осердям якої слугує, на наш погляд, не лише власне результат, а й цінність процесу когнітивного поступу особистості – неодмінної умови досягнутого результату.

Розширює спектр побутування досліджуваного феномена Ю. Сурмін, відзначивши дві найважливіші функції наукового тексту: виклад змісту наукового дослідження і його презентацію. «Якщо перша функція ставить до тексту вимогу точного подання дослідження, усіх його складових – від постановки завдань до результатів їх розв'язання, то друга функція передбачає певну привабливість тексту для людей, що могли б ним зацікавитися» [5, с. 78]. Саме зазначену «привабливість тексту», зрозумілість поглядів автора на ту чи ту наукову проблему і забезпечує намультимедійна презентація – набуток самостійної роботи студента.

На тлі проаналізованих публікацій [1; 4–17; 19] впадають в око різнотлумачення, тому правомірно стверди ти, що термін «презентація», зрештою, як і його осучаснений технічними інноваціями різновид – «мультимедійна презентація», наразі не здобули загальновживаного змісту. Для окреслення сутності розбіжностей, звернемося до сучасних наукових та лінгводидактичних візій.

Погоджуємося з міркуваннями Т. Соколовської, яка зазначає, що у широкому сенсі слово «презентація» (від англ. 'presentation' – подання, пред'явлення, вистава) – це виступ, доповідь, захист завершеного / ознайомлення з перспективним проєктом, публічне обговорення результатів упровадження наукових досліджень тощо. У вузькому – презентації – це електронні документи особливого штибу: набір картинок-слайдів на певну тему, які

зберігаються у файлі спеціального формату. Вони вирізняються комплексним мультимедійним змістом і особливими можливостями управління відтворенням (автоматизованим або інтерактивним) [6, с. 2].

Окреслений науковицею «широкий сенс» аргументують праці Н. Драб [7], О. Тарнопольського, Ю. Авсюкевич [8], М. Буряк [9]. та ін.

У дисертаційному дослідженні Н. Драб, презентацію визначено як підготовлене професійно спрямоване монологічне висловлювання, об'єднане конкретним завданням і ситуативними умовами, яке базується на результатах аналітичного дослідження певної проблеми у сфері академічної або професійної активності, має чітке логіко-композиційне оформлення і націлене на ефективне інформування, інструктування або переконання певної аудиторії з урахуванням її основних культурологічних та соціальнодемографічних характеристик [7].

Суголосною є думка М. Буряк. Науковиця дефінувала презентацію як підготовлене професійно орієнтоване монологічне висловлювання, яке має чітку структуру побудови, містить результати аналітичного дослідження, спрямоване на інформування, мотивування та переконання авдиторії у важливості поданої інформації, перевагах презентованого предемета [9, с. 41].

Досліджуючи мультимедійну презентацію як спосіб інтегрування чотирьох мовленнєвих умінь у навчанні англійської мови для професійного спілкування, О. Назаренко встановила, що презентація – це доповідь, що містить інформацію про стан процесу в тій галузі, якій вона присвячена, з чітким формулюванням теми, оглядом комунікативної ситуації, висновками з теми англійською мовою [10].

Відзначимо й раціональність твердження про те, що в процесі виступу студент має можливість викорис-

товувати ключові слова, малюнки, схеми, таблиці, які самостійно створив [9, с. 291], що, на наш погляд, прокладає логічний місток до наукових візій, в яких висунено дещо інакшу ідею: форми, дизайну, програмного інструментарію.

За Л. Ярощук, презентація – це набір кольорових картинок-слайдів на певну тему, який зберігається у файлі спеціального формату [11]. До аспектів логіки та дизайну приковують увагу і В. Вітюк та К. Зуйко, визначивши мультимедійну презентацію як логічно вибудовану послідовність слайдів, об'єднану тематикою і принципом оформлення [13, с. 14].

Загалом погоджуючись із вагомістю естетики стилю, використання відповідного програмного ресурсу, на яких забазовано обидві згадувані дефініції [11; 13], схарактеризуємо як більш виважений підхід Н. Сорокіної. В контексті формування професійної іноземномовної компетентності студентів засобами мультимедійних технологій учена уналежнила до поняття «презентація» мультимедійний продукт, створений з допомогою програми Microsoft PowerPoint, у якому використовуються технологічні можливості подання мультимедійної інформації, і який являє собою послідовність слайдів – електронних сторінок, що змінюють одна одну [12, С. 55]. Відтак, учена слушно резюмувала: «мультимедійні навчальні презентації … – це мультимедійний засіб навчання, створений викладачем або студентом самостійно відповідно до визначених теоретичних засад, який має певну дидактичну структуру і який використовується з метою ефективної організації процесу професійної іншомовної підготовки» [12, с. 56].

Графіка створює потрібну атмосферу та привертає увагу, а зміст дискурсу надає потрібну інформацію.

Вкрай важливо, щоб графіка й текст були одним цілим, доповнюючи одне одного (Mayer R. E.) [14].

Отже, аналіз сучасних наукових джерел дає підставу виснувати, що термін «мультимедійна презентація» зужитковується щонайменше у двох магістральних значеннях: по-перше, як самостійно підготовлене мовцем монологічне висловлювання; по-друге, як результат створення мультимедійного засобу, котрому властивий однаковий стиль оформлення елементів, і який унаочнює доповідь (монолог) або призначений для розв'язання певного кола дидактичних завдань.

На сьогодні обидва ці підходи складають теоретичний підмурок для подальшого вивчення навчальної іноземномовної мультимедійної презентації (НІМП) крізь призму як академічної генології, лінгводидактики, так і методики викладання дисциплін іноземномовної підготовки у закладі вищої освіти.

Нам імпонує думка Н. Дементієвської про те, що мультимедійні презентації, які використовуються в академічному процесі й мають певну навчальну мету, належать до категорії навчальних [15, с. 92]. Таке міркування, побіжно потверджуючи перспективи змішаного навчання в царині самостійної роботи студентів, заглиблює увагу в проблематику технічних і практичних аспектів застосування НІМП, а також її структурування.

Природно, що створення та демонстрація НІМП потребує технічних засобів, адже «…може відбуватися на екрані монітора комп'ютера чи на великому екрані за допомогою спеціальних пристроїв – мультимедійного проєктора, мультимедійного плато, телевізора тощо. Глядачі бачать чергування зображень, на кожному з яких можуть бути текст, фотознімки, малюнки, діаграми, графіки, відеофрагменти, і все це може супроводжуватися звуковим оформленням – музикою, зву-

ками природи чи техніки або голосовим коментарем диктора» [16, с. 78].

Демонструванню мультимедійного продукту неодмінно передує етап підготовки студентом НІМП. Цей етап подеколи це вимагає значних затрат часу на добір автентичних матеріалів, опрацювання, компонування інформації тощо. Разом з тим підготовка НІМП належить до знайомих студентам різновидів самостійної роботи.

Результати анкетування студентів ПНПУ імені В. Г. Короленка показали, що 100% респондентів мають досвід створення рідною мовою мультимедійних презентацій із різних дисциплін. 76% у період шкільного навчання створювали іноземномовні презентації. При цьому 92% опитаних висловили позитивне ставлення до мультимедійної презентації як одного із завдань самостійної роботи студента з дисципліни «Іноземна мова (за професійним спрямуванням)», 43% визнали, що їм бра-кує навичок відбору контенту для слайдів НІМП, а 97,5% респондентів дали позитивну відповідь на питання про необхідність методичного супроводження їхніх дій викладачем (наявність чіткого алгоритму створення презентації, списку рекомендованих джерел інформації, переліку основних вимог до композиційного та колірного оформлення слайдів).

Прикметно, що на формування іноземномовної комунікативної компетентності студента позитивно впливає розширення інформативного поля, в якому той працює при створенні НІМП. Зосібна такий вплив забезпечують:

- аргументування основних положень підготовленої доповіді (повідомлення) іноземною мовою шляхом їхньої візуалізації у формі слайдів;
- систематизування раніше одержаних знань із презентованої теми;

- самостійне опнування нової інформації з паперових та електронних іноземномовних джерел під час пошуку, відбору, компресії, розміщення на слайдах текстового матеріалу;
- створення авторських графічних об'єктів (таблиць, діаграм, графіків, хмар слів, фотоколажів, відеофрагментів тощо) або відбір у мережі адекватного візуального контенту НІМП;
- корегування презентованої інформації;
- застосування англійськомовних сервісів для створення НІМП (як-от: Canva, Google Presentations, Prezi, Protagon, Powtoon, VisualBee, Showpad, StoryJumper, Sliderecket, Vyond, Zentation).

Механізм презентації, стверджує Н. Беспалова, полягає в тому, що в ході підготовки до неї відбувається ефективне тренування мовленнєвих засобів, а під час презентації автоматизуються процеси вищого рівня. Презентації повинна передувати підготовка мовного й інформаційного матеріалу, опанування знаннями структури цього жанру [4, с. 291].

Щодо структури НІМП, С. Шевчук та І. Клименко основними етапами презентацій [17, С. 192–193] визначають: експозицію; вступну частину; основну частину; висновок.

Етап експозиції – це впевнена хода презентанта до місця виступу, встановлення зорового контакту з аудиторією, утримування її уваги, створення атмосфери доброзичливості та довіри.

Вступ, який має складати 5–10% часового обсягу НІМП, містить привітання, лаконічне пояснення теми та мети доповіді, доведення до відома присутніх інформації про необхідний презентантові час (у межах регламенту), зацікавлення темою презентації.

Основна частина презентації (85–90% НІМП) вибудовується довкруж викладу логічно пов'язаних між собою основних положень, пропонування автором свого підходу до проблеми тощо.

Висновкова частина (5–10% часу НІМП) – це узагальнення піднятої проблеми, практичні рекомендації, висловлення подяки слухачам, запрошення до обговорення, завершення спілкування [18, с. 33–35].

За формою роботи презентації можуть бути індивідуальними (підготовленими одним студентом) та колективними (підготовленими кількома або й усіма студентами академічної групи). Колективні презентації передовсім доцільні при вивченні розмовних тем, які розбивають на підтеми. Наприклад, при вивченні теми "Education in Great Britain", доречно вичленувати такі логічні складники: "Preschool Education", "Elementary School"; "Secondary School"; "Further Education". Своєю чергою, кожну із зазначених підтем легко розбити на потрібну кількість мікротем, як-от:

Таблиця 1

Preschool Education	Family education Childcare providers Preschool centres Public preschools Play school Nursery school Crèche Reception Class Sure Start programmes Skill formation
Secondary Education	Key Stages National Curriculum GCSE and A-levels Secondary state-funded schools Comprehensive school Grammar schools

	Independent school Preparatort School Public schools Homework policy Tests and exams Post-16 options Academic excellence Open Days School life School uniform After-school activities Sport as part of the curriculum Home schooling
Further Education and Higher education	Further education qualifications Sixth form colleges Applying to UK universities Types of degree University funding Private universities University life Students at the heart of the system Academic dress code Top Universities in the UK Russell Group Oxbridge Tutors and tutorials Academic freedom Academic mobility Language proficiency University science Motivation letter University and sport University museums University libraries University traditions Campus life Freshers' Week

Практичний досвід свідчить про те, що колективні ІМНП, які готують мікрогрупи студентів (для цього підходить сервіс Google Presentations, схожий на Power Point за набором інструментів, і який дає змогу створювати та редагувати презентації онлайн), можуть презентуватися на занятті як результат виконаного проєкту, або ж розташовуватися для загального перегляду й оцінювання на окремому диску у віртуальному класі.

Услід за Н. Сорокіною та Л. Смовженко для такої форми роботи рекомендуємо гіпермедійні презентації як насиченіші інформаційно, завдяки поданим у вигляді гіперпосилань додатковим матеріалам [19, с. 73]. Якщо гіпермедійну презентацію розробляє вся академічна група (кожен студент створює один або кілька слайдів із тієї чи тієї мікротеми), то доцільно на підготовчому етапі сформувати редакторський осередок, який слідкуватиме за дотриманням правила єдиного дизайну слайдів, розташуванням графічних і текстових елементів, своєчасним корегуванням текстового чи графічного контенту презентації, дотриманням академічної доброчесності.

Застосування мультимедійного чи гіпермедійного методів унаочнення таких усних жанрів іноземномовного академічного дискурсу, як повідомлення, наукова доповідь, захист проєкту та ін., робить ІНМП необхідним складником самостійної роботи студента з дисципліни «Іноземна мова (за професійним спрямуванням)».

Дидактичну цінність презентацій нині розглядають не лише з позицій самоочевидних «візуалізаційних переваг», а й крізь призму педагогічної ергономіки [20]. Пізнання та вдосконалення діяльності викладачів і студентів у ситемі «викладач – технічний пристрій – студент», як слушно відзначено В. Вовкотруб, сприяє створенню такої емоційної атмосфери, яка пробуджує інтерес до об’єкта вивчення, підвищує ефективність розу-

мової діяльності, зменшує перевтому, оскільки така діяльність студентів переходить у «спілкування» з навчальним матеріалом, що запам'ятовується без надмірних зусиль. Наявність таких умов сприяє створенню комфортного навчального середовища, оптимальної динаміки працездатності, доброго самопочуття і збереженню здоров'я [20, с. 49].

Таким чином, навчальні мультимедійні презентації є ефективним навчальним резервом самостійної роботи студента з дисципліни «Іноземна мова (за професійним спрямуванням)», який сприяє формуванню іноземномовної комунікативної компетентності, слугує дійовим засобом візуалізації навчального матеріалу та підвищення інтересу до його опанування, актуалізує творчий і дослідницький потенціал студента, виховує самостійність.

До перспектив подальшого вивчення піднятої теми відносимо аспекти впливу мультимедійних презентацій на формування дослідницької компетентності майбутнього фахівця засобами іноземної мови.

Література

1. Ефективні презентації : онлайн-курс Дзвенислави Новаківської. URL: http://gohigher.org/course-presentations. (дата звернення 10.07.2021).
2. Програма з англійської мови для професійного спілкування (English for Specific Puroses: National Curriculum for Universities) / Г. Є. Бакаєва, О. А. Борисенко, І. І. Зуєнок. Київ : Ленвіт, 2005. 119 с.
3. Mehrabian, A. (1995) Relationships among nine general approaches to personality description. *Journal of Psychology*. Vol. 129, 565–581.
4. Беспалова Н. В. Профессиональные презентации в обучении деловому иностранному языку. *Молодий вчений*. № 12. 2014. С. 290–294.
5. Сурмін Ю. П. Наукові тексти: специфіка, підготовка та презентація : навч.-метод. посіб. Київ : НАДУ, 2008. 184 с.

6. Соколовська Т. П. Мультимедійні презентації – гідна альтернатива електронному підручнику. URL: http://ipvid.-org.ua/upload/iblock/2d3/2d3207cd5bced641db908581ed44c7e5.pdf. (дата звернення 10.07.2021).
7. Драб Н. Л. Навчання майбутніх економістів іншомовного професійно спрямованого монологічного мовлення (монологу-презентації німецькою мовою) : дис. … канд. пед. н. / 13.00.02 : «Теорія і методика навчання : германські мови». Київ, 2005. 316 с.
8. Тарнопольський О. Б., Авсюкевич Ю. С. Successful Presentations = Успішні презентації : посіб. для навч. ділових пре-зентацій англ. мовою студ. екон. спец. Київ : Ленвіт, 2007. 135 с.
9. Буряк М. І. Взаємопов'язане формування у майбутніх викладачів англійської мови професійно орієнтованої компетентності в говорінні та інформаційно-комунікаційної компетентності : дис. канд. пед. н. : 13.00.02 / Терноп. нац. педаг. ун-т. Тернопіль, 2019. 247 с.
10. Назаренко О. І. Мультимедійна презентація як ефективний спосіб інтегрування чотирьох мовленнєвих умінь у навчанні англійської мови для професійного спілкування. URL: http://novyn.kpi.ua/2009-1/10Nazarenko.pdf (дата звернення 09.07.2021).
11. Ярощук Л. А. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов за допомогою інформаційних технологій. URL: http://intkonf.org/yaroschuk-l-a (дата зве-рнення 10.07.2021).
12. Сорокіна Н. В. Формування професійної іншомовної компетентності майбутніх філологів засобами мультимедійних технологій дис. … канд. пед. н. : 13.00.04 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2016. 219 с.
13. Вітюк В. В., Зуйко К. В. Використання мультимдійних презнтацій на уроках літературного читання. *World Science*. № 1(5), Vol.3, January 2016. С. 13–16.
14. Mayer, R. E. (2003). The promise of multimedia learning: Using the same instructional design methods across different media. *Learning and Instruction.* Oxford University Press, 125–139.

15. Дементієвська Н. П. Проектування, створення та використання навчальних мультимедійних презентацій як засобу розвитку мислення учнів. *Інформаційні технології і засоби навчання.* 2007. № 2. С. 55–58.
16. Мультимедійні системи як засоби інтерактивного навчання : посіб. / за ред. Жука Ю. О. Київ : Педагогічна думка, 2012. С. 78.
17. Шевчук С. В., Клименко І. В. Українська мова за професійним спрямуванням : підруч. 2-ге вид., випр. і доп. Київ, Алерта, 2011. 696 с.
18. Король Л., Черчата Л., Халявка Л. Особливості створення мультимедійної презентації. *Самостійна робота з дисципліни «Іншомовний академічний дискурс»: порадник здобувача першого (бакалаврського) рівня вищої освіти* : метод. рекоменд. Полтава : ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2021. С. 25–43.
19. Сорокіна Н. В., Смовженко Л. Г. Створення професійно спрямованого іншомовного інформаційно-комунікативного середовища для майбутніх учителів-філологів. *Інформаційні технології і засоби навчання.* 2018. Т. 66. № 4. С. 65–76.
20. Вовкотруб В. Принцип наочності й наочні засоби в ергатичній системі «викладач – технічний пристрій – студент». *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка*. Кіровоград, 2002. Вип. 45. Ч. 1. С. 49–51.

Summary: *The article highlights the didactic possibilities of multimedia presentation as a visualization means of educational material and research results of a bachelor's degree earner. The essence of a multimedia presentation, the methodical aspects of students' preparation for designing, creating and using a foreign language presentation in the course of student's independent work in the discipline 'Foreign language (for professional purposes)' are investigated.*

Key words: *foreign language of the specialty, independent work of the student, visualization of educational material, multimedia presentation.*

PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF STUDENTS' INTERCULTURAL COMMUNICATIVE COMPETENCE

Tamara Kostyrenko
Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University
Poltava, Ukraine

Анотація: *Визначено сутнісні ознаки поняття «комунікація». Обґрунтовано причини посилення вимог до сучасної іноземно-мовної освіти та виокремлено основні фактори, які сприяють посиленню мотивації студентів до вивчення іноземної мови. З'ясовано, що формування міжкультурної комунікативної компетентності студентів уможливлює вільне послуговування іноземною мовою. Схарактеризовано основні умови формування навичок ефективної міжкультурної комунікації.*

Ключові слова: *комунікація, міжкультурна комунікація, мовна особистість, міжкультурна комунікативна компетентність, навички міжкультурної комунікації.*

The actuality of this subject is necessity to consider the issue of on forming intercultural communication of students of Ukraine is caused by the increasing dynamics of modern society development and the world community as a whole. Besides, foreign students from different countries have become common for Ukrainian higher education institutions. However, Ukrainian students have certain difficulties of intercultural communication.

The aim of the article is to analyze problems of development of students' intercultural communicative competence.

We consider it to be important to begin with the definition of c*ommunication*. It is as complex as culture and can be defied in many different ways. The defining characteristic of communication is meaning, communication

occurs whenever someone attributes meaning to another person's words or actions [7, p. 94].

To communicate successfully in a foreign language, students must develop intercultural communication competence up to the level which will enable them to freely use the language in the context of foreign culture or different cultural interaction. Rising demands to the standards of foreign language education, the necessity of harmonious development of linguistic personality increase students' motivation to visit different countries, participate in various international programs of study, professional internships and exchanges where they experience live intercultural situations.

It should be noted, that a macrodefinition of *"intercultural"* is used, indicating one or several differences between communicators relating to language, national origin, race, or ethnicity, rather than a microdefinition that, for example, might indicate the difference in "culture" [9, p. 9].

Intercultural communication is defined as situated communication between individuals or groups of different linguistic and cultural origins. This is derived from the following fundamental definitions: communication is the active relationship established between people through language, and intercultural means that this communicative relationship is between people of different cultures, where culture is the structured manifestation of human behavior in social life within specific national and local contexts, e. g. political, linguistic, economic, institutional, and professsional. Intercultural communication is identified as both a concept and a competence. *Intercultural competence* is the active possession by individuals of qualities which contribute to effective intercultural communication and can be defined in terms of three primary attributes: knowledge, skills and attitudes [4].

Intercultural competence is the ability to communicate effectively and appropriately with people of other cultures. In interactions with people from foreign cultures, a person who is interculturally competent understands the culture-specific concepts of perception, thinking, feeling, and acting [10, p. 357].

As it is known, every year to higher education institutions of Ukraine come to study more and more foreign students.

According to data of the Ministry of Education and Science of Ukraine, the annual gain of foreign students' makes 10%, and as a whole in the Ukrainian higher educational institutions about 63906 students from 148 countries study [2]. Many students from different countries of Asia and Africa have become common for Ukrainian universities. For example, a grate number of Azerbaijanis, Chineses, Iranians, Syrians, Jordanian and others prove this fact. The professions most demanded among foreigners are the engineer, the doctor, the economist and the financier. Foreigners go to study to Kiev and Kharkiv, and in Kiev there are twice more foreign students than in Kharkiv. And the most popular Higher education institutions are the National Aviation University (NAU) and Bogomolets National Medical University. Besides Kyiv and Kharkiv, foreign students go to study to Odessa, Lviv [3]. And very often foreign students want to get education in Poltava and choose the PSMU.

The result of a comparative semantic analysis comprises different descriptions of lexical meaning areas including, among others, culturally sensitive components, reflecting the national picture of the world at the level of words and phrases (symbolic meaning of idioms, aphorisms, proverbs, taboo vocabulary). The analysis of the lexical meaning structure does not fully reveal the differences in the cognitive basis of communicants and explain culturally constructed communicative behavior of an individual as a representative of the sociocultural community. The reason

for this is that the meaning of words, grammar and pronunciation rules are not enough for the appropriate use of language; adequate communicative behavior is required: knowledge of the culture, value orientations, attitudes and assumptions, norms and roles of social behavior and acceptable deviations from them, as well as all possible action algorithms in various communication situations should be understood [1, p. 408]. So differences in the perception of speech by native and non-native speakers can be explained by the differences between the understanding of the text semantically (i. e., understanding what speech act means) and pragmatic understanding of the text (i. e. understanding of what makes a speech act). The pragmatic aspect is culturally determined, and its assimilation is impossible without understanding values, traditions and cultural norms [8, p. 193]. The author believes that linguistics should expand its scope and describe the basic studied objects in terms of cultural values of its components. Such investigations cannot be limited to the scope of cross-cultural nature.

It is also necessary to say about the importance of intercultural competence, which is closely linked with communicative competence. Foreign language teaching, based on the new culture-oriented techniques cannot completely solve students' problems. Cross-cultural communication skills cannot be limited by assimilation of communicative knowledge obtained within the educational process. The understanding of the term is within the meaning of applicable management abilities of intercultural communication in the sense that it is imposed by experts in Culture Studies and Intercultural Communication [5, p. 67].

Considering ethnic identity is also very essential; it is more than just membership in a particular ethnic group; it is an aspect of an individual's self-concept that is derived from his or her knowledge of membership of a social group, together with the value and emotional significance attached to that membership. Self-identification with one's own

ethnic group is a salient issue that influences the psychological well-being of the individual. The importance of ethnic identity in developing a self-concept has been well documented for members of diverse ethnic groups [6]. According to the findings of researchers, successful intercultural communication skills' training is inconceivable without involving students in active socio-cultural activities within the university and what is more non-formal student organizations play an important role in their intercultural communicative skills. They are the following: general condition (including the entire amount of the social and cultural life of the community), private one (peculiar to a particular ethnic, religious, and subcultural groups, etc.) and specific one (exactly the sphere of socio-cultural activity) which involves: 1) socio-cultural centers, where students can get basic knowledge of intercultural communication and knowledge of the host culture; 2) native cultural centers and association; 3) the use of modern means of social and cultural activities; 4) involvement in volunteer activities of the university. The formation of cross-cultural communication skills of Ukrainian students and migrant students will be more successful when creating the above mentioned socio-cultural conditions.

So the aim of the university, is not only to form intercultural competence in the linguistic sense (within the educational process), but also to expand the process of intercultural communicative skills formation (within the free time) to the understanding of cultural studies.

References

1. Bortnikova, T. G. (2014) Student mobility and problems of intercul-tural communication development. *Вестник ТГТУ. Vol. 20*(2), 408.
2. Dovhopiata, O. Foreign students choose Ukraine. *The Kharkiv Times.* Retrieved from https://www.thekharkivtimes.com/2016/07/08/ foreign-students-choose-ukraine/ (Last accessed: 17.01.2021).

3. Foreign students in Ukraine. *See you in Ukraine!* Retrieved from http://see-you.in.ua/en/page/foreign-students-ukraine (Last accessed: 17.01.2021).
4. Intercultural communication. *Lanqua.* URL: http://www.lanqua.eu/theme/intercultural-communication/. (Last accessed: 10.01.2021).
5. Kaikkonen, P., Candin, C. (2001). Intercultural Learning through Foreign Language. *Education Experimental Learning in Foreign Language Education*. Longman. Pp. 1–7.
6. Keisala, K. Intercultural Communication. *International Journal of Humanities and Social Science*. Vol. 11 No. 5. 2021. URL: http://www.ijhssnet.com (Last accessed: 10.01.2021).
7. Martin. J. N., Nakayama, T. K. (2010). Intercultural communication on context. New York: The McGraw-Hill Com-panies.
8. Murphy, B., New, J. (1996). My Grade's Too Low: The Speech Act set of Complaining. In S. M. Gass, J. New (eds.). *Speech Acts Across Cultures. Changes to Communication in a Second Language.* Berlin ; New York, 1996.
9. Novinger, T. (2001). *Intercultural Communication: A Practical Guide.* University of Texas Press.
10. Spitzberg, B. H. (2000). A Model of Intercultural Communication Competence. Belmont : Wadsworth Publishing, 2000.

Summary: *The essential features of the concept "communication" are defined. The reasons of rising demands to foreign language education are substantiated and the main factors that strengthen the motivation of students for learning a foreign language are highlighted. It was found that the formation of students' intercultural communicative competence allows free use of a foreign language. The basic conditions of students' effective intercultural communication skills are characterized.*

Key words: *communication, intercultural communication, linguistic personality, intercultural communicative competence, intercultural communication skills' training.*

THE USE OF A PRAGMATIC-BASED APPROACH TO TEACHING THE FUTURE TENSE IN MEDICAL ENGLISH FOR PROFESSIONAL PURPOSES

Yuliia Lysanets, Olena Bieliaieva, Ivanna Znamenska, Kseniia Havrylieva
Poltava State Medical University
Poltava, Ukraine

Анотація: *У статті представлено методи формування навичок утворення та вживання майбутнього часу в процесі викладання курсу фахової англійської мови в закладах вищої освіти, які здійснюють підготовку фахівців галузі знань 22 «Охорона здоров'я». Авторами вироблена власна концепція викладу навчального матеріалу. Пропонований підхід апробовано при розробці підручника "Medical English for Academic Purposes" (2018). Розроблено лінгводидактичні механізми, спрямовані на розвиток, відпрацювання і систематизацію навичок вживання майбутнього часу в англійській мові на основі прагматичного підходу.*

Keywords: *фахова англійська мова в закладах вищої освіти, навички, навички вживання майбутнього часу в англійській мові, прагматичний підхід.*

Teaching professional English at a medical university stipulates a pragmatically meaningful direction of classroom activities. That is to say, training material must be embedded in the professionally-oriented resources, which students will encounter in their future occupational setting [1; 3]. In such a manner, essential job-related skills, experience and pro-fessional readiness are fostered. This is particularly relevant for teaching grammar material, such as verb tenses, which must not be separated from a feasible occupational back-ground. Therefore, the present paper focuses on the methods for effective mastering the future

tense on the basis of a pragmatic-based approach in the process of training undergraduates, Ph.D. students, academic and clinical teachers at a medical university. The results of the research have been integrated into the 1st edition of *Medical English for Academic Purposes* by Yu. Lysanets, O. Bieliaieva, M. Melaschenko (2018) [2], which focuses on improving the communication skills of medical professionals. We developed the linguodidactic mechanisms for organizing the training material and delivering the course of Medical English for Professional Purposes. The proposed system of training tasks is intended to support courses in professional English at higher medical educational institutions in teaching and revising the grammar material on the future simple (indefinite) tense, the future continuous (progressive) tense, and the future perfect tense. In this paper, we present several sample tasks from our methodological database.

First of all, students are suggested to revise the specified grammar material. In each case, future tenses are illustrated by relevant examples from the areas of medicine and healthcare. Next, students deal with a well-defined set of tasks, gradually covering receptive, reproductive and productive aspects of teaching. The suggested methodological algorithm is feasible for both oral and written communication, as well as for in-class or selfpaced learning, depending on the features of the curriculum and students' English proficiency.

Sample tasks:

GRAMMAR REVISION

FUTURE SIMPLE (INDEFINITE) TENSE

The FUTURE SIMPLE is used to describe a future happening or a future situation.

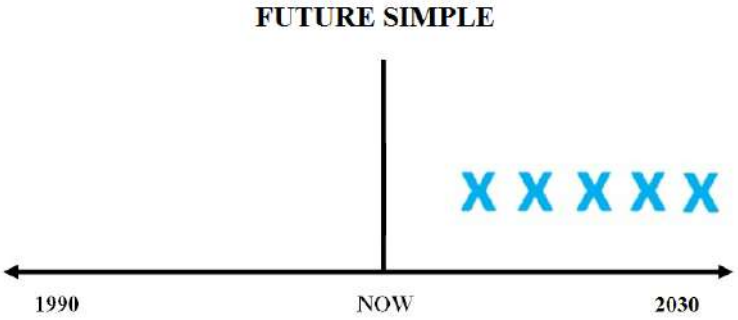

Will + bare infinitive (without particle "*to*")

E.g.:

- I *will send* you a copy of the latest article on oral cancer as soon as I get it.
- She *will attend* the European Congress next year.
- Dentistry *will be* very different in a hundred years' time.

NB! In modern English *"will"* may be used in all cases: *I, we, he, she, it, you, they*.

For 1 person singular and plural ("**I**", "**we**"), one may also use "shall" − primarily in suggestion and offer questions:

- *Shall we go* to the symposium?
- *Shall we try* this new medicine and see what happens?
- *Shall I go* and see what's happening?

Ex. 1. Read and translate the sentences:

1. We will go to the symposium next week.
2. They will take an exam in anatomy next term.
3. When will your paper come out?
4. Who will make the report on this problem?
5. This case looks difficult for you. I will help you.
6. Can I have the book back I lent you? − Of course, I'll give it back tomorrow.
7. Ask him if you can use his stethoscope. He will lend it to you.
8. I promise I will send you the latest article on AIDS as soon as I get it.

9. I guess I will see you at the next annual meeting.
10. This first-year student will graduate from the Academy in 5 years' time.
11. Next year they will start a new research project on immunology.
12. The medicine of the future will no longer be remedial, it will be preventative.

FUTURE CONTINUOUS (PROGRESSIVE) TENSE

The FUTURE CONTINUOUS describes a planned or predicted event at a certain time in the future *the next day, the whole day tomorrow, tomorrow at 10 p.m., tomorrow from 10 to 11 a.m.)*

FUTURE CONTINUOUS

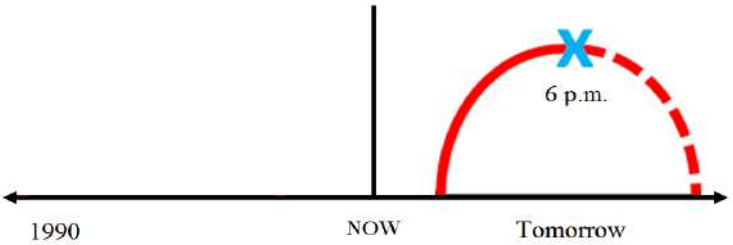

Formation: **Will be** + **-ing** form of the main verb.

E.g.:

- She *will be* attending this conference.
- We *will be* living in Kyiv next year.

The meaning can be qualified or specified by additional words in the sentence:

- This time tomorrow morning he *will be attending* the conference on medications and the CNS.
- I *will be examining* this patient tomorrow from 3 to 4 p.m.

Ex. 2. Put the verbs in brackets into the future continuous:

1. I *(to read)* _____ the whole day tomorrow.
2. Tomorrow morning, I *(to attend)* ____ the clinic.

3. At 10 a.m. tomorrow he *(to take)* ____ an exam in anatomy.
4. This term the first-year students *(to learn)* the functions of the skeletal system.
5. The surgeon *(to operate)* ____ on this patient at 11 o'clock tomorrow.
6. I *(to examine)* __ the patient's heart and lungs again before starting the operation.
7. The lecturer *(to show)* __ the new film on the functions of the vertebral column from 2 till 3 o'clock tomorrow.
8. The scientist *(to conduct)* ___ his experiment on bone growth.

FUTURE PERFECT TENSE

The FUTURE PERFECT is used to describe the result of an action before a certain time in the future (*by the end of the next week, by the 1st of May, by 6 o'clock*).

FUTURE PERFECT

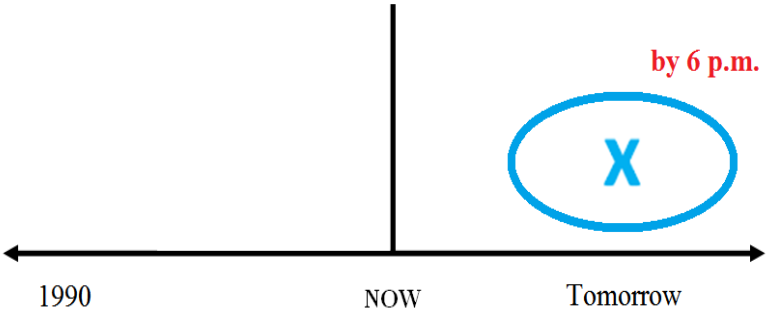

Will have + past participle of the verb

E.g.:

- I *will have completed* my PhD thesis by 2020.
- Your doctor *will have prescribed* the dose suitable for your individual condition by the end of the week.
- You *will have received* the schedule by 5 o'clock tomorrow.

Ex. 3. Read and translate the sentences:

1. I think the doctor will have arrived by the time we begin the operation.
2. By next spring I will have written a textbook for foreign students.
3. Dr. Smith will have prepared her report on this problem by 2 p.m.
4. I will have written the research paper by the 1st of March.
5. By 2020, the number of people over 60 will have grown to one billion.
6. By 2500, doctors will have found cures for AIDS and cancer; robots will have replaced humans in most surgical operations; mankind will have found a way to eradicate health inequalities and poverty.
7. By 2030, our country will have developed a sustainable healthcare system.
8. Since the complications are minor and temporary, the patient will have recovered by the next week.
9. I will have published my research findings by the end of the month.

COMMUNICATION SKILLS

Ex. 18. Complete your agenda for tomorrow. Tell the colleagues about your schedule and ask them some questions using Future Simple, Future Continuous and Future Perfect tenses.

E.g.: What will you do tomorrow? What will you be doing tomorrow from 10 to 11 a.m.? What will you have done by 14 p.m. tomorrow?

The first line has been filled for you as an example:

TO-DO LIST:

When	What to do?
7:00-8:00	*cook and eat breakfast*

Ex. 19. Describe the bar chart given below. Write at least 150 words. You should spend about 20 minutes on this task:

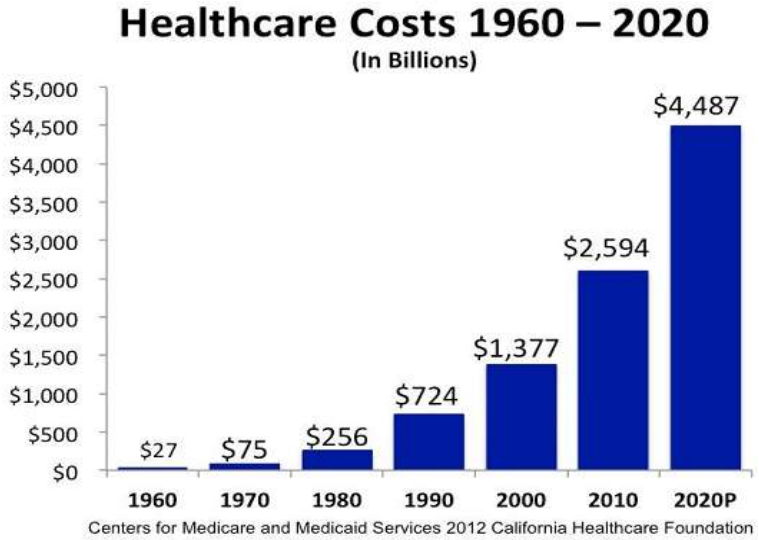

(***Source**: http://www.financialsense.com/sites/default/files/users/u567/images/2015/healthcare-costs.png*)

_____

_____

_____

Ex. 20. Think about the future prospects in your specialty and answer the questions:

1. What will medicine have achieved by the year 2100?

_____

_____

2. What will scientists have discovered by that time?

_____
_____

3. What will researchers have invented by then?

_____
_____

4. What level will health care have reached by that time?

_____
_____

The didactic purposes of the tasks:

a) revising the use and formation of the future tenses;
b) practicing the use of the future simple (indefinite) tense, the future continuous (progressive) tense, and the future perfect tense;
c) developing the writing and translation skills for professionally-oriented purposes;
d) mastering new English medical terms and professional vocabulary to form the future tenses.

Thus, the use of a pragmatic-based approach to teaching the future tenses at a medical university is highly effective to foster essential job-related skills, experience and professional readiness. The authors believe that this, in turn, will promote academic mobility and scientific cooperation, thus contributing to the development of higher medical education in Ukraine, which renders the research relevant.

References

1. Бєляєва О. М. Функціонально-змістовні та функціонально-стильові характеристики наукових текстів. *Інновації в освіті, науці та виробництві* : матеріали VI Всеукр. конф. Полтава : ПІЕП, 2009. С. 108–110.
2. Lysanets Yu., Bieliaieva O., Melaschenko M. Medical English for Academic Purposes. Kyiv : AUS Medicine Publishing, 2018. 312 p.
3. Robinson A., Lysanets Yu., Bieliaieva O. Implementation of the Integrative Approach to Teaching Medical English for Academic Purposes. *Актуальні питання лінгвістики,*

професійної лінгводидактики, психології і педагогіки вищої школи : зб. статей ІІІ Міжнар. наук.-практ. конф. Полтава : Астрая, 2018. С. 273–281.

Summary: *Summary The present paper explores the methods for effective mastering the future tense in the process of training undergraduates, Ph.D. students, academic and clinical teachers at a medical university. The results of the research have been integrated into the 1st edition of Medical English for Academic Purposes by Yu. Lysanets, O. Bieliaieva, M. Melaschenko (2018). The authors developed the linguodidactic mechanisms to support courses in professional English at higher medical educational institutions by teaching and revising the grammar material on the basis of a pragmatic-based approach.*

Keywords: *English for Professional Purposes, pragmatic-based approach, professionally-oriented training, integrative approach, the future tense.*

ПРОБЛЕМИ ЛІНГВОДИДАКТИКИ В НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ Я. А. КОМЕНСЬКОГО

Валерій Лутфуллін
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
м. Полтава, Україна

Анотація: *У статті здійснено аналіз педагогічних ідей Я. А. Коменського, його просвітницької діяльності, практичного досвіду у сфері педагогічної науки. Обґрунтовано внесок педагога у становлення педагогічної думки та уточнено вплив провідних ідей вченого на процес навчання у системі освіти. Проаналізовано окремі аспекти педагогічної спадщини та філософських поглядів. Зроблено висновки щодо актуальності ідей вченого для розвитку сучасної педаго-*

гічної науки.

Ключові слова: *Я. А. Коменський, лінгводидактика, сис-тема навчання, метод, зміст шкільної освіти.*

Я. А. Коменський (1592–1670) увійшов в історію як видатний педагог, лінгвіст, історик і філософ. Але в наш час він більше відомий як творець величної педагогічної системи, автор «Великої дидактики». Незаперечною його заслугою є утвердження педагогіки як самостійної галузі науки. Протягом багатьох років Коменський розвивав ідеї пансофічної школи – «школи всезагальної мудрості». На думку Г. Лейбніца, йому належить така ж роль в розвитку педагогіки, як Декарту і Бекону в розвитку філософії, як Копернику в розвитку астрономії [3, с. 41].

Система навчання, теоретично обґрунтована Я. А. Коменським, спрямовувалася на те, щоб вилікувати «застарілі хвороби школи» [2, с. 303]. Численні, глибоко вкорінені, багатовікові вади шкільного навчання Коменській гостро відчув в той час, коли сам був учнем латинської школи. «Недарма пізніше Коменський називав свої шкільні роки втраченим часом. Цей особистий негативний досвід значною мірою й спонукав його невдовзі зайнятися розробкою питань, пов'язаних з удосконаленням методів шкільної роботи і змісту шкільної освіти» [2, с. 8].

Педагогічна діяльність Я. А. Коменського розпочалася в 1614 році в тій самій школі, в якій він навчався кількома роками раніше. Вже в цей період він спрямував свої зусилля на активну боротьбу із «застарілими хворобами школи», підготувавши методичні настанови «Правила легшої граматики». На жаль, цей твір не зберігся; відомо лише те, що Коменський згадав про нього у передмові до амстердамського видання його педагогічних творів у 1657 р.

Світове визнання Я. А. Коменському приніс, насамперед, підручник латинської мови «Відчинені двері мов і всіх наук», перше видання якого вийшло в 1631 р. Як зазначав у цьому зв'язку А. О. Красновський, «З дивовижною швидкістю ця книга поширилася в усіх країнах Західної Європи, так що Коменський не в змозі був контролювати всі видання» [4, с. 46]. Англійський переклад підручника потрапив у північноамериканські колонії.

Найважливішими вимогами, якими керувався Коменський при написанні підручників, були доступність змісту для свідомого засвоєння учнями навчального матеріалу і стисліть викладу. Головною умовою практичної реалізації ідеї пансофічної школи він вважав створення саме таких стислих підручників, одного для кожного класу, які, на його думку, повинні бути водночас підручниками мови і реальних знань з різних предметів.

Попри на те, що «Відчинені двері мов і всіх наук» знайшли світове визнання, на думку автора, зміст цього підручника був недостатньо доступним для тих учнів, які тільки-но починають вивчати латинську мову. Найбільш стислій і доступній для дітей виклад навчального матеріалу він здійснив у підготовчому навчальному посібнику «Вестибюлум для новачків, що готуються до вивчення "Відчинених дверей"» [4, с. 46].

Найвищим досягненням Коменського у створенні навчальних книг для шкіл став підручник "Orbis sensualium pictus" («Світ чуттєвих речей у малюнках») для навчання двом мовам – рідній і латинській.

Протягом XVII–XVIII ст. «Відчинені двері мов і всіх наук» служили підручником майже в усіх європейських країнах [4, с. 46]. В «Автобіографії» Коменський зазначав, як у 1642 р. під час перебування в Лейдені він дізнався, що

«Відчинені двері мов» вже перекладаються на арабську, турецьку, перську і монгольську мови [2, с. 37–38].

Визнання у багатьох країнах Європи і Азії, яке знайшли підручники, створені Я. А. Коменським, пов'язане насамперед із доступністю їх змісту для свідомого засвоєння учнями навчального матеріалу і стислістю викладу. В основу «Відчинених дверей» автор поклав намір дати учням слова у поєднанні з реальними предметами. Зміст цього підручника становив стислий виклад латинською мовою реальних знань з різних галузей. У ньому, на відміну від інших підручників латинської мови того часу, не відведено місця для правил граматики і синтаксису, для зразків відмінювань іменників і дієслів, конструкцій речень та інших форм латинської мови. Замість абстрактних і складних для засвоєння мовних понять перед учнями у 100 невеликих статтях, які поступово ускладнювалися, відкривався опис і роз'яснення латинською мовою найважливіших складових елементів реальної дійсності. У процесі читання і засвоєння фактичного змісту такої книги, як вважав Коменський, учні водночас будуть усвідомлювати закони й правила побудови цієї мови.

«Вестибюлум для новачків, що готуються до вивчення "Відчинених дверей"», виданий вперше в 1633 р., за стислістю й доступністю викладу став неперевершеним зразком у порівнянні з іншими підручниками та навчальними посібниками не лише того часу, але й наступних століть. У ньому Коменський використав близько тисячі найуживаніших латинських слів, об'єднавши їх у сімнадцять тематичних груп і 427 коротких і цілком зрозумілих речень. Засвоєння матеріалу цього посібника забезпечувало учням належну підготовку для подальшого вивчення латинської мови: у «Відчинених дверях» використовується близько 8 тисяч латинських слів, які

об'єднані в тисячу речень і розподілені на сто тематичних розділів [7, с. 20].

Відстоюючи позиції сенсуалізму, Коменський зробив рішучий переворот у справі викладання мов. До нього навіть у кращих школах панувала дидактична схема, яку розробив у XVI ст. Й. Штурм, керівник Стразбурзької гімназії, – praecepta, exempla, imitatio. Praecepta – це правила граматики, риторики і поетики; exempla – це приклади на застосування правил; imitatio – насліду-вання, вправляння в застосуванні правил – здійснюється учнями в процесі усного і письмового мовлення [4, с. 260].

З граматики ця методика вивчення правил була перенесена на викладання інших навчальних предметів. Вона нерідко практикується навіть вчителями сучасних шкіл, які спочатку формулюють і навіть диктують учням правило, потім наводять приклади, що підтверджують або ілюструють правило і, нарешті, переходять до вправ. Вправи (imitatio) при вивченні мов полягають у граматичному розборі речень, або в складанні нових прикладів, або у підборі висловів і прикладів з літератури [4, с. 260]. За таких умов, пам'ять учнів переповнюється величезною кількістю граматичних визначень і правил, що породжує формалізм у засвоєнні навчального матеріалу.

Як зазначав А. О. Красновський, у дидактичну схему Й. Штурма Коменський вніс невелику, на перший погляд, але дуже важливу перестановку. На перше місце він поставив приклади (exempla), а потім правила (praecepta). Таким чином, процес засвоєння правил у Коменського відбувається так: «вчитель спочатку пропонує учням окремі приклади, потім, порівнюючи один приклад з іншими, аналізує їх, після чого учні за допомогою вчителя самі формулюють правило. При такому порядку учні далі придумують нові приклади на

певне правило або шукають випадки застосування цього правила» [4, с. 260]. У цьому про-цесі наслідування (imitatio) полягатиме не тільки в підборі прикладів, але й в неодноразовому зверненні до правила, інколи у відтворенні й повторенні формулювання його. Все це забезпечує свідоме застосування правила і разом з тим його засвоєння.

Найефективніша дидактична схема «exempla, praecepta, imitation» як при вивченні мов як іноземних, так і рідної. Її застосування звільняє учнів від формального, механічного заучування правил і привчає не просто до засвоєння мови, а до її розробки. На це спрямована вимога Я. А. Коменського: «Ніякої мови не вивчати з граматики, а кожну мову слід вивчати з відповідних творів письменників» [2, с. 330].

На думку А. О. Красновського, важко переоцінити значення цієї вимоги. «У ній відбивається той високий ступінь освіти, який і в наш час далеко не всюди і не всіма викладачами мов здійснюється. Вивчаючи мову за відповідними творами письменників, учні мають справу з роботою над першоджерелами. Така робота привчає учнів не лише до засвоєння мови, але й до того, що врешті-решт приводить до набуття навичок наукової розробки мов. У цьому немає нічого дивного і не відповідного завданням середньої освіти» [4, с. 261].

Сучасники Коменського вважали найвищим його досягненням у створенні навчальних книг для шкіл підручник «Orbis sensualium pictus» («Світ чуттєвих речей у малюнках») для навчання двом мовам – рідній і латинській. Цю книгу Коменський створював не лише як доступне джерело знань для учнів, але і як засіб пробудження в них інтересу до знань. Розпочиналися книга з ілюстрованої азбуки. У ній викладено різноманітний матеріал реального світу в такий спосіб, що

для кожного явища природи або життя і діяльності людини є відповідний малюнок з двома паралельними текстами, написаними латинською і рідною мовою учнів. Усі малюнки були зроблені рукою самого Коменського.

За умовами своєї діяльності Коменський обрав у якості рідної мови німецьку мову. Після першого видання «Світу чуттєвих речей у малюнках» ця книга почала друкуватися з перекладом різними мовами. Отже, «Світу в малюнках» належить виключно важлива роль у піднесенні якості знань учнів на основі практичної реалізації принципу навчання рідною мовою. Цей підручник великою мірою сприяв удосконаленню й подальшому розвитку методик виклададання як латинської й німецької, так і інших нових мов. Численні видання цієї книги використовувалися для вивчення нових іноземних мов. З'явилися навіть видання, в яких паралельно з латинським текстом було подано тексти чотирма мовами [4, с. 70].

Таким чином, Коменський рішуче відмовився від формально-дедуктивного методу викладання латинської мови, канонізованого Й. Штурмом, і з успіхом реалізував індуктивний метод, за яким відбувається цілком свідомий перехід учнів від сприйняття конкретних речей і відповідних слів до узагальнювальних правил і висновків. Індуктивний метод Коменський застосував також і в підручнику фізики, підтвердивши цим його загальнодидактичне значення [4, с. 47]. Запровадження цього методу в дидактиці відповідало вимогам епохи утвердження Ф. Беконом (1561–1626), Г. Галілеєм (1564–1642) та їхніми послідовниками індукції як методу пізнання у філософії й природознавстві.

Розроблені Коменським підручники латинської мови пройшли унікальну апробацію, дістався схвалення майже в усіх країнах Європи і деяких країнах Азії. Яс-кравим підтвердженням необхідності глибокого

усвідомлення педагогічної цінності індуктивного методу навчання є вислови з цього приводу багатьох видатних математиків і фізиків. Наведемо деякі з таких висловів:

«При вивченні наук приклади корисніші від правил». (І. Ньютон).

«Великі відкриття, стрибки наукової думки вперед створює індукція – ризикований, але по-справжньому творчий метод» (Л. де Бройль).

«Математика, яку викладають у стилі Евкліда, уявляється нам систематичною дедуктивною наукою. Але математика в процесі її створення є наукою експериментальною, індуктивною. Обидва аспекти математики настільки ж давні, як сама математична наука» (Д. Пойа) [6, с. 67, 88, 89].

Всупереч цьому, у школах більшості європей-ських країн навіть у XVIII–XIX ст. панувало характерне для формально-дедуктивного методу механічне заучуван-ня учнями правил, визначень та іншого навчального матеріалу. У цьому зв'язку відомий педагог В. П. Вахтеров (1853–1924) звертав увагу вчителів на те, що діти відчувають «нездоланну огиду до хронології, власних імен, дрібних фактів і взагалі до всього того, що вони не можуть зв'язати логічно, розумними зв'язками» [1, с. 251]. Він обурювався переповненням підручників саме таким матеріалом : «І скільки жорстокої винахідливості, скільки злого розуму і людиноненависницької стараності вжито було на поповнення програм всією цією номенклатурою, датами, іноземними словами, формулами, цифрами» [1, с. 248].

Подолання традицій формально-дедуктивного навчання до цього часу залишається актуальною проблемою викладання не лише рідної та іноземних мов, але й інших навчальних предметів. Зазначимо, що ця проблема не втрачає гостроти в навчанні математики. Теоретичні аспекти цієї проблеми найбільш повно розкрив ав-

тор першої програми з математики і першого навчального плану для семирічної трудової школи України, професор Київського інституту народної освіти К. Ф. Лебединцев (1878–1925). У своїй останній методичній праці «Вступ до сучасної методики математики» він розглядав індуктивний і дедуктивний методи навчання у нерозривному взаємозв'язку, застерігаючи від передчасного і надмірного застосування абстрактно-дедуктивного викладу навчального матеріалу. Наведемо деякі положення методичної концепції К. Ф. Лебединцева:

– «якщо дедуктивне обґрунтування якогось питання заскладне для учнів певного віку, то слід виявити з ними це положення індуктивно, на окремих, доціль-но підібраних прикладах, потім же, при повторенні курсу, подається і дедуктивне доведення» [5, с. 110];

– «навіть у тих випадках, коли дедуктивне доведення якої-небудь істини доступне для учнів, корисно давати індуктивну підготовку до нього; від цього положення можна відступати без втрат для справи тільки там, де дедуктивний висновок спирається на добре відомі учням поняття і відкривається найкоротший шлях до відкриття і розуміння нової істини» [5, с. 110–111];

– метод прислужиться на всіх ступенях навчання математики, але цілком зрозуміло, що він не виключає дедукцію, але має бути з нею пов'язаний, особливо на вищих ступенях курсу [5, с. 112].

На нашу думку, наведені методичні положення є логічним завершенням того шляху становлення індуктивного методу навчання, який розпочав Я. А. Коменський створенням унікальних підручників латинської мови. Дедуктивні методи мають застосовуватися разом з індуктивними відповідно до віку і рівня підготовки учнів у викладанні будь-якого предмета, якщо вони не суперечать принципу доступності навчання.

Література

1. Вахтеров В. П. Избранные педагогические сочинения / сост. Л. Н. Литвин, Н. Т. Бритаева. Москва : Педагогика, 1987. 400 с.
2. Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения: В 2-х т. Т. 1. / под ред. А. И. Пискунова. Москва : Педагогика, 1982. 656 с.
3. Константинов Н. А., Медынский Е. Н., Шабаева М. Ф. История педагогики. Москва : Просвещение, 1974. 448 с.
4. Красновский А. А. Ян Амос Коменский. Москва : Учпедгиз, 1953. 323 с.
5. Лебединцев К. Ф. Введение в современную методику математики. Киев : Госиздат Украины, 1925. 95 с.
6. Математика в афоризмах, цитатах і висловлюваннях / Укладач Н. О. Вірченко. Київ: Вища школа, 1974. 272 с.
7. Пискунов А. И. Жизнь, деятельность и педагогическое наследие Я. А. Коменского // Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения: В 2-х т. Т. 1. Москва : Педагогика, 1982. С. 7–24.

Summary: *The author analyzes the pedagogical ideas of J. Comenius, his educational activities, practical experience in the field of pedagogical science. The contribution of the teacher to the formation of pedagogical thought is substantiated and the influence of his leading ideas on the learning process in the education system is specified. Some aspects of the pedagogical heritage and philosophical views of J. A. Comenius are analyzed.*

Keywords: *J. A. Comenius, language didactics, teaching system, method, content of school education*

ІНТЭРПРЭТАЦЫЯ ПРАСТОРЫ І ЧАСУ Ў ІРЛАНДСКІМ ПЕСЕННЫМ ФАЛЬКЛОРЫ[1]

Ірына Поўх
Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт
імя А. С. Пушкіна
г. Брэст, Беларусь

Анатацыя: *У артыкуле разглядаюцца асноўныя шляхі інтэрпрэтацыі прасторы і часу ў розных жанрах ірландскага песеннага фальклору: песнях пра радзіму, лірычных песнях, жартоўных песнях і інш. Асобная ўвага надаецца сродкам рэалізацыі прасторава-часавага кампанента тэкстаў, а так-сама яго функцыям.*

Ключавыя словы: *фальклор, народныя песні, Ірландыя, прастора, час.*

Ірландскі музычны фальклор, як і фальклор кожнай нацыі, – уяўляе сабой супольную культурную спадчыну Ірландыі, яе талент, светапогляд і менталітэт. У прадмове да зборніка кельцкага музычнага фальклору “Кельцкі спеўнік” (The Celtic Song Book) (1928) яго складальнік, ірландскі паэт і фалькларыст Альфрэд Грэйвс (Alfred Perceval Graves) праводзіць паралель паміж дзяцінствам чалавека і пачатковым перыядам станаўлення і развіцця нацыі, сцвярджаючы, што як маўленне пачынаецца з лепету і гукаперайманя, так і фальклорныя песні пачынаюцца з воклікаў да жывёлы, вулічных і вясковых заклікаў і г.д. [3] Сярод першых песенных жанраў даследчык вылучае песні земляробаў, жалобныя песні і калыханкі. Пазней на тэрыторыі Ірландыі распаўсюдзіліся гераічныя і патрыя-

[1] Праца выканана пры фінансавай падтрымцы Беларускага рэспубліканскага фонда фундаментальных даследаванняў у межах задання “Беларуская фальклярыстыка ў сучасным свеце: метадалагічны, праблемна-тэматычны дыяпазон, тэарэтычныя навацыі”; дамова № Г20У-004, нумар дзяржаўнай рэгістрацыі 20201112 ад 26.06.2020.

тычныя песні, якая выконваліся пад акампанемент арфы, паліфанічныя рэлігійныя гімны, песні менестрэляў і інш.

Ірландскі песенны фальклор – як ірландскамоўны, так і англамоўны – вызначаецца старажытнасцю і разнастайнасцю, адлюстроўваючы розныя аспекты жыццёвага ладу і нацыянальнай культуры ірландцаў. Тэматычны і жанравы дыяпазон ірландскіх народных песень ахоплівае песні пра каханне і вайну, радзіму і гісторыю, спадзяванні і адчай, жалобныя і гумарыстычныя песні, калыханкі і г.д.

Sean Nós – ірландскамоўны тэрмін, які выкарыстоўваецца для абазначэння старажытных шляхоў і традыцый у дачыненні да сольнага выканання песень без інструментальнага суправаджэння. Асаблівая складанасць і глыбока персаналізаваны характар такіх песень абумоўліваюцца іх рытмічнымі адметнасцямі (вольны метр), што пакідаюць выканаўцу свабоду самавыражэння і ўпрыгожвання мелодыі. У выкананні *sean nós* аднолькавае значэнне маюць як словы, так і музыка. Рытмічныя і меладычныя варыянты розных куплетаў ці выкананняў адной і той жа песні падкрэсліваюць яе паэтыку і экспрэсіўнасць, а таксама адлюстроўваюць вопыт і прафесіяналізм выканаўцы. Невыпадкова *sean nós* лічацца асновай ірландскай традыцыйнай музыкі [4].

Адной з праяў светапогляду і менталітэту любой нацыі выступае ўспрыманне яе прадстаўнікамі прасторы і часу як фундаментальнай экзістэнцыйнай матрыцы, увасобленае ў мастацкай творчасці, у тым ліку ў фальклоры. Мэта гэтага даследавання – прасачыць шляхі інтэрпрэтацыі прасторы і часу як базавых светапоглядных катэгорый у ірландскім песенным фальклоры.

Канцэпт прасторы ў ірландскім песенным фальклоры рэалізуецца, у першую чаргу, у тэкстах, якія ўсхваляюць прыгажосць і слаўнае гераічнае мінулае Ірландыі

і яе народа. Так, у песні *Trasna na dTonnta* (“Па хвалях”) адзначаецца геаграфічнае становішча краіны (*dul siar* / на захад), яе месцазнаходжанне на востраве. Эмацыйная насычанасць і ўзнёслы настрой перадаюцца, у тым ліку, праз лексемы са значэннем узыходнага перамяшчэння ў прасторы (*éiríonn an croí* / сэрца ўзнімаецца) і часе (*breacadh gach lae* / штодзённы світанак; *Ar fhágaint an tsaoil seo* / Пакідаючы гэты свет) [1]. Веліч Ірландыі ўвасабляецца таксама шляхам звароту да лексічных адзінак з канататыўным значэннем шырокай прасторы (*thar sáile* / праз мора (*Óró Sé do Bheatha ‘Bhaile* / “Шчыра вітаем дома”), *’S an spéir go mín réaltógach* / Над намі зорныя нябёсы (*Amhrán na bhFiann* / “Салдацкая песня”) і інш.). Ідэя вяртання да сваіх каранёў – як фізічных, так і духоўных – як найвялікшай каштоўнасці і сэнсу жыцця складае аснову песні *An tOileán Úr* (“Новы востраў”). “Новым вострава м” ірландцы называлі Амерыку, куды накіроўваліся шматлікія эмігранты ў пошуках лепшага жыцця. Перамяшчэнне ў прасторы (эміграцыя) і часе (сталенне, увасобленае ў вобразе пажылой ірландкі, якую сустракае лірычны герой у новай краіне, а таксама праз вобраз “добрай і шчаслівай моладзі” (*Is an t-aos óg atá lách aoibhinn*) як настальгічны ўспамін пра радзіму) адлюстроўвае трансфармацыю асобы і пераасэнсаванне ўласнага светапогляду. Тэкст песні насычаны лексемамі руху (*n-éalóinn* / я збягаю, *go bpillfinn* / я вярнуся, *shiúl* / вандроўка, прайшоў), а таксама перыфразамі і лексе-мамі семантычнага поля “смерць”, якія перадаюць хуткаплыннасць часу (*go gcríochnóinn mo shiúl* / я скончу сваю вандроўку, *an áit a sínfí mé faoin chlár* / месца, дзе мяне пахаваюць).

Канцэпт прасторы прысутнічае і ў песнях на іншую тэматыку. У дзіцячай песні *Báidín Fheilimí* (“Чоўнік Феліні”) ён рэалізуецца на ўзроўні ірландскай

тапанімі-кі – у назвах мясцін, куды выпраўляецца човен (*Gabhla* і *Toraí* – невялікія астравы на паўночным захадзе Ірлан-дыі). Згодна паданням, у старажытныя часы на востраве Торы знаходзілася вежа Конанда (*Tor Conaind*), умацаванне фамарыянаў (*Fomóire*), міфічнай расы, якая валодала звышнатуральнымі здольнасцямі, паходзіла з мора ці з-пад зямлі і была варожай да першых пасяленцаў Ірландыі. Фамарыяне ўвасаблялі сабой разбуральныя сілы прыроды, цемру, смерць і хваробы і былі знішчаны нашчадкамі іншай, больш позняй расы, немедыйцамі (*Neimheadh*) на чале са славутым героем ірландскага эпасу Фергусам у вялікай бойцы на востраве [2]. Адзначаная падзея знайшла адлюстраванне ў антрапанімічным кампаненце песні (фанетычнае падабенства імя персанажа, якому належыць човен, і назвы расы, якая насяляла востраў), а таксама ў яе сюжэце (човен разбіўся на востраве Торы, дзе загінулі і фамарыяне).

Шырокае ўжыванне анамастычнага кампанента – адна з найбольш яскрава выражаных адметнасцяў ірландскага песеннага фальклору, якая, апроч іншага, выконвае функцыю яго лакалізацыі. Так, тапаніміка традыцыйнай ірландскай песні *Dúlamán* (“Водарасць”) адсылае слухача да паўночнаірландскага горада Ньюэры (*An Iúraigh*) і спалучаецца з апісаннем ландшафтных адметнасцяў краіны (скалы, узвышшы, мора). Адзначанае спалучэнне анамастычнага кампанента з ландшафтнымі адметнасцямі назіраецца і ў песні *A Phlúirín na mBan Donn Óg* (“Кветка сярод маладых цёмнавалосых жанчын”), дзе згадваецца ірландскае графства Літрам (*Contae Liatroma*) з узвышшамі (*tsléibhe*) на паўночным захадзе і адносна роўнай сельскагаспадарчай мясцовасцю (*páirc na mbó*) на паўднёвым усходзе. Актыўнае ўжыванне тапанімікі (скала Фэйр Хэд і рака Эрне ў Паўноч-

най Ірландыі, гарадок Барнхіл і графства Корк) – спосаб рэалізацыі матыву эміграцыі, які складае сэнсавую дамінанту песні *Is Trua Nach Bhfuil Mé in Éirinn* (“Шкада, што я не ў Ірландыі”).

Асобную групу ірландскага песеннага фальклору складаюць жартоўныя песні. Так, у жартоўнай песні *Beidh Aonach Amárach* (“Заўтра будзе кірмаш”) часавы кампанент увасабляе ідэю шчаслівай будучыні: кірмаш будзе ***заўтра***, дзяўчынцы дазволяць пайсці туды, калі ёй ***будзе*** трынаццаць гадоў і г.д. Катэгорыя тэмпаральнасці выступае адным з сюжэтаўтваральных і структураўтваральных элементаў песні *Tiocfaidh An Samhradh* (“Прыйдзе лета”). Твор мае выразную аркавую структуру з рэфрэнам у першай і чацвёртай (заключнай) строфах. Тэкст рэфрэна нясе станоўчую канатацыю (настане лета, і каханая вернецца) і змяшчае дзеянне ў пласт бу-дучага часу (*tiocfaidh* / прыйдзе, *fásfaidh* / вырасце, *tiocfaidh an duilliúr glas* / лістота зазелянее, *buailfidh sí tiúin* / зайграе мелодыю і інш.), у той час як другая і трэцяя строфы, кантрастныя рэфрэну па настроі, пераносяць слухача ў мінулае, распавядаючы пра здраду дзяўчыны. Лета, світанак і доўгі дзень, які чакае наперадзе, выступаюць сімваламі шчасця, маладосці, кахання і спадзяванняў на лепшае і ў песні *An Cailín Gaelach* / “Ірландская дзяўчына”. Змена прасторавай прыналеж-насці як сімвал набыцця новага сацыяльнага статусу – лейтматыў жартоўнай вясельнай песні *Téir Abhaile Riú* (“Ідзі дахаты”). Маладая пасля вяселля пакідае родны дом і ідзе ў новую сям’ю, якую цяпер павінна лічыць сваёй.

Гумарыстычны эфект песні *Tuirse Mo Chroí* / “Стомленасць сэрца” ствараецца, у тым ліку, з дапамогай бінарнай апазіцыі “маладосць – старасць”, кожны з элементаў якой прадстаўлены комплексам адпаведных лексем. Так, семантычнае поле “маладосць” утвараюць

словы і словазлучэнні “маладыя людзі” (*bhuachaillí óige*), “мілая дзяўчына” (*cailín deas*), “маладая жанчына” (*óig bhean*) і інш., у процівагу корпусу лексем семантычнага поля “старасць” (*tuirse mo chroí* / стомленасць сэрца, *tórraimh* / пахаванне і шэраг іншых). Падобная апазіцыя назіраецца і ў іншых жартоўных песнях, сюжэт якіх разварочваецца вакол адносінаў паміж маладым мужчы-нам і жанчынай сталага веку (напрыклад, *Sí Do Mhaimeo Í* (“Яна твая бабуля”)).

Функцыя канцэптаў прасторы і часу як сродку рэалізацыі матыву адзіноты ў лірычным фальклоры яскрава прадстаўлена ў песні *Loch na Ní* (“Возера Не”) праз лексемы з канататыўным значэннем цемры (*oíche* / “ноч”, *réalt* / “зорка”), вялікай адлегласці і адасобленасці (*triall i m’aonar* / “ісці аднаму”, *spéir* / “неба”, *uaigneas crann* / “дрэва адзіноты”). Аналагічную функцыю выконваюць прасторавыя аб’екты (*sléibhte* / “горы”, *gairdín* / “сад”, *réalt* / “зорка”) і ў песні *Caisleán Uí Néill* / “Замак О’Ніла”, адным з найбольш лірычных узораў традыцыйнай гэльскай паэзіі. Смутак дзяўчыны, якую пакінуў каханы і сышоў у замак О’Ніла, увасабляецца ў вобразе запусцелага саду (*an gairdín seo in' fhásach*), гор, што ствараюць непераадольную перашкоду закаханым (*sléibhte 'dhul idir mé 's tú*), замка і зоркі, вышыня якіх падкрэслівае адлегласць паміж людзьмі. Функцыя прасторава-часавага кампанента як сродку стварэння атмасферы мастацкага твора, спосабу настроіць аўдыторыю на патрэбны лад падкрэсліваецца ў першых радках песні *An Caiptín Seán* (“Капітан Шон”):

Tráthnóna Dé Sathairn i ndeireadh an fhómhair,
Chuaigh an scéal go brónach [1]

Увосень, познім суботнім вечарам
Пачалася сумная гісторыя

Прыведзеныя вышэй радкі ствараюць своеасаблівы пралог да аповеду пра трагічны лёс капітана Шона, чый вобраз прыпадабняецца ў песні да вобраза Хрыста.

У згаданай вышэй песні *Bhfuil Mé in Éirinn* (“Шкада, што я не ў Ірландыі”) трагедыя лірычнага героя, якога чакае смяротнае пакаранне ў чужой краіне, перадаецца праз супрацьпастаўленне мадальна-тэмпаральных пластоў рэальнага і ўяўнага часу, якія чаргуюцца паміж сабой. Недасяжнасць радзімы і немагчымасць вярнуцца да былога жыцця перадаюцца з дапамогай дзеясловаў умоўнага ладу (*Chuirfinn síol* / “я б пасадзіў насенне”, *'S da mbeinn bliain eile arís ní b'óige* / “Быў бы я на год маладзейшым”, Cheannóchainnse garradh / “я б купіў сад”, Dá n-éireochadh liom / “калі б я мог” і інш.) і дзеясловаў руху (*Tabhair* / “прыносіць”). Асуджанасць і непазбежнасць смерці ўвасабляюцца таксама праз часава-прасторавыя лексемы семантычнага поля заканчэння дня і набліжэння ночы (*éiríos an ghealach* / “узыходзіць поўня”, *'luíos an ghrian* / “сядае сонца” і інш.).

Прыкладам жанравага сінкрэтызму выступае ірландская народная песня *Bean Pháidín* (“Жонка Падзіна”), у тэкст якой уплятаецца традыцыйны праклён з пажаданнем няшчасцяў і смерці. Магічны элемент уводзіцца ў твор праз дакладныя і варыятыўныя паўторы радкоў, а таксама мадальныя канструкцыі семантычнага поля “пажаданне”. Фальклорная калыханка *Seoithín Seó*, акрамя традыцыйных характарыстык адпаведнага жанру (зварот да дзіцяці, шматлікія паўторы, гукапіс і інш.), дэманструе тыпова казачны сюжэт і сістэму вобразаў: эльфы забаўляюцца на даху дома і хочуць скрасці дзіця. Пагроза ператварэння чалавечага дзіцяці ў эльфа, “паніжэння” яго статусу, перадаецца праз матыў перамяшчэння ў прасторы: эльфы бавяцца на даху

(уверсе) і хочуць зацягнуць дзіця да сябе ў сваё жытло (рух уніз).

Такім чынам, няцяжка заўважыць, што прасторава-часавы кампанент выконвае шэраг функцый у ірландскім песенным фальклоры, у залежнасці ад тэматыкі, характару і жанравай прыналежнасці пэўных твораў. Так, найбольш яскрава нацыянальны светапогляд ірландцаў увасабляется ў песнях, якія славяць прыгажосць і гераічнае мінулае краіны, сцвярджаючы яе незалежнасць і легітымнасць існавання як самастойнай дзяржаўнай адзінкі. Песні адзначанай тэматычнай групы насычаны ірландскай тапанімікай, а таксама спасылкамі на геаграфічнае становішча і ландшафтныя асаблівасці краіны. Часавы кампанент такіх тэкстаў рэалізуецца пераважна праз матыў перамяшчэння ў часе як сімвал імкнення да лепшай будучыні.

Актыўнае ўжыванне анамастычнага кампанента – як тапонімаў, так і антрапонімаў – назіраецца і ў песнях іншай тэматыкі, дзе ён выконвае шэраг функцый: стварае алюзію на фальклорныя наратывы, а таксама выступае сродкам лакалізацыі песеннага фальклору. Канцэпт часу, рэалізаваны шляхам супастаўлення маладосці і сталага веку, нярэдка выступае сродкам актуалізацыі гумарыстычнага пачатку ў жартоўных песнях, у той час як у лірычных творах прасторава-часавы кампанент дапамагае стварыць патрэбную атмасферу і выклікаць адпаведны настрой у аўдыторыі. Асаблівае значэнне канцэпты прасторы і часу набываюць у выпадку спалучэння песенных і наратыўных альбо перфарматыўных жанраў, дзе выступаюць маркерам дадатковых жанраў, уведзеных у песню.

Літаратура

1. Cartlann Amhráin na Gaeilge (n.d.). In Songs in Irish. Retrieved from https://songsinirish.com
2. Conand (n.d.). In Oxford Reference. Retrieved from https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.2

0110803095630244
3. Graves, A. P. (1928) The Celtic Song Book. London: Ernest Benn Limited, 1928. 170 p.
4. Noone, J. Irish Traditional Music (2012). In World Federation of Music Therapy Folk Music Project. Retrieved from https://www.academia.edu/2039563/Irish_Traditional_Music

Summary: *The article discusses some of the main interpretations of time and space in various genres of Irish folk songs: songs about Ireland, lyrical and humorous songs etc. The author pays special attention to the ways of implementing the time and space component of the texts as well as its functions.*

Ключавыя словы: *folklore, folk songs, Ireland, time, space.*

АНГЛІЙСЬКОМОВНИЙ АКАДЕМІЧНИЙ ДИСКУРС: ДИСТИНКТИВНІ ОЗНАКИ ТА ЖАНРОВЕ РОЗМАЇТТЯ

Лідія Черчата
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
м. Полтава, Україна

Анотація: *Розкрито типологію та видову палітру поняття «дискурс» із позицій соціолінгвістики і лінгвопрагматики. Виокремлено характерні для англійськомовного академічного дискурсу маркери інтертекстуальності. Досліджено жанрове розмаїття усного (консультації, презентації, семінари, дискусії, лабораторні заняття, колоквіуми, індивідуальні заняття, лекції) та письмового (конспект лекції, цитування, тези, анотацію, рецензію, резюме, есе, статтю) академічного дискурсу. Виокремлено основні дистинктивні ознаки англомовного академічного дискурсу, як-от: мету, хронотоп (прототипне місце спілкування, тобто академіч-*

ний простір та час, який встановлений для академічної комунікації), учасників та цінності.

Ключові слова: *академічний дискурс, дистинктивні ознаки, соціолінгвістика, інтертекстуальність, маркованість, жанр, хронотоп.*

Дослідження видової палітри англійськомовного дискурсу є однією із найпоширеніших проблематик, до якої звертаються сучасні науковці. Це зумовлено багатьма причинами: починаючи з відсутності єдиного підходу до розуміння та ідентифікації статусу англійськомовного академічного дискурсу, закінчуючи методиками його репрезентації. Незаперечним є факт, що сам по собі академічний дискурс часто порівнюють із науковою, професійною, освітньою сферами, в яких (окрім рідної) домінує англійська мова. Примітно, що глобальна комунікація в межах передавання інформації засобами англійської мови почасти відрізняється від тих національних традицій академічного дискурсу, які визначаються і діють за дещо іншими соціальними та дискурсивними нормами.

Наразі англійськомовний академічний дискурс модифікується, абсорбуючи модернізовані характеристики, які потребують додатково аналізу. Враховуючи вищевикладене, за мету пропонованої наукової розвідки ставимо розгляд і систематизацію дистинктивних ознак та виокремлення жанрового розмаїття англійськомовного академічного дискурсу.

Теоретичні засади означеного питання чи окремі його аспекти неодноразово ставали об’єктом зацікавлень вітчизняних і закордонних науковців, як-от: Ф. Бацевич [1], А. Бєлової [2], А. Єрмоленко, Л. Куликової [5], О. Морозової, Г. Почепцова [10], О. Селіванової, G. Cook [12], T. van Dijk, R. Patterson, P. Thompson, – роботи яких були націлені на дослідження природи

дискурсу як такого; та Є. Казанцевої [3], Л. Король [4], М. Сухомлинової [7], Л. Рябих [9], С. Шепітько [11], предметом яких був саме академічний дискурс, або аналіз критеріїв його межування із науковим. Жанрові аспекти дискурсу було аргументовано у працях Т. Анісімової, Л. Балацької, В. Де-ментьєва, Н. Лебедєвої, Л. Рябих, Т. Яхонтової, інших лінгвістів.

У широкому розумінні, дискурс є результатом вербалізованої діяльності, котра виявляється в різних соціокультурних контекстах та охоплює лінгвістику, теорію комунікації, семіотику, філософію, педагогіку, інші науки. Американські філологи трактують зазначене поняття як «мову у використанні» (language in use). Проте таке бачення не повною мірою відображає сутність дискурсу, позаяк обмежує його комунікативним актом, в той час, як дискурс може мати і писемну форму. Ф. Бацевич досить розлого описує концепт «дискурс», репрезентуючи його як окремий тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву (усну, писемну, паралінгвальну), відбувається у межах певного каналу спілкування, та регулюючись стратегіями і тактиками учасників, тематикою спілкування, має за результат формування різноманітних мовленнєвих жанрів [1, с. 138].

Виходячи з позицій соціолінгвістики, можемо відмітити, що в основі виокремлення того чи того типу дискурсу визнано мовноповедінкові ситуації або приналежність суб'єктів до певної соціальної групи, наявність лінгвістичної та екстралінгвістичної структури продукованого адресатом тексту, а також можливістю його конвенційного сприйняття реципієнтом.

Досить поширеним у наукових колах є запропонований Г. Почепцовим підхід до розподілу типів дискурсу. Так, він виділяє фідеїстичний (релігійний), теат-

ральний, літературний, теле- та радіодискурс, політичний, рекламний і дискурс у сфері PR [10], але при цьому не враховує науковий, професійний або академічний дискурси. Показово, що А. Бєлова взяла за основу критерій «характеру та комунікаційних сфер», виділяючи медичний, академічний, дипломатичний, рекламний, релігійний та інші види [2, с. 12–14]. Своєю чергою, інші дослідники уналежнили академічний дискурс до наукового [5; 12; 14–15]. Міркування вчених ґрунтуються на наявності спільних ознак: тематики й інформації. Л. Куликова наголошує на наявності системи особливих професійно-орієнтованих знаків і статусно-рольових характеристик учасників дискурсу [5]. Погоджуємося з думкою, що сприйняття наукового і академічного дискурсів як тотожних чи складових частин один одного є помилковим, адже останній, як і будь-який інший вид інституційного дискурсу, являє собою організовану структуру, до основних компонентів якої належать такі: цілі, учасники, хронотоп (прототипне місце спілкування, тобто академічний простір та час, відведений на академічну комунікацію), цінності, стратегії та жанри. На додаток, науковий дискурс, у порівнянні з академічним, відрізняється високим рівнем інтертекстуальності. У зв'язку з цим, опора на прецедентні тексти та їхні концепти – одна із системоутворювальних ознак. Маркери інтертекстуальності можуть бути і в академічному дискурсі, проте їхня репрезентація відбувається за допомогою зворотів: *according to smb., in (on) smb. 's view / opinion, to smb. 's knowledge, in the words of smb., as smb. says / writes, following smb*. По-різному реалізуються й стратегії. У науковому дискурсі – через рецензію, тези, монографію, наукову статтю, виступ на конференції, доповідь; в академічному – поширеними є консультація, презен-

тація, семінар, дискусія, лабораторне заняття, порада, колоквіум, індивідуальне заняття. Фактично, це й указує на жанрово-стилістичне розмаїття усного академічного дискурсу. На думку Л. Король, у науковій парадигмі започаткувався підхід, прихильники якого розглядають мовленнєві жанри як вербалізовані ситуації соціальної взаємодії в межах сфер життєдіяльності, зокрема й академічної. Результатом дискурсивної діяльності в академічному середовищі є текстотворення за правилами, прийнятними в комунікативній сфері інституції вищої освіти [4, с. 75].

Наприклад, лекція (small and large lectures) інкорпорує основні характеристики англійськомовного академічного дискурсу. Як канал зв'язку тут виступає безпосереднє вербальне спілкування; спосіб передачі інформації – аудіовізуальний; хронотоп – час і місце згідно з розкладом. Особливістю комунікації в рамках лекційного заняття можемо вважати й те, що вона репрезентована цілісним мовленнєвим утворенням, а саме текстом – монологом (з окремими вкрапленнями діалогу) з комбінованими режимами: утворення – відтворення. Реалізація супутніх промоційних задач є особливістю діяльності викладача в ході лекції. На відміну від українськомовного академічного дискурсу, англійськомовний інкорпорує лінгвокультурну специфіку, а можливість структурування англійськомовного академічного дискурсу, не обмежену лише жанровими елементами (наявність мікрожанрів), позиціює його як макрожанр [9].

Варто зауважити, що електронний академічний дискурс активно доповнює традиційну інституційну форму, дозволяючи дивитися і читати лекції on-line або off-line, звертатися до навчального матеріалу, ставити лектору запитання та отримувати відповіді через Skype,

Zoom або в меседжерах (Facebook Messenger, Telegram, Viber, Instagram, WhatsApp, Google Classroom), виконувати завдання, дізнаватися, як їх оцінив викладач.

У ході електронної комунікації викладач докладає зусиль, щоб привернути увагу слухача-глядача, як правило, застосовуючи для цього ігрову форму. Побутує думка, з якою не можна не погодитися, про те, що електронне спілкування носить дещо штучний характер, таким чином, опосередкована комунікація (за посередництва інтернет-платформ) радше доповнює обмін даними, розширюючи сферу академічної взаємодії за рахунок інтерактивності. Наявність кліше у лекції можна пояснити потребою у систематичному відновленні в пам'яті учасників комунікації стійких жанрових моделей, які взаємодіють з проявом індивідуальності викладача.

До переліку основних стилів ведення як лекцій, так і семінарських занять (seminars) належать авторитарний (the authority): передбачає тривалу за часом одноосібну презентацію матеріалу, коли роль реципієнта зводиться до конспектування та / або слухового сприйняття. Доцільним можна вважати його застосування при засвоєнні дисциплін гуманітарного спрямування.

Демонстративний (тренерський) стиль (the demonstrator, or coach style) характеризується багатьма спільними властивостями із попереднім, але посутня відмінність його полягає в тому, що процес подачі інформації супроводжується мультимедійними презентаціями, відеороликами, наповненням лекції різноманітними завданнями. Лексика викладача, як правило, має імперативну форму без негативного емоційного впливу як в українській, так і англійській мовах: *Open the books and look at the diagram. / Look at the whiteboard and try to*

guess what this picture shows. / Do this exercise in writing, please. / Take turns to answer the questions. / Please, form pairs. / Please, form groups from three to four. / Turn to page…/ Sit on the carpet in a circle. / Go back to your places. / Pay attention, everybody. / Look at activity two. / Repeat after me [3, с. 295]. Іноді англійськомовні педагоги вдаються до використання гумору, щоб викликати короткочасну негативну реакцію аудиторії, а відтак дотримуватися релакс-сценарію: *Open your books now and read from page 1 to page 847* [3, с. 282].

Посередницький (the facilitator / delegator, or activity style / group style) стиль правомірно вважається найдієвішим. Заснований на інтерактивних методиках, він інтенсифікує роль самоосвіти й зорієнтований на розвиток критичного мислення. Роль викладача, здебільшого, переходить у формат фахової консультації, а студенти проводять дослідження під його керівництвом. Ефективно в такому форматі проводити лабораторні дослідження (lab sections), опановувати точні науки.

Змішаний стиль (the hybrid, or blended style) – інтегрований підхід, який враховує інтереси як лектора, так і аудиторії. При цьому підбір оптимального методу залежить від особливостей та сутності предмету. Основний лекційний матеріал читається від першої особи, однак лектор може звертатися до аудиторії з метою з'ясування рівня розуміння матеріалу. Що стосується «голосу» третьої особи, то він знаходить свій прояв у різних формах цитування, спираючись, перш за все, на колективні знання: *Computational social science is computational both in a theoretical sense and in an instrumental sense and I thought I would highlight this contrast by first bringing up the conventional, the traditional social sciences. When we talk about social*

sciences, we talk about a variety of fields: multiple fields, so it's really in the plural, right, and this traditional orientation is very disciplinary in orientation [8, с. 65].

Лекція розкриває категоріально-понятійний апарат конкретної сфери пізнання, дає цілісне уявлення про предмет, його місце в системі наук, зв'язок із супутніми дисциплінами. Вона пробуджує та розвиває професійний інтерес. Академічні дискусії (discussion sections), своєю чергою, покликані розвинути у слухачів / учасників критичне мислення, навички інтерактивної взаємодії, тяжіння до критичного опрацювання нового. Зазвичай, домінує тут методика мозкового штурму, в якій беруть участь понад три особи.

За формою презентації виділяють і письмові види академічного дискурсу: конспект лекції, цитування, тези, анотацію, рецензію, резюме, есе, статтю. Щодо останнього виду, важливо зазначити, що написання якісних статей неможливе без ґрунтовного аналізу іноземномовних джерел. Необхідно враховувати й те, що повнотекстові публікації можна знайти у вільному доступі, але моніторинг через пошукові Інтернет-системи не завжди надає повну інформацію. Відвідуваним ресурсом є Academia.edu – соціальна мережа для вчених, компактний і зручний ресурс для публікації статей, простежування кількості цитувань, пошуку за ключовими словами та новинами досліджень. Такий ресурс, як Academic Journals охоплює матеріали із медицини, інженерії, біологічних, фізичних, гуманітарних наук тощо. Місія ресурсу полягає в систематизації та розміщенні результатів досліджень із метою покращення наукової діяльності. Вузькотематичними є ресурси типу Elsevier (як правило, торкаються питань зі сфери охорони здоров'я), GreyGuide (IT спеціальності), PubMed (біотехнологія, медицина, біологія). Розмі-

щення статті в Oxford Journal, World Digital Library, Open Access Scientific Journals та ін. апріорі є підтвердженням їхньої якості.

Виходячи з опису таксономії академічного дискурсу, який включає навчальний, педагогічний і межує з науковим дискурсом, можна сформулювати його мету. Вона полягає у передаванні, набутті й обміні знаннями. До кола основних учасників академічного дискурсу цілком слушно віднести викладача (ЗВІ / коледжу, шкільного педагога, наукового керівника) як транслятора знань і студента (учня, абітурієнта, бакалавра, магістранта, аспіранта, докторанта), що є реципієнтом, споживачем знань. Третім учасником цих взаємовідносин виступає власне академічний дискурс, який одночасно грає роль і педагога, і носія знань.

При цьому важливо, що «академічне» функціонально-семантичне поле ширше у порівнянні із суто «педагогічним», адже акцент робиться на всьому пов'язаному із шкільною освітою та освітою, яку надають коледжі та ЗВО.

Стійкі словосполучення з прикметником «академічний» позначають усіх учасників дискурсу на території навчального закладу як рівноцінних мовних партнерів: *academic assignment, council, credit, certificate, discourse, discipline, development, effort, essay, fellowship, failure, grade, genres, honesty idioms, language, load, merit, motivation, plagi-arism, rivalry, module, skills, standard, test, year.*

Хронотоп академічного дискурсу визначається:
– *прототипним місцем спілкування*, тобто академічним простором самого навчального закладу чи наукової установи, конференцзалою, аудиторією, лабораторією, проте не обмежується ним. Значного поширення набули

дистанційна освіта, застосування інформаційно-комунікаційних технологій;
– *часом*, відведеним на академічну комунікацію: семінар, workshop, конференція, урок, лекція, захист дипломної роботи тощо.

Логічно припустити, що основна цінність академічного дискурсу зводиться до отримання нових або удосконалення набутих знань, підвищення рівня кваліфікації, обміну досвідом та розширення кола осіб, які так само перебувають в академічному середовищі.

Якщо академічне спілкування виходить за вузькі, часом консервативні межі, то академічне письмо є регламентованим, оскільки ґрунтується на результатах дослідження, а не на думці автора / письменника щодо конкретної теми. Коли суб'єкт описує певні події об'єктивно, то, першою чергою, його турбують факти, а отже, вплив особистих переконань або почуттів мінімізується.

Англійськомовний академічний дискурс для трансляції особистого ставлення замість використання *I think,* пропонує застосовувати такі лексичні одиниці: *apparently, arguably, ideally, strangely, unexpectedly*. Деякі типи академічного письма спонукають до використання особових займенників, надто, коли мова йде про літературознавство, мовознавство, театрознавство, психологію, тощо (тобто вагома частина аналізу опрацьованого матеріалу тяжіє до розкриття й опису суб'єктивного сприйняття). Разом з тим деякі дисципліни цього не вітають. Одним зі способів уникнення особових займенників є використання passive voice, наприклад: *I used a variety of techniques to analyze my material. (Here the «I» is the subject performing the action). // A variety of techniques were used to analyze the material.*

Як бачимо, речення – безособове, в ньому дія виконується не суб'єктом, а над суб'єктом. Вибір *the* замість *my* також обумовлений потребою модифікації тексту. Використання *passive voice* подеколи може бути неточним, саме тому науковці й дослідники уникають його надмірного використання. Спосіб об'єктивного письма та застосування *active voice* полягає у використанні інформації, матеріалу, тексту чи результатів досліджень як активного елемента (*As this thesis will show…. The research reveals that...*).

З вищезазначеного випливає, що при дослідженні специфіки англійськомовної комунікації (письмової та усної) необхідно звертати увагу на такі властивості дискурсу:

– тематична зв'язність – зміст мовленнєвого фрагменту (монологічного або діалогічного) концентрується навколо певної теми;

– ситуативна обумовленість – мовні дії актуалізуються в конкретній комунікативній ситуації;

– динамічність – видозміна тематики навіть в умовах однієї комунікативної ситуації;

– соціальна орієнтація – в мовних фрагментах актуалізуються найважливіші категорії соціальної комунікації: соціальний статус, комунікативні ролі, комунікативна установка, ціннісні орієнтири суб'єктів;

– недискретність – відсутність чітких меж, кордонів дискурсу як цілісного мовного твору.

Отже, в системі інституційного дискурсу, ми схильні виокремити академічний дискурс як окремий (автономний) вид дискурсу, який характеризується своєрідними стратегіями, цілями, жанрами, хронотопом, учасниками та охоплює освітню сферу. Академічний дискурс межує із науковим та професійним дискурсами. Сучасна академічна інтеракція, орієнтована на резуль-

тативність, заперечує ієрархічні моделі комунікації, змінює комунікативні ролі учасників спілкування.

Перспективи подальших наукових пошуків вбачаємо у розробленні типології жанрів англійськомовного академічного дискурсу в контексті англійської мови професійного спрямування.

Література

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підруч. Київ : Академія, 2004. 344 с.
2. Бєлова А. Д. Поняття «стиль», «жанр», «дискурс», «текст» у сучасній лінгвістиці. Іноземна філологія. Київ : КНУ імені Т. Шевченка, 2002. Вип. 32. С. 11–14.
3. Казанцева Е. А. Лингвоэкологические и когнитивно-прагматичиские характеристики академического дискурса в аглоязычных и русской лигвокультурах: дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.20, ФГБОУ ВО «Башкирский государственный университет», Уфа. 2020. 495 с.
4. Король Л. Л. Жанрові аспекти іноземномовного академічного дискурсу. *Актуальні питання теоретичної та прикладної лінгвістики*. Колективна монографія. Полтава: Полтавський ін-т економіки і права Університету «Україна», 2020. С. 72–80.
5. Куликова Л. В. Коммуникативный стиль в межкультурной парадигме. Красноярск : Краснояр. гос. пед. ун-т им. В. П. Астафьева, 2006. 392 с.
6. Маслова Т. Б. Типологія наукового дискурсу в сучасній мовознавчій парадигмі. *Англістика та американістика*. Вип. 10. 2013. С. 39–43
7. Сухомлинова М. А. Современный англоязычный академиический дискурс: генезис и жанровая специфика : монография. Ростов-на-Дону, Таганрог: Издательство Южного федерального университета, 2018. 208 с.
8. Сухомлинова М. А. Стилистиченские особенности текста академической лекции (на материале английского языка). *Известия Южного федерального университета*. Филологические науки, 2020 (1), С. 62–71.

9. Рябих Л. М. Лекція як жанр американського академічного дискурсу: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2014. 20 с.
10. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации. Киев: Ваклер; Москва : Рефл-бук. 2001. 656 с.
11. Шепітько С. В. Науковий via академічний дискурс: питання типології. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.* Серія: Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. 2014. № 1102, Вип. 77. С. 76–80
12. Cook G. Discourse. Oxford: Oxford University Press, 1992. 168 p.
13. Gee J. P. An Introduction to Discourse Analysis. 2 nd ed. L., N. Y.: Routledge, 2005. 209 p.
14. Johnstone B. (2002). Discourse Analysis. 2nd ed. John Wiley & Sons, Inc, 269 p.
15. Nunan D. Introducing Discourse Analysis. London : Penguin Group, 1993. 134 p.

***Summary**: The typology and species palette of the concept of "discourse" from the point of view of sociolinguistics and linguopragmatics are revealed. Markers of intertextuality characteristic of academic discourse are singled out. The genre diversity of oral (consultations, presentations, seminars, discussions, laboratory classes, colloquia, individual classes, lectures) and written (lecture notes, citations, abstracts, annotation, review, summary, essay, article) academic discourse is studied. The main distinctive features are indicated as the purpose, chronotope (prototype place of communication, academic space and time set for academic communication), participants and values of English-language academic discourse.*

***Key words:** academic discourse, distinctive features, sociolinguistics, intertextuality, labeling, genre, chronotope.*

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

ЗНАЧЕННЯ ГЕРНІОЛОГІЧНИХ ТОВАРИСТВ У ПРОСУВАННІ СУЧАСНИХ ЗНАНЬ ТА НАВИЧОК

Марія Вишован, Руслан Лисенко, Віталій Ляховський, Олександр Люлька, Іван Нємченко, Тамара Городова-Андрєєва, Олег Краснов
Полтавський державний медичний університет
м. Полтава, Україна

Анотація: *Обґрунтована пряма потреба щодо розробки та впровадження національними та міжнародними герніологічними товариствами програми у своїх країнах по створенню, акредитації та сертифікації «грижових центрів» та спеціалістів-герніологів. Вказані вимоги до акредитованих чи сертифікованих центрів хірургії гриж живота та спеціалізованих хірургів-герніологів, що повинні формуватися міжнародними та національними герніологічними товариствами. Організація регіональних герніологічних центрів допоможе вплинути на громадські очікування з оптимізації та покращення результатів лікування пацієнтів із грижами та підвищить якість навчання медичної спільноти. Дотримання вимог для акредитованих чи сертифікованих «грижових центрів» та спеціалістів-герніологів покращить якість операцій з приводу гриж живота.*

Ключові слова: *грижа живота, герніологічне товариство, грижовий центр, хірурги-герніологи.*

Медицина у світі продовжує розвиватись, і це залежить від кількох факторів, а саме:

- суттєвих змін в системах охорони здоров'я;
- прогресивні наукові досягнення;

- високі темпи відкриттів у біомедичній науці;
- громадськість обізнаність та високі вимоги до прозорості й підзвітності в охороні здоров'я.

Динамічну еволюцію також можуть спричиняти проблеми та зміни в налагодженій структурі функцій саморегулювання, що стосуються медичної професії.

На сьогодні наявна потреба в герніологічних центрах та спеціалізованих хірургах-герніологах, адже завдяки новим методикам, впровадженню індивідуального підходу до лікування, з підвищенням обізнаності громадськості у зв'язку з доступністю інтернету, зростає складність операцій із приводу грижі, що вимагає поліпшення результатів лікування пацієнтів із грижами живота [5].

Організації акредитації та сертифікації, такі, як хірургічні товариства, можуть і повинні відігравати важливу роль у забезпеченні того, щоб суспільство продовжувало доручати самоврядування медичній професії, безпосередньо сприяючи та підтримуючи послідовні досягнення у роботі лікарів та організації охорони здоров'я. Медична професія, на яку покладено повноваження саморегуляції, цілком може створити певний дисбаланс у зв'язку з її очевидним, хоча й відповідальним, управлінням, що являє собою проблему для неспеціалістів, які хочуть вивчити таке самоврядування професійного органу. Красномовними прикладами такої саморегуляції є управління, яке спостережено в медичних товариствах, наприклад, у спеціалізованих центрах молочної залози та баріатрії. Нині є свідчення про покращення результатів лікування пацієнтів у центрах баріатричної хірургії, які акредитовані чи сертифіковані відповідно до вимог Німецького товариства загальної та вісцеральної хірургії. У науковій літературі наведено неспростовні докази того, що програми акреди-

тації покращать клінічні результати в широкому спектрі клінічних випадків [3–4].

Загальна хірургія дедалі більше фрагментована на субспеціальності та захворювання, які раніше лікували загальні хірурги, а зараз лікують вузькі спеціалісти. Етиологія цієї еволюції до субспеціалізації в хірургії є багатофункціональною, і цей зсув парадигми триватиме. Численні фактори, такі, як досягнення в хірургічних знаннях, техніках і технологіях, а також уподобання пацієнтів та лікарів, спонукали все більшу кількість хірургів до спеціалізації, зосібна й із хірургії гриж живота. Так, останніми роками, завдяки впровадженню нових ендоскопічних і роботизованих, а також відкритих методів та низки медичних технічних приладів хірургія гриж дістала якісно інші технологій [8, 10].

Останнім часом більшість хірургів змінили погляди щодо питання про хірургічне лікування гриж. Минуле мислення «це просто грижа» проходить і замінюється під впливом наукового обґрунтування факторів, пов'язаних із пацієнтом, анатомічними особливостями, вимогами до міцності фіксації та міркуваннями щодо застосування біоматеріалів, а також певними фізичними обмеженнями дієздатності у післяопераційний період. У згаданій сфері поглибленого розуміння проблем черевної стінки та її відновлення покращено ре-зультати лікування пацієнтів, а така форма хірургічної операції уналежнилася до справжньої спеціальності [2–3; 6–7; 9].

Диференційоване використання різних методик, які були адаптовані як програма «з урахуванням індивідуальних підходів», і вимагають інтенсивного залучення та великого досвіду у всьому різноманітті операцій при грижах. 82% досвідчених хірургів-герніологів застосовують «спеціальний підхід» в операціях при грижі. Порівняльні дослідження демонструють, що,

незалежно від хірургічної техніки, частота рецидивів значно вища у хірургів загальної практики, які не є спеціалістами з хірургії грижі, проти спеціалістів-герніологів. Отже, актуальною є потреба у створенні «грижових центрів» та у наявності спеціалістів, які б займалися хірургією гриж [4, 10].

Щороку в усьому світі проводяться близько 20 мільйонів операцій при паховій грижі та 350 000 і 100 000 операцій з приводу вентральної грижі у США та Німеччині відповідно. Операція з приводу грижі за останні 25 років ускладнюється через впровадження нових ендоскопічних, а також відкритих методів та низки медичних приладів-технічних пристроїв, які нині доступні. На сьогодні, відсутність стандартизації щодо відновлення черевної стінки при грижі призвело до існування безлічі методів, і, головне, стало доступними ще більше варіантів вибору сіток. Попри на це, численні рекомендації, які опубліковані міжнародними товариствами герніологів, тримають у курсі цих стрімких подій. Однак, аналізи реєстрів гриж демонструють, що доказові настанови, укладені міжнаціональними товариствами герніологів, не завжди застосовуються. Є чимало вагомих доказів того, що спеціалізовані грижові центри працюють краще, ніж хірурги в загальнохірургічних стаціонарах, тож цей факт свідчить про переваги. У зв'язку з тим, що чітких вимог до функціонування «центрів грижі» не визначено, а використовується довільна номенклатура, така як, наприклад, «самопроголошений» центр грижі з так званими «спеціалістами» з хірургічного лікування гриж. Тому гостро стоїть потреба в акредитованих або сертифікованих центрах хірургічного лікування гриж, де хірургія гриж практикується відповідно до рекомендацій, встановлених спеціалістами, сертифікованими хірургами-герніологами.

Крім того, цим центрам має бути запропонована спеціалізація у поєднанні з оцінюванням володінням сучасними методиками хірургічного лікування гриж. Вони також гратимуть важливу роль у навчанні та подальшій освіті в галузі науки про хірургію гриж живота [3– 7; 9].

Акредитація чи процес сертифікації для грижових центрів має включати визначені вимоги та їхню верифікацію товариствами герніологів, які зацікавлені в забезпеченні найкращої якості операції з приводу гриж. Прикладами такої акредитації є введення у 2014 році триступеневої акредитації та сертифікації програми для «грижових центрів» у Німеччині спільно з Німецьким товариством гриж та Німецьким товариством загальної та вісцеральної хірургії, а нещодавно, у 2018 році, – Італійським товариством хірургії гриж та черевної стінки, яке визначає особливості акредитованих чи сертифікованих «центрів грижі» в Італії [4, 8].

У 2017 році Європейське товариство гриж (EHS) доручило експертній групі з усієї Європи обґрунтувати вимоги до акредитованих або сертифікованих «центрів гриж». За відсутності будь-яких таких доказів, Правління EHS запросило 18 експертів з грижі з усієї Європи зібратися в групу ACCESS. Ключовими питаннями були: чи потрібні грижові центри та спеціалізовані грижові хірурги? Які «плюси та мінуси» акредитованих чи сертифікованих центрів грижі? Які ризики їх створення? Чи існує потреба в акредитованих чи сертифікованих грижових центрах та спеціалізованих грижових хірургах через зростальну складність (доступність нових методів, збільшення кількості хірургічних пристроїв та наявності складних випадків, які вимагають індивідуального підходу) лікування грижі зі збільшенням обсягу поінформованості громадськості й очікування результативного лікування?

У рамках проєкту ACCESS група експертів по грижі, висунутих EHS, сформулювали консенсусні рекомендації, пропозиції та науково обґрунтовані вимоги до грижових центрів та спеціалізованих хірургів-герніологів, беручи до уваги різні системи охорони здоров'я. Група ACCESS пропонує для адекватно обладнаного грижового центру такі вимоги:

а) бути акредитованим чи сертифікованим національним або міжнародним грижовим товариством;

б) проводити більший обсяг різних видів операцій з приводу грижі у порівнянні з середнім загальнохірургічним відділенням у своїй країні,

в) у центрі мають працювати досвідчені хірурги-герніологи, які виходять за межі стандартних методик для всіх типів оперування грижі, рекомендованих у керівних настановах,

г) проводять лікування хворих на грижу згідно з чинними настановами та науковими рекомендаціями,

д) мають проспективно фіксувати кожен випадок у реєстрі або в базі даних забезпечення якості задля подальшого спостереження та з метою порівняння досягнутих результатів із базовими даними, для постійного вдосконалення результатів лікування та забезпечення наукового внеску у дослідження щодо лікування гриж живота.

Щоб стати спеціалізованим хірургом-герніологом, група ACCESS пропонує загальному хірургу освоїти криві навчання всіх відкритих та лапароендоскопічних операцій при всіх типах гриж [4].

На підставі вищезазначених вимог, сформульованих Європейським товариством грижі щодо акредитованих чи сертифікованих центрів грижі та хірургів-герніологів, національні та міжнародні товариства гри-

жі тепер можуть розробляти власні програми, беручи до уваги специфічні системи охорони здоров'я.

Попри істотні позитивні тенденції у світовій герніології, результати лікування гриж живота в Україні залишаються незадовільними: рецидиви гриж становлять від 15 до 65%, велика кількість ургентних герніотомій і, відповідно, висока післяопераційна летальність. Це свідчить про те, що переважна більшість операцій з приводу гриж в Україні виконується за старими методами, а більшість хірургів мало обізнані і не володіють сучасними методиками оперативних втручань. Досвід клінік, які спеціально займаються проблемою лікування гриж свідчить про те, що запровадження сучасних технологій та власних методик дає змогу значно покращити безпосередні і віддалені результати лікування. На наш погляд, популяризація сучасних технологій в лікуванні гриж живота у м. Полтава можлива шляхом створення регіонального герніологічного центру, що буде сприяти покращенню результатів лікування гриж та розвитку герніології в Полтавській області та в Україні [1].

Метою створення регіонального герніологічного центру є вдосконалення хірургічної допомоги хворим із грижами живота усіх типів, підвищення рівня науково-методичної роботи, широке впровадження та популяризація новітніх світових технологій в хірургічному лікуванні гриж живота, сприяння науково-практичному розв'язанню сучасних проблем герніології, навчання студентів, інтернів, підвищення кваліфікації хірургів щодо застосування сучасних методів лікування гриж живота при проходженні курсів тематичного вдосконалення.

Основними напрямками роботи герніологічного центру мають бути:

1) науковий – дослідження клініко-експериментальних особливостей основних ланок патогенезу гриж

живота, вивчення причин їх рецидивування, вираженості морфологічних змін тканин, розробки патогенетичних способів оперативного лікування та профілактики післяопераційних ускладнень;

2) лікувально-профілактичний – розробка та впровадження в практику сучасних методів діагностики, хірургічного лікування гриж живота, профілактики їх виникнення, реабілітації хворих після оперативного лікування, створення алгоритмів лікування хворих із грижами живота всіх типів згідно з розробленими протоколами;

3) навчальний – підвищення рівня знань та вмінь медичного персоналу з питань хірургічного лікування всіх видів гриж живота;

4) організаційний – забезпечення чітких послідовних дій між фахівцями різного профілю та лікарнями різного рівня надання медичної допомоги, єдиної термінології та уніфікованих форм ведення документації;

5) інтеграційний – налагодження співпраці з провідними науково-дослідними інститутами та герніологічними центрами України та інших країн.

Основними завданнями герніологічного центру є:

1) надання планової та екстреної спеціалізованої стаціонарної хірургічної допомоги хворим із грижами живота всіх видів, зосібна зі складними дефектами черевної стінки;

2) розробка та впровадження в практику сучасних методів діагностики, хірургічного лікування гриж живота, профілактики їх виникнення, реабілітації хворих після оперативного лікування;

3) забезпечення моніторингу й аналізу показників ефективності лікування, якості життя, наявності ускладнень у хворих, які були оперовані з приводу гриж живота у ранньому та пізньому післяопераційному періодах;

4) проведення науково-практичних конференцій, семінарів, майстер-класів, тренінгів тощо для лікарів-хі-

ургів Полтавської області, спрямованих на широке впровадження наукових досягнень у хірургії гриж живота;

5) розроблення відповідних локальних протоколів лікування та профілактики ускладнень хворих із грижами живота;

6) створення навчальних фільмів, презентацій для проведення локальних тренінгових занять у відповід-них структурних підрозділах лікувальних закладів області;

7) заняття з лікарями-інтернами з фаху «Хірургія» та лікарями-хірургами під час тематичних курсів підвищення кваліфікації;

8) надання консультативної допомоги лікарям ЛПЗ області з питань хірургічної тактики, лікування та особливостей ведення у післяопераційному періоді хворих із грижами живота;

9) участь у круглих столах, диспутах у засобах масової інформації, радіо та телебачення.

Таким чином, вимоги до акредитованих або сертифікованих центрів хірургії гриж живота та спеціалізованих хірургів-герніологів повинні формуватися міжнародними та національними герніологічними товариствами. Є велика потреба в тому, щоб національні та міжнародні грижові товариства розробляли та впроваджували програми у своїх країнах для акредитації або сертифікації «грижових центрів», спеціалістів-герніологів. Організаця регіональних герніологічних центрів допоможе вплинути на громадські очікування щодо оптимізації та покращення результатів лікування пацієнтів із грижами та підвищить якість навчання медичної спільноти. Дотримання вимог для акредитова-них чи сертифікованих «грижових центрів» та спеці-алістів-герніологів, позитивно вплине на якість операцій з приводу гриж живота.

Література

1. Лисенко Б. П., Лисенко Р. Б., Челішвілі А. Л. Досвід хірургічного лікування та профілактики утворення гриж черев-

ної стінки. *Сучасні технології в герніології :* Матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю Львів, 2009. С. 40–44.
2. Slater N., Montgomery A., Berrevoet F. [et al.] Criteria for definition of a complex abdominal wall hernia. *Hernia*. 2011. Vol. 12. P. 226–237.
3. Cornish J., Harries R., Bosanquet D. [et al.] Hughes abdominal repair trial (HART) – abdominal wall closure techniques to reduce the incidence of incisional hernias: study protocol for a randomised controlled trial. *HART Trial Management Group. Trials*. 2016. Vol. 15, № 17 (1). P. 454.
4. Bittner R., Bingener-Casey J., Dietz U. [et al.] Guidelines for laparoscopic treatment of ventral and incisional abdominal wall hernias (International Endohernia Society [IEHS]). *Surg. Endosc*. 2013. Vol. 19, № 3. P. 234–267.
5. Elhauge E., ed. The fragmentation of the US health care system: causes and solutions. New York : Oxford University Press, Inc.; 2010.
6. Kingsnorth A., Porter C., Bennett D. The benefits of a hernia service in a public hospital. Hernia. 2000. № 4. P. 1–5.
7. Chelala E., Baraké H., Estievenart J. [et al.] Long-term outcomes of 1326 laparoscopic incisional and ventral hernia repair with the routine suturing concept: a single institution experience. *Hernia*. 2016. Vol. 20 (1). P. 101–110.
8. Nyhus L. M. Evolution of hernia repair. A salute to Professor Piero Pietri. *Hernia*. 2001. Vol. 5. P. 196–199.
9. Koolen P. G., Ibrahim A. M., Kim K. [et al.] Patient selection optimization following combined abdominal procedures: analysis of 4925 patients undergoing panniculectomy/abdominoplasty with or without concurrent hernia repair. *Plast. Reconstr. Surg.* 2014. Vol. 134, N 4. P. 539–550.
10. Voitk A. J. The learning curve in laparoscopic inguinal hernia repair for the community general surgeon. *Can J Surg.* 1998. Vol. 41. P. 446–450.

Summary*: There is a justified need for the development and implementation of national and international herniological societies programs in their countries to establish, accredit and certify 'hernia centers' and herniologists. The requirements for accredited / certified centers of abdominal hernia surgery and specialized herniological surgeons, which must be formed by international and national herniological societies, are indicated. The organization of*

regional herniology centers will help influence public expectations to optimize and improve the results of treatment of patients with hernias and improve the quality of education of the medical community. Adherence to the requirements for accredited or certified hernia centers and herniologists will improve the quality of abdominal hernia surgery.

Key words: *abdominal hernia, herniological society, hernia center, herniological surgeons.*

ЗАСТОСУВАННЯ СУЧАСНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В ГЕРНІОЛОГІЇ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ НА КАФЕДРІ ХІРУРГІЇ

Руслан Лисенко, Віталій Ляховський, Олександр Ковальов, Олександр Люлька, Іван Нємченко, Олег Краснов, Тамара Городова-Андрєєва
Полтавський державний медичний університет
м. Полтава, Україна

Анотація: *Висвітлені особливості вивчення значень термінів, які нині широко використовуються у герніології, визначено необхідність перегляду окремих термінологічних аспектів. Надані сучасні зрозумілі трактування герніологічних терміноназв, уживання яких підвищить якість навчання студентів медичного факультету, лікарів-інтернів, а також слухачів при проходженні курсів тематичного вдосконалення на кафедрі хірургії. Пропонована термінологія може бути рекомендована для застосування в українській хірургії гриж животаю*

Ключові слова: *абдомінопластика, алогерніопластика, імплантація, експлантація, ендопротезування, компартмент-синдром, трансплантація.*

Розуміння хірургічних процедур розпочинається з анатомії та термінології. На сьогодні в національних хірургічних журналах, монографіях, а подеколи й у підручниках, присвячених проблематиці герніології, почали широко застосовувати такі англомовні терміни, як: *“onlay”, “sublay”, “inlay”, “underlay”, “components separation technique”, “compartment syndrome”, «операція Ramirez»*, але на жаль, далеко не всі вони адекватно потрактовуються та не всім зрозумілі в повсякденному застосуванні. Часто плутають деякі загальновживані медичні терміни, такі як: «*трансплантація», «імплантація», «експлантація», «ендопротезування», «протез», «ендопротез», «імплантат», «трансплантат»*, які часто вживаються в літературі. По-різному трактуються терміни «*абдомінопластика», «панікулектомія», «дермоліпектомія», «герніопластика», «алогерніопластика»*.

Метою нашої роботи є вивчення значення окремих термінів, які широко вживаються у сучасній герніології, та спроба уніфікувати їх, щоб уможливити загальне використання в практиці.

«Пластика» (від грецького *plastike* – формування, утворення, *plasso* – ліпити) – це загальна назва хірургічних методів відновлення форми та функції окремих тканин тіла або органів шляхом переміщення, трансплантації або імплантації матеріалів, які їх заміщують [4].

Термін *«трансплантація»* (від лат. *transplanto* – пересаджувати) передбачає заміщення тканин та органів, які відсутні або пошкоджені патологічним процесом, як власними, так і взятими з іншого організму тканинами, органами [5]. Тому використовувати термін

у сучасній алопластичній хірургії гриж живота вважаємо недоцільним.

«Імплантація» (від лат. *ім-* – префікс, що означає розташування всередині чогось; *planto* – саджати) в хірургії – *«хірургічна операція, під час якої виконується вживлення в тканини чужорідних організмові матеріалів (пластмас, біологічно неактивних металів та ін.)»* [3]. Застосовування терміну для визначення алопластики при грижах живота вважаємо раціональним.

«Експлантація» (від лат. *explantatum* – виривати із ґрунту) – видалення попередньо вживленого імплантату, наприклад поліпропіленової сітки після алопластики передньої черевної стінки [5]. Доцільність використання цієї терміноназви для визначення алопластики гриж живота викликає сумніви.

«Імплантат» у хірургії – це чужорідний організмові матеріал (пластмаса, метал та ін.), що вживлюється в тканини під час хірургічних операцій чи маніпуляцій.

«Трансплантат» (від лат. *transplanto* – пересаджувати) – ділянка тканин чи орган, що використовуються для трансплантації. Цей термін може застосовуватися, наприклад, при аутодермопластиці дефектів передньої черевної стінки, що зараз майже не застосовується [1, 5].

«Протез» (від грецького *prosthesis* приєднання, прикріплення) – штучний пристрій, використовуваний для заміщення відсутньої частини тіла / органу [1, 4].

«Ендопротез» – (*ендо-* + *протез*) – протез певного органа, або ж його окремих елементів, розташований у глибині тіла (наприклад, суглоба). Ендопротезування застосовують в ортопедії, кардіохірургії [5]. Тому вживати такий термін для визначення алопластики дефектів передньої черевної стінки вбачаємо не зовсім коректним.

«Протезування» – відновлення функції або усунення косметичних дефектів пошкоджених органів / частин тіла за допомогою протезів [1, 4].

«Реконструкція» – відновлення певних процесів, що відбувалися в минулому, на основі певної моделі та передумов. Усі методики пластики, що передбачають зшивання країв дефекту, вважаємо реконструкцією черевної стінки (радикальні операції).

«Корекція» (від лат. *correctio* – виправлення) – виправлення певних порушень, покращення чогось. Методики оперативних втручань, що ґрунтуються на зближенні країв дефекту, вважаємо відповідними «*корекції черевної стінки»* (паліативні операції).

Оперативні втручання на черевній стінці, що передбачають зшивання країв одного із шарів ділянки дефекту та зближення інших після їхнього розділення, вважаємо «*відновно-коригувальними» (комбіновані, умов-норадикальні операції)*.

Тому для реконструктивних, пластичних, тобто відновних операцій більш доцільно застосовувати терміни «*імплантація»* та «*імплантати»*, а для корегувальних, відповідно, – *«протезування»* та *«протези»*.

Термін *"onlay"* пропонуємо замінити (для українськомовного побутування) на *«імплантацію з надапоневротичним розташуванням імплантату».*

Терміни *"sublay", "underlay"* пропонуємо дещо диференціювати та конкретизувати, а саме: *1) «імплантація з підапоневротичним розташуванням імплантату»; 2) «імплантація з міжм'язовим розташуванням імплантата»; 3) «імплантація з підм'язовим (субмускулярним) розташуванням імплантату».*

Пропонується виокремити й термін *«імплантація з преперитонеальним розташуванням імплантату».*

«Інтраабдомінальну пластику черевної стінки» ми пропонуємо називати «*протезуванням».*

Oscar M.Ramirez (США), фахівець у галузі реконструктивної та пластичної хірургії, вперше запропонував у 1990 р. термін *"separation of anatomic components technique",* на позначення *«роз'єднання сухожилкових частин апоневрозу зовнішнього косого м'яза живота для зближення країв прямих м'язів»*, утім первинно дефінована у такий спсіб методика застосовувалася без сітчастого імплантату [7]. Отож уважаємо некоректним називати операцію «*за Ramirez»* при алопластиці складних дефектів черевної стінки, адже є чимало варіацій пластики за Раміресом (наприклад, *ліфтинг обличчя, пластика грудей, стегон* та ін.). Вважаємо за доцільне вказати й на застосування «*принципу Раміреса»* для «мобілізації країв прямих м'язів живота під час хірургічного лікування складних дефектів черевної стінки». На наш погляд, термін *"components separation technique"* є набагато ємнішим, ніж термін *«принцип Ramirez»,* та означає «розділення будь-яких анатомічних компонентів черевної стінки». Основне в цьому випадку – це роз'єднання та розшарування для більшої мобільності країв дефектів.

У медицині наявна значна кількість *«компартментних синдромів»,* як-от: *«внутрішньочерепна гіпертензія при стисненні головного мозку», «компартмент-синдром тканин кінцівки при CRUSH-синдромі», «глаукома»* та ін. На цей час зужитковується близько 100 варіантів визначення поняття *«абдомінальний компартмент-синдром»* [2]. Вирізнимо два, на наше переконання, найбільш значущі терміни: 1) «*підвищення внутрішньочеревного тиску»* (тобто суто *«підвищення внутрішньочеревного тиску без загальних клінічних ознак та порушення важливо життєвих функцій орга-*

нізму»); 2) «*синдром підвищеного внутрішньочеревного тиску»* (*«абдомінальний компартмент-синдром»,* тобто *«наявність підвищення внутрішньочеревного тиску і загальних клінічних ознак та порушення важливо життєвих функцій організму»*).

«Абдомінопластика» – одна з найсуперечливіших операцій в естетичній пластичній хірургії. Згаданий термін уособлює методи оперативної корекції деформацій передньої черевної стінки, включно з поєднаними або ізольованими їхніми проявами у вигляді надлишків шкіри і підшкірної жирової клітковини, а також дефектів м'язово-апоневротичного каркасу певної ділянки [6]. Сучасна абдомінопластика охоплює декілька видів операцій: 1) *«дермоліпектомія» («паннікулектомія»),* – резекція надлишків шкіри та підшкірної жирової клітковини; 2) *«мініабдомінопластика»*, позначає «видалення над-лишків шкіри і підшкірної жирової клітковини в гіпо-гастрії без видалення або переміщення пупка»; 3) *«традиційна абдомінопластика»,* включає дермоліпектомію й укріплення м'язово-апоневротичного каркаса передньої черевної стінки; 4) *«модифікована абдомінопластика»* – усунення вищезгаданих косметичних деформацій, пов'язаних із патологічними післяопераційними рубцями й усуненням дефектів передньої черевної стінки.

Таким чином, термін *«абдомінопластика»* має посутньо ширше значення, ніж усталено вважалося. Ми послуговуємося терміном *«модифікована абдомінопластика»* щодо всіх хворих, яким оперують складні грижі живота. Застосування ж термінів «*герніопластика», «алогерніопластика»* вважаємо некоректним, оскільки, керуючись наведеним описом терміну *«пластика»,* під час операційних утручань з приводу гриж живота хірург прагне домогтися відновлення форми та функції тканин передньої черевної стінки, але ж не грижі.

Таким чином, безсумнівною постає необхідність уніфікувати геніологічну термінологію у зв'язку з наявними в літературі різнотлумаченнями, які дедалі частіше призводять до певного нерозуміння базових терміноназв не лише студентами, а й інтернами, хірургами-практиками, викладачами. Вважаємо окреслені в цій статті терміноназви зручними, зрозумілими та рекомендуємо їх до вживання в українській хірургії гриж живота.

Література

1. Арнаудов Г. Д. Медицинская терминология на пяти языках. София : Медицина и физкультура, 1979. 943 с.
2. Каракозов М. Р. Синдром брюшной полости. *Результаты обсуждения проблемы «Синдром брюшной полости» в клубе Russian Surginet*. Май 2003. karakozov@karelia.ru.
3. Петровский Б. В. Энциклопедический словарь медицинских терминов : в 3-х т. 1-е изд. Москва : «Советская энциклопедия», 1984. Т. 1. 463 с.
4. Петровский Б. В. Энциклопедический словарь медицинских терминов : в 3-х т. 1-е изд] Москва : «Советская энциклопедия», 1984. Т. 2. 447 с.
5. Петровский Б. В. Энциклопедический словарь медицинских термино в: в 3-х т. 1-е изд. Москва : «Советская энциклопедия», 1984. Т. 3. 511 с.
6. Пшениснов К. П. Курс пластической хирургии: Руководство для врачей. в 2 т. Ярославль-Рыбинск: Изд- во «Рыбинский дом печати», 2010. Т. 2. 665 с.
7. Ramirez O. M., Ruas E., Dellon A. L. Components separation method for closure of abdominal wall defects: An anatomic and clinical study. *Plast. Reconstr. Surg.*, 1990. №8. 519 p.

Summary: *The peculiarities of studying the meanings of some terms which are widely used in herniology are highlighted, and the need to revise the terminological aspects is determined. The given modern interpretations of herniological terminological terms are more convenient and clear, which will improve the quality of education of medical students, interns, as well as cadets during the thematic improvement courses at the Department of Surgery. The terminological units under study can be recommended for use in Ukrainian abdominal hernia surgery.*

Key words: *abdominoplasty, allohernioplasty, implantation, explantation, endoprosthesis, compartment syndrome, transplantation.*

МИСТЕЦТВО ЛІКУВАННЯ В ПРАКТИЦІ ЛІКАРЯ

Анастасія Ляховська, Руслан Лисенко, Валентина Філатова, Віталій Ляховський, Олександр Ковальов, Роман Рябушко
Полтавський державний медичний університет
м. Полтава, Україна

Анотація: *Життєдіяльність сучасної людини в умовах науково-технічного прогресу настільки інтелектуально і психоемоційно напружена, що вона об'єктивно перебуває під впливом низки патогенних, стресогенних ситуацій і факторів. У зв'язку з цим актуалізується роль і значення володіння лікарями не тільки практичними навичками, а й мистецтвом філософсько-психологічного впливу на пацієнтів. Активний вплив лікаря на емоційний стан хворого психотерапевтичними засобами вважається проявом гуманізму, бажанням добра хворій людині, а через неї всій спільноті. Поєднання гуманістичних поглядів і дій із глибокими професійними знаннями та навичками, постійне бажання їх використати на користь хворого, віддзеркалює виразі «майстерність лікаря і мистецтво лікування». У вихованні здорової, гармонійно розвиненої, сповненої духовних і фізичних сил людини важливе місце посідають, окрім медиків, педагоги, працівники культурно-освітніх установ, усі ті, хто зайнятий вихованням молодого покоління та майбутніх фахівців.*

Ключові слова: *лікар, мистецтво лікування, виховання, мораль, чесність.*

З найдавніших часів медицина розвивалася на тлі боротьби за життя і здоров'я людини, зіткнень з невіг-

ластом тих чи тих соціальних прошарків суспільства, відсутністю уявлень про основи лікування та численними забобонами. Однак за тривалий період розвитку медицини не можна не відзначити й таких якостей людини, як величезна завзятість і стійкість перед невдачами та розчаруваннями [2].

Життєдіяльність сучасної людини в умовах науково-технічного прогресу настільки інтелектуально і психоемоційно напружена, що вона об'єктивно перебуває під впливом низки патогенних, стресогенних ситуацій і факторів. У зв'язку з цим актуалізується роль і значення володіння лікарями не тільки практичними навичками, а й мистецтвом філософсько-психологічного впливу на пацієнтів [3].

Беззаперечним постає зв'язок медицини та мистецтва. З найдавніших часів медицина вважалася мистецтвом. Великий лікар епохи Відродження Парацельс писав: «Медицина є більше мистецтво, ніж наука. Знання досвіду інших може бути корисним для лікаря, але всі знання світу не зроблять людину лікарем, якщо немає в нього необхідних здібностей і йому не призначено природою бути лікарем. Природа й спричиняє, і виліковує хворобу, тому лікареві потрібно знати природні процеси, що відбуваються як у видимій, так і в невидимій людині» [5].

Лікар – одна з найважливіших професій в історії людства, яка пов'язує основи релігії з єством людини. У стародавні часи лікарів найменували «Посланцями божими». У ході розвитку професії лікування величезна увага приділялася зовнішньому вигляду лікарів. Вважалося, що людина має у своєму розпорядженні дві основні іпостасі – свою душу і тіло. Природною потребою людини було володіння ними без будь-яких обмежень, абсолютно вільно. Але жити необхідно для самого себе, щоб самовдосконалюватися, розвиватися, пізнавати нове, прекрасне, робити відкриття. За таких обставин необхідно послу-

говуватися розумов. Розум – та якість людини, яка веде її до істини правильного світосприйняття [2].

Здатність мислити дає людині правильну орієнтацію в зовнішньому світі. З усіх властивостей особистості, які охоплюють почуття, пам'ять, волю, бажання, думки, судження, саме розум веде до істини як до світоглядної основи. Розум заспокоює душу, стримуючи її пориви, забезпечуючи рівновагу. У працях Леона Баттіста Альберті (1414–1472), італійського філософа і гуманіста, про вплив розуму на душу сказано: «Розум за своєю природою завжди підводить душу до найкращих і похвальних справ. У житті людини розум важить більше, ніж Фортуна, а розсудливість – більше, ніж випадок» [5].

Не менш важливою властивістю людської вдачі, ознакою її досконалості є честь. Один з найвидатніших давньогрецьких філософів Платон стверджував, що «все золото, сховане під Землею, все золото на Землі, всі матеріальні блага не можна порівняти з цією чеснотою. І по суті чеснота – не що інше, як досконала і добре влаштована природа» [5].

Сукупність правил і звичаїв (точніше, норм і принципів), які регулюють обов'язки людей стосовно одне одного, суспільства та підтримуються силою громадської думки, називають мораллю і моральністю. Наука про мораль (моральність), її сутнісні прояви, про закони її розвитку та специфіку щодо окремих суспільно-політичних форм та соціальних груп, називається етикою. Мораль і етика – це категорії, що визначають принципи поведінки людини в суспільстві. Питома вага морального фактора набуває особливого значення і дієвості у професії лікаря при діагностиці та лікуванні хвороб. Це пов'язано з тим, що між лікарем і хворим складаються такі взаємини, які не простежено в жодній іншій професії. Сукупність історично сформованих моральних норм і принципів, які випливають із завдань лікарської

професії, складає осердя лікарської моралі, а наука про лікарську мораль називається лікарською етикою.

Основні принципи лікарської етики непорушні з часів Гіппократа; разом з тим на лікарську етику накладають відбиток етичні норми того суспільства, в якому відбувається професійна діяльність лікаря. Крім того, лікарська етика доповнюється моральними нормами і принципами, котрі випливають з нових аспектів лікарської діяльності, наприклад пов'язаних з вузькою спеціалізацією медицини, пересадкою органів та іншими аспектами. У зв'язку з цим зміст сучасної лікарської етики посутньо змінився упродовж останніх 20–30 років [3, 5].

Сучасна медицина володіє чотирма основними лікувальними засобами: медикаментозним, хірургічним, фізіотерапевтичним та психотерапевтичним. При цьому, зцілювальний вплив слова лікаря на хворого і на процеси, які відбуваються в середовищі його організму, постає самоочевидним.

Дійовий вплив слова на перебіг органічних захворювань базується на вченні визначного фізіолога І. П. Павлова – про цілісність і єдність організму, психіки і соматики, детермінізму, зв'язку свідомості з умовами життя. Внутрішнє середовище організму підкоряється впливу кори головного мозку. Імпульси, які виходять з кори головного мозку, можуть впливати на стан будь-якого органу і системи. Вважається, що метод позитивного впливу живого слова при органічних захворюваннях необхідно використовувати як допоміжний засіб, тому що всі соматичні захворювання пов'язані з порушеннями функціонального стану вищої нервової діяльності пацієнта. Лікарі всіх спеціальностей повинні володіти методикою активного використання слова, жестів, міміки з метою позитивного впливу на психічний стан хворого.

Активний вплив лікаря на емоційний стан хворого психотерапевтичними засобами вважається проявом

гуманізму, бажанням добра хворій людині й у такий спосіб – усьому загалу. Поєднання гуманістичних поглядів і дій із глибокими професійними знаннями та навичками, постійне бажання їх використати на користь хворого, віддзеркалює вислів «майстерність лікаря і мистецтво лікування». Він містить науковий складник галузі й характерні особливості людини, що вибрала своїм фахом лікування. Важко оцінити, в яку саме історичну епоху в діях лікаря переважав мистецький або науковий компонент. Але вони завжди поєднувалися, служили одній меті – вилікувати хвору людину. «Успіх старань лікаря залежить, перш за все, від його здібності встановити духовний контакт із хворим, від доброзичливості лікаря» – писав В. В. Вересаєв [1].

Дебати, які періодично виникають у колах лікарів, стосовно того, що переважає у медицині – наука чи мистецтво, в наш час помітно вщухли. Причин цього декілька. Перша з них і найважливіша – значні досягнення медичної науки. Відкрито таємниці будови і функції головного мозку. Став доступним вплив на структуру та функції серця. Добру перспективу мають досягнення ендоваскулярної хірургії. Революційний вплив на свідомість справляє своїми можливостями ендоскопічна хірургія. Дослідження обміну речовин, поглиблення знань про шлункову секрецію, широке впровадження фармакологічних засобів впливу на її стан розкрили нову сторінку в галузі патогенезу виразкової хвороби шлунка та дванадцятипалої кишки. Створені на цій основі середники допомогли зменшити кількість операцій, спричинених виразковою хворобою та попередити інвалідність хворих.

Інша причина – надмірна комерціалізація діяльності лікарняних закладів та носіїв професії. Лікарі, лікарняні заклади раптово опинилися в обставинах, коли самі змушені шукати засоби функціонування. У свідомості носіїв професії, переповненій життєвозна-

чущими проблемами, не залишилося стимулів для мистецького вдосконалення. Музи – моральні важелі медичних працівників знітилися перед викликом економічної скрути, майже стихли в очікуванні сприятливішого часу. Сувора реальність витісняє із спілкування у ситемі «лікар–пацієнт» дійовий фактор – благотворний вплив слова. А з ним – і відшліфовування майстерності, пошук засобів активного впливу на свідомість хворого, уміння працювати з хворою людиною, доброту, повагу до кожного, бажання самовдосконалення. Без них мистецтво лікування тьмяніє.

Отже, у справі використання набутків мистецтва, дотримання принципів моралі й етики для виховання здорової, гармонійної, сповненої духовних і фізичних сил людини важливе місце посідають, окрім медиків, педагоги, працівники культурно-освітніх установ, усі ті, хто зайнятий вихованням молодого покоління та майбутніх фахівців.

Література

1. Гіленко І. О., Дем'янюк Д. Г., Ляховський В. І. та ін. Місце виховання та навчання у формуванні суспільної свідомості студентів. *Світ медицини та біології*. 2007. №1. С. 94–97.
2. Демин А. С., Терсин А. С. Медицина – искусство или наука. *Международный студенческий научный вестник.* 2016, № 4–1. URL: http://www.eduherald.ru/ru/article/view?id=15724
3. Капралова Т. С., Лаврухина В. Р. Медицина как наука и как искусство, как теория и как практика. Человек как субъект медицины. *Форум молодых ученных.* 2018, № 5–2 (21), С. 62–67
4. Скибицкий В. В., Запевина В. В., Звягинцева Ю. Г., Породенко Н. В., Звягинцев С. В. О роли врачебной этики и деонтологии в формировании личности врача-интерниста. *Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований*. 2016. № 4–1. С. 273–276.

5. Яковцева А. Ф., Сорокина И. В., Яковцева И. И., Гольева Н. В. Медицина и искусство. *Новости медицины и фармации.* 2010, № 5 (311).

Summary: *The life of modern people in the conditions of scientific and technological progress is so intellectually and psycho-emotionally tense that they are objectively under the influence of a number of pathogenic, stressful situations and factors. In this regard, the role and importance of doctors' possession not only of practical skills, but also of the art of philosophical and psychological influence on patients is actualized. The doctor's influence on the emotional state of the patient by psychotherapeutic means is considered a manifestation of humanism, the desire for good to the sick person, and vie that to the whole community. The combination of humanistic views and actions with deep professional knowledge and skills, a constant desire to use them for the benefit of the patient, reflects the expression "skill of the doctor and the art of treatment." Together with doctors, teachers, employees of cultural and educational institutions, all those who are engaged in the education of the younger generation and future professionals occupy an important place in the education of a healthy, harmoniously developed, united spiritual and physical strength.*

Key words: *doctor, art of treatment, upbringing, morality, honesty.*

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ

Віталій Ляховський, Іван Нємченко, Олександр Люлька, Тамара Городова-Андрєєва, Анастасія Ляховська, Олег Краснов
Полтавський державний медичний університет
м. Полтава, Україна

Анотація: *Суспільство постійно вимагає підвищення рівня свого здоров'я, працездатності, доступності і високої ефективності медичної допомоги, створення умов для формування фізично і духовно здорових поколінь. Тому, у наш час концептуальними засадами розвитку медичної освіти є усвідомлення її пріоритетності, безперервності і гуманістичної цінності, розвиток нових педагогічних технологій. Застосування сучасних методів підготовки медичних кадрів надає своєрідний динамізм процесу навчання і підвищує його якість на всіх етапах медичної освіти. А загальні закономірності й тенденції медичної освіти, попри окремі негативні елементи її розвитку, створюють передумови формування медичного професіоналізму, такого необхідного для соціально-економічного розвитку сучасного суспільства.*

Ключові слова: *медична освіта, суспільство, стандарти медичної освіти, безперервна професійна освіта, лікар.*

Основною постаттю системи охорони здоров'я є пацієнт. Усі заходи щодо реформування та проведення змін інфраструктури мають задовольняти його права та інтереси. Їхня суть полягає у створенні умов фінансово-економічної та фізичної доступності для громадян медичної допомоги необхідної якості. Також, розвиток охорони здоров'я значною мірою залежить від стану професійного рівня та якості підготовки медичних, фармацевтичних та сестринських кадрів [4].

Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) наголошує на важливості розуміння функції лікаря і медичної сестри в суспільстві, необхідність їхньої безперервної медичної освіти; співпраці між різними категоріями медичних працівників. Розвиток суспільства, науки і практики змушує постійно шукати шляхи підвищення ефективності системи охорони здоров'я та удосконалення її структури. Суспільство вимагає підвищення рівня свого здоров'я, працездатності, доступності й ефективності медичної допомоги, створення умов для формування фізично і духовно здорових поколінь [3].

У наш час концептуальними засадами розвитку медичної освіти є усвідомлення її пріоритетності, безперервності й гуманістичної цінності, розвиток нових педагогічних технологій. Діяльність закладів вищої медичної освіти здійснюється в умовах високих вимог до професіоналізму і компетентності фахівців усіх рівнів. Відповідно до Болонської декларації, наша країна взяла на себе певні зобов'язання щодо реформування вищої школи. Однак, прийдешні зміни не повинні знизити рівень вищої медичної освіти. Як і наука, медична освіта за своєю суттю є міжнародною і має включати все краще, що є на цей момент у світі. Тому нашим завданням є при збереженні історичних традицій вітчизняної системи вищої медичної освіти з використанням багатющого досвіду підготовки медичних кадрів, яка пройшла перевірку часом, включитися в систему єдиного освітнього простору відповідно до загальноєвропейських вимог. Підвищення якості освіти залежить від багатьох причин: наявності висококваліфікованого науково-педагогічного складу, матеріально-технічного та лабораторного забезпечення закладів вищої медичної освіти (ЗВМО), але більшою мірою визначається тим, як викладаються навчальні дисципліни [3]. Удосконалення

вищої медичної освіти дозво-лить обґрунтовано визначати потребу і пріоритети в підготовці медичних кадрів, розробити нові стандарти для до дипломної і післядипломної освіти та професійного безперервного розвитку медичних працівників.

Нині у світі налічується понад 16 тисяч вищих медичних навчальних закладів, які функціонують на національних рівнях, а їхня діяльність стимулюється провідними міжнародними організаціями, такими як: ВООЗ, Всесвітня федерація медичної освіти, Рада Європи, Міжнародний інститут медичної освіти, Асоціація шкіл громадської охорони здоров'я Європейського регіону, Європейська асоціація медичної освіти та ін. Об'єднання міжнародних і національних зусиль сприяє розвиткові світової медичної освіти. Досвід, накопичений у сфері медичної освіти на міжнародному рівні, характеризується різноманіттям національних шкіл, їхньою специфікою і традиціями. У навчальних програмах різних ЗВМО враховується наявність пріоритетних груп захворювань, характерних для різних регіонів світу, принципи первинної і вторинної профілактики і т.д. Однак, попри національні відмінності, превалюють загальні закономірності розвитку медичної освіти. У всіх країнах диференціюються три етапи цього процесу. Перший із них – додипломна освіта, відбувається безпосередньо у ЗВМО, де суворо регламентується теоретична і клінічна підготовка. На другому етапі (післядипломна освіта) відбувається спеціалізація молодих фахівців відповідно до потреб охорони здоров'я. На цьому етапі зі зростанням тривалості життя населення, відбувається збільшення кількості підготовки фахівців у галузі геріатрії, кардіології, онкології, психіатрії, офтальмології та ін. На третьому етапі проходить безперервна професійна медична освіта, базована на

сучасних досягненнях медичної науки і застосуванні передових медичних технологій [4–5].

Останніми роками на міжнародному рівні надають особливого значення розробленню та впровадженню стандартів в рамках кожного етапу освіти. Так, Всесвітня федерація медичної освіти (ВФМО) розробила міжнародні стандарти різних етапів медичної освіти. Їхньою метою були механізми покращання якості медичної освіти у всьому світі за всіма лікарськими спеціальностями. Спершу було розроблено Стандарти базової медичної освіти, на основі яких констатовано, що розроблення всесвітніх стандартів для окремого етапу медичної освіти знижує якість медичної освіти. тому, прийнято рішення, що у стандартах необхідно об'єднати отримані результати навчання на різних етапах медичної освіти та передбачити їхні зміни. Це привело до ідеї про створення стандартів ВФМО, розбитих на два рівні освіти: по-перше, базові стандарти або мінімальні вимоги до додипломної медичної освіти; по-друге, стандарти щодо поліпшення якості післядипломної та безперервної медичної освіти. Прийняті міжнародні стандарти медичної освіти повинні слугувати зразком для міністерств і ЗВМО та призначені для офіційної атестації спеціалістів. Залежносто від досягнень медичної науки, ці стандарти постійно оновлюються. Функції ВФМО дозволяють брати участь у цій роботі різним групам експертів з усіх регіонів світу [4].

При проходженні відповідної атестації за стандартами ВФМО, медичні працівники дістають можливість працювати в різних країнах світу. Однак, Стандарти ВФМО не повинні сприяти збільшенню міграції лікарів та стимулювати «витік мізків» із країн. Вони повинні підтверджувати відповідну якість освіти медичних працівників у будь-якій частині світу, бути гарантією того, що їх знання і вміння є всесвітньо застосовуваними, інтернаціональними. При цьому, документа-

ція всіх рівнів освітніх програм є доступною та зрозумілою.

Особливої уваги заслуговує розвиток безперервної професійної освіти (БПО), яка охоплює період освіти / перепідготовки медичних спеціалістів, що починається після завершення додипломної і післядипломної медичної освіти та триває протягом усього професійного життя лікаря. Безперервна професійна освіта є вкрай необхідною для кожного лікаря і, разом з тим, є передумовою для поліпшення якості охорони здоров'я. Вона значно відрізняється від попередніх двох етапів медичної освіти – додипломноі та спеціалізації. У той час, як останні дві супроводжуються певними правилами та нормами, БПО передбачає самоконтроль і заснована на активному самонавчанні кожного спеціаліста. Крім завдання підвищення рівня індивідуальної професійної освіти, ґрунтованої на здобутках медико-біологічної освіти, цілями БПО є також збереження і розвиток знань, навичок та вмінь кожного лікаря, які необхідні в роботі в умовах мінливих запитів пацієнтів [1; 7]. Для проведення належної практики протягом усього професійного життя лікарям необхідно відповідати сучасному рівню, шляхом безперервної освіти у певній сфері.

Для високоякісного забезпечення пацієнтів зміст БПО має бути скерований на посилення ролі лікаря і вдосконалення його компетенції (клінічних навичок і теоретичних знань). Тому, медичним працівникам доводиться постійно зустрічатися з новими етичними вимогами і факторами соціально-економічного розвитку, що вимагає від кожного лікаря прийняття нових ролей. Мотивування до проходження БПО для кожного лікаря зумовлене трьома основними факторами:

1) професійним прагненням до забезпечення оптимальної турботи про кожного пацієнта;

2) зобов'язанням ураховувати вимоги роботодавців і суспільства;

3) необхідністю плекати в собі почуття задоволення, що отримується від роботи.

Стимулом для навчання протягом усього життя є критерій для відбору студентів, які вступають до закладів вищої медичної освіти та навчаються на всіх її етапах. Стандарт базової медичної освіти було перекладено на понад 10 іноземних мов. Документ апробовано у більшості ЗВМО і він уже впливає на національні та регіональні системи щодо міжнародного визнання та акредитації таких навчальних закладів [1].

Прогрес підготовки медичних кадрів у нашій країні орієнтований на відповідні потреби охорони здоров'я. Робляться спроби максимального наближення освіти до медичної практики. У цьому ж напрямку широко використовуються такі методи викладання, як модульне навчання, застосування комп'ютерної та аудіовізуальної технологій та ін. Застосування сучасних методів підготовки медичних кадрів надає своєрідний динамізм процесу навчання і підвищує його якість на всіх етапах медичної освіти. Тенденція «індустріалізації» охорони здоров'я зумовила необхідність підготовки менеджерів для цієї галузі, створення на базі лікувальних закладів некомерційних підприємств, які очолюють директори, переважно, з економічною освітою чи освітою менеджера [2]. При цьому, наявні та укладаються різноманітні ефективні навчальні програми підготовки менеджерів. Висококваліфіковані менеджери вважають: щоб успішно керувати, потрібно бути професіоналом і вміти розв'язувати конкретні проблеми, спираючись на підтримку підлеглих [6].

Пильна увага на міжнародному рівні приділяється й такій проблемі, як міграція медичного персоналу в розвинені країни. Цей негативний процес характерний не тільки для сфери охорони здоров'я, адже від нього потерпають й

інші галузі народного господарства. Профілактика міграції надзвичайно проблемна, позаяк породжена економічною нерівністю країн протягом тривалого часу, вочевидь, такі процеси триватимуть протягом десятиліть.

Аналіз розвитку світової медичної освіти вказує на посутнє зміцнення міжнародного співробітництва в цій галузі. Простежено конвергенцію стандартів безперервного процесу освіти, тобто відбувається глобалізація медичної освіти, що сприяє просуванню якісних показників підготовки фахівців, а, отже, й охорони здоров'я. Останніми роками помітна тенденція приватизації в галузі медичної освіти та охорони здоров'я. Комерціалізація цих сфер, які є основою так званих «реформ» у галузі освіти та охорони здоров'я, призводить до соціально-економічної нерівності членів суспільства. По суті, ці реформи створюють сприятливі умови для незначної привілейованої частини суспільства та мінімізують можливості більшості. Необхідно наголосити, що зазначені обставини зі зрозумілих причин призводять до зниження професійного рівня фахівців, а, відтак і якості медичної допомоги [2–3]. Разом з тим загальновідомо: висококомпетентний фахівець забезпечує потреби населення в якісній медичній допомозі.

Отже, загальні закономірності й тенденції медичної освіти у світі, попри окремі негативні елементи її розвитку, створюють передумови формування медичного професіоналізму, такого необхідного для сталого соціально-економічного розвитку сучасного суспільства.

Література

1. Вартанян Ф. Развитие медицинскго образования на современном этапе. *Аккредитация в образовании*. 2009. URL: ttps://akvobr.ru/razvitie_medicinskogo_ obrazovanija_ na_sovremennom_etape.htm.
2. Закон України «Про затвердження Загальнодержавної програми "Здоров'я–2020: український вимір"». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/web-proc4_2?pf3516=3748&skl=8

3. Корнійчук О. П. Трансформація системи охорони здоров'я України: стан та перспективи. *Український медичний часопис.* 2013. № 4(96). С. 20–26.
4. Парахонский А. П. Медицинское образование сегодня и пути его усовершенствования. *Успехи современного природоведенья.* 2008. № 9.С. 60-61.
5. Проект ЄС: Сприяння реформі вторинної медичної допомоги в Україні. – 2009.
6. Проєкт рекомендацій парламентських слухань на тему: Сучасний стан, шляхи та перспективи реформи у сфері охорони здоров'я. URL: https://www.apte-ka.ua/article/235648
7. Медицинское образование сегодня и пути его совершенствования URL:http://www.natural-sciences.ru/ru/article/view?id= 10573.

Summary*: Society is constantly demanding to improve the level of its members' health, efficiency, availability and high efficiency of medical care, creating conditions for the formation of physically and spiritually healthy generations. Therefore, nowadays the conceptual foundations of the development of medical education are the awareness of its priority, continuity and humanistic value, the development of new pedagogical technologies. The use of modern methods of medical training provides a kind of dynamism in the learning process and improves its quality at all stages of medical education. And the general patterns and trends of medical education, despite some negative elements of its development, create the preconditions for the formation of medical professionalism, so necessary for the socio-economic development of modern society.*

Key words: *medical education, society, standards of medical education, continuing professional education, doctor.*

ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПІВ ГУМАНІЗМУ В ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ

Тетяна Ляховська, Іван Нємченко, Руслан Лисенко, Віталій Ляховський, Тамара Городова-Андрєєва, Архип Сидоренко
Полтавський державний медичний університет
м. Полтава, Україна

Анотація: *У наш час зростає роль і значення джерел впливу на свідомість громадян, здатних продукувати позитивні емоції. Роль доброго, виваженого слова, спрямованого на покращення психоемоційного стану пацієнта, зараз важко переоцінити. Особливо високі моральні вимоги пред'являються до роботи лікаря. Це пов'язано з тим, що між лікарем і пацієнтом складаються специфічні взаємини, які не властиві жодній іншій професії. Доволі важким є виховання майбутніх лікарів гуманістами, закріплення у їх свідомості гуманістичних поглядів, а через них і набуття лікарської майстерності та мистецтва лікування. Надмірні зусилля педагогічних колективів закладів вищої медичної освіти утримати виховний процес у річищі гуманізму, численні приклади людяності, любові до людей, патріотичних вчинків заради втілення у життя гуманістичних переконань із багатої нашої історії, зараз майже не діють. Однак, виховання майбутніх лікарів, їхнє навчання, формування з них громадських діячів та патріотів значно спроститься при зміцненні держави, покращенні добробуту всієї спільноти, першою чергою, носіїв гуманної професії – лікарів.*

Ключові слова: *виховання, доброта, гуманізм, здобувачі вищої освіти, лікарі.*

У перехідний період, у якому знаходиться Україна, запровадилися ринкові відносини і тепер відбувається їхнє вдосконалення. Суперечливі кроки розвитку, властиві кожному суспільстві у перехідний період, сприяють появі негативних емоцій, що може спричиняти зростання захворюваності населення, загострення

хронічних недугів. У такий час особливо вагома роль і значення джерел впливу на свідомість громадян, здатних породжувати позитивні емоції. Роль доброго, виваженого слова, спрямованого на покращення психо-емоційного стану пацієнта, зараз важко перебільшити. Особливо високі моральні вимоги пред'являються до роботи лікаря. Це пов'язано з тим, що між лікарем і хворим складаються специфічні взаємини, які не простежити ні в якій іншій професії. Сукупність історично сформованих моральних норм і принципів, що випливають із завдань лікарської професії, складає сутність лікарської моралі [1; 3].

В Україні заклади вищої медичної освіти переходять на загальносвітову методологію і методику підготовки лікарів. Внаслідок тісної інтеграції міждержавних стосунків, разом з новітньою методологією, до нас непомітно прийшли й відповідні системі підготовки відносини «лікар–пацієнт». Це ідеологія нової системи. Вона невіддільна від нової методології, бо породжена нею як надбудова над фундаментом закоренілих ринкових стосунків у суспільстві. За такої форми відносин в економічній сфері, у стосунках «лікар–пацієнт» переважає раціоналізм, практична направленість, що матеріалізується. Діяльність лікаря все більше підпорядковується науковій складовій, що визначається і гарантується інструкціями та клінічними протоколами на кожен крок. Такі протоколи обстеження та лікування кожного хворого, нівелюють у свідомості лікаря потребу і здатність творчо мислити, здійснювати індивідуальний підхід до пацієнта. Моральні засади, що вважаються органічною основою мистецтва лікування і живляться природними і набутими властивостями особистості лікаря, наявні лише як другорядні [2].

Мистецтво – одна із форм суспільної свідомості. В його основі лежить практичні вміння, майстерність їх застосування та глибокі знання. Без глибокого проникнення у справу, без міцного наукового підґрунтя, без усвідомленого бажання самовдосконалювання мистецької засади у медицині немає. В мистецтві лікування люди завжди знаходили спокій, душевну рівновагу, вираження своїх бажань, заклик до мобілізації душевних і фізичних зусиль заради одужання.

Сьогодні існує реальна загроза втрати вагомої частини лікувального процесу – мистецтва лікування. Навмисно відділяємо від цього науковий складник – сучасні погляди на причину, патогенез, діагностику, призначення медикаментозних препаратів. У розуміння поняття «мистецтво лікування» вкладаємо морально-етичні норми праці лікаря з пацієнтом. Використання ним усіх відомих засобів цього впливу для швидкого одужання пацієнта.

Фундаментом такої роботи є гуманізм. Покладений у взаємини «лікар–пацієнт», гуманізм як основа діяльності лікаря передбачає гуманні, доброзичливі погляди і вчинки лікаря. Гуманізм вважаємо найкоротшим шляхом до лікарняної майстерності, лікарняного мистецтва. Досить помітний негативний вплив на свідомість лікарів справляють неузгоджені дії у суспільстві, що визначають його шляхи розвитку: недотримання прав і свобод громадян, неприкрите порушення законів, корупція тощо.

Від природи людина – гуманітарій. Важливо, аби бажання робити добро, співчувати, готовність допомогти ближньому щоразу спонукали до дії, стали невід'ємним складником психо-емоціональної діяльності при лікуванні хворих. Такі риси виховуються шляхом впливу суспільної моралі. Ми – за активне прищеплення цих

якостей усім членам спільноти. Допомогти цьому, очолити цей почин мають, перш за все, засоби масової інформації. Висловлення доброти, людяності, патріотизму, любові до Батьківщини мають лунати звідусіль. Ними має бути сповнене сьогодення. На превеликий жаль, їх важко зустріти навіть переглянувши весь денний випуск наших численних періодичних видань. Ми – за активний контроль і участь держави у цьому важливому процесі [4].

Виховання носіїв гуманізму – світогляду, пронизаного любов'ю до людей, повагою до людської гідності, піклуванням про добробут – зараз у суспільстві гальмується підміною морально-етичних норм спілкування матеріалізованими. Здобувачі вищої медичної освіти та лікарі є активними членами спільноти, живуть її інтересами, аналізують при цьому події, дають їм належну оцінку. Розміщене в засобах масової інформації дуже швидко витісняється відчутим на власному досвіді та їхніми рідними і близькими.

Отож, виховання майбутніх лікарів гуманістами, закріплення у їх свідомості гуманістичних поглядів, а через них набуття лікарняної майстерності, мистецтва лікування, у сучасних умовах вкрай важливе [1; 5]. Зусилля педагогічних колективів закладів вищої медичної освіти утримати виховний процес у річищі гуманізму, численні приклади людяності, любові до людей, патріотичних вчинків заради втілення в життя гуманістичних переконань, зараз майже не діють.

Проєктуючи заняття з випускниками на завершальному етапі вивчення хірургічних хвороб, програму занять доповнюємо надважливими на наш погляд розділами. Найперше, перевіряємо спроможність випускників розпочати і вести вільний діалог з пацієнтом стосовно його захворювання. Привчаємо це робити ретельно. З'я-

совуємо вплив захворювання на психоемоційний стан хворого. Отримані дані використовуємо при формуванні програми лікування. Спілкування з пацієнтами хірургічного профілю вимагає дотримання особливого такту, співчуття та участі. Ці риси відпрацьовуємо біля ліжка хворого. Це – необхідні елементи мистецтва лікування.

Вважаємо, що гуманістична спрямованість виховання майбутніх лікарів, органічне поєднання науки і мистецтва лікування у їхній діяльності можливе за певних умов. Перша з них – цілеспрямована праця загальноосвітньої школи щодо виявлення молоді, здатної працювати з хворою людиною, з чітким розумінням ролі й значення професії лікаря у суспільстві. Рання профорієнтація часто помітна в династіях медпрацівників. Фах необхідно опановувати усвідомлено. До цього варто додати можливості відбору тих, хто зможе присвятити своє свідоме життя праці з хворою людиною.

Друга умова – опрацювання і запровадження продуманої наскрізної програми гуманістичного виховання. Цей процес має здійснюватися без відриву від навчання. Наслідки його повинні враховуватися при визначенні майбутнього фаху під час розподілу випускників.

Процес виховання майбутніх лікарів, формування з них громадських діячів, патріотів значно спроститься при зміцненні держави, покращенні добробуту спільноти й, першочергово, представників гуманної професії – лікарів.

Отже, в сучасних умовах діяльності лікарняних закладів існує реальна загроза послаблення психотерапевтичного фактора у стосунках «лікар – хвора людина». При комплектуванні колективу здобувачів вищої медичної освіти необхідно надавати перевагу, особам, професійно орієнтованим, знайомим з особливостями діяльності лікаря. А в процесі підготовки майбутніх

лікарів варто розробити наскрізну програму виховання гуманістичної спрямованості.

Література

1. Гіленко І. О., Дем'янюк Д. Г., Ляховський В. І. та ін. Місце виховання та навчання у формуванні суспільної свідомості студентів. *Світ медицини та біології*. 2007. №1. С. 94–97.
2. Изуткин Д. А., Староверова Т. А. Принципы медицинской этики и их противоречивое содержание во взаимоотношениях врача и больного. *Главврач*. 2019. № 9. С. 42–48.
3. Скибицкий В. В., Запевина В. В., Звягинцева Ю. Г., Породенко Н. В., Звягинцев С. В. О роли врачебной этики и деонтологии в формировании личности врача-интерниста. *Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований*. 2016. № 4–1. С. 273–276.
4. Фомина К. А., Алексеев М. В., Макоева Л. Д., Теблоев К. И., Аркадьева Г. В. Формирование духовной культуры врача – залог успешного профессионального развития. *Инфекционные болезни. Новости. Лечение. Обучение.* 2018. № 2. С.36–43.
5. Шейко В. Д., Дем'янюк Д. Г., Ляховський В. І. та ін. Виховання активної громадської позиції у студентів медичного ВУЗу. *Вісник проблем біології та медицини.* 2009. Вип. 2. С. 15–18.

***Summary**: Nowadays, the role and importance of sources of influence on the minds of citizens who are able to generate positive emotions is growing. The role of a kind, balanced word aimed at improving the patient's psycho-emotional state is now difficult to exaggerate. Particularly high moral requirements are placed on the work of a doctor. This is due to the fact that there is a specific relationship between the doctor and the patient, which is not observed in any other profession. It is quite difficult to educate future doctors as humanists, to enshrine humanistic views in their minds, and through them to acquire hospital skills and the art of treatment. Excessive efforts of pedagogical teams of higher medical education to keep the educational process in line with humanism, numerous examples of humanity, love for people, patriotic actions to implement humanistic beliefs from our rich history, are now almost ineffective. However, the education of future doctors, their training, the formation of public figures and patriots from them will be greatly simplified by strengthening the state, improving the welfare of the*

whole community and, above all, the bearers of the humane profession – doctors.

Key words: *upbringing, kindness, humanism, applicants for higher education, doctors.*

САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ – ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ЛІКАРЯ

Іван Нємченко, Віталій Ляховський, Олександр Люлька, Роман Рябушко, Тамара Городова-Андрєєва, Архип Сидоренко, Геннадій Баля, Лариса Уласевич
Полтавський державний медичний університет
м. Полтава, Україна

Анотація: *Самостійна робота студентів є невід'ємною частиною сучасного педагогічного процесу. Особливого значення вона набуває у професійному зростанні майбутнього лікаря,оскільки формує пізнавальну діяльність студентів, сприяє розвитку їхньої самостійності й організованості, духовному зростанню, формуванню творчого підходу до розв'язання проблем навчального і професійного рівнів, набуттю професійного досвіду, а також підвищенню якості підготовки лікарів для подальшої практичної діяльності.*

Ключові слова: *самостійна робота, викладач, вміння, навички, студентський науковий гурток.*

В контексті євроінтеграції України серед пріоритетних напрямів державної політики визначається проблема постійного підвищення якості освіти, модернізації її змісту та форм організації навчально-виховного процесу, який має бути трансформований у нап-

рямі індивідуалізації освітньої взаємодії, навчання, формування творчого мислення і збільшення обсягу самостійної роботи студентів [7].

В умовах реформування вищої освіти настав якісно новий етап розв'язання проблеми організації самостійної роботи студентів, адже діяльність фахівця в умовах ринкових відносин полягає в подальшому прискоренні зміни професійних знань, умінь і навичок, здатності самостійно, швидко і якісно вдосконалювати свою кваліфікацію [3; 6].

Зміст процесу навчання у закладі вищої медичної освіти полягає у здобуванні необхідних для професійної діяльності знань, умінь і навичок, які забезпечують одержання та використання цих знань у практичній роботі. Концепція розвитку вищої медичної освіти орієнтована на підготовку фахівців, здатних розробляти і зреалізовувати комплекс лікувально-профілактичних і реабілітаційних заходів, аналізувати і виявляти результативність власної професійної діяльності, прогнозувати шляхи та напрямки її вдосконалення [1].

Для успішного розв'язання поставлених завдань необхідна переорієнтація освітнього процесу із завдань трансляції знань і досвіду на навчання студентів навичкам самостійного набуття й оновлення знань. Тому основним повинен бути принцип: «навчити вчитися, вміти самостійно поповнювати свої знання» [8]. У цьому аспекті велика увага приділяється вдосконаленню форм і методів самостійної роботи студентів, оскільки, за новою парадигмою освіти, самостійна робота студентів визнається головним складником вищої освіти, невід'ємною частиною навчального процесу. У сучасному понятті самостійна робота студентів – це форма організації навчального процесу, при якій заплановані зав-

дання виконуються студентом під методичним керівництвом викладача, але без його безпосередньої участі.

Мета самостійної роботи студентів направлена на формування пізнавальної активності, засвоєння основних умінь та навичок роботи з навчальними матеріалами, розширення і поглиблення вже наявних знань та підвищення рівня організованості студентів. Отже, під самостійною ро-ботою тих, хто навчається, викладачі розуміють:

• засіб закріплення навчального матеріалу, активізація пізнавальної діяльності;

• роботу, що здійснюється для набуття нових знань і вмінь у спеціально відведений на це час без участі викладача, але за його завданням і під його керівництвом;

• сукупність навчальних дій, за допомогою яких відбувається самостійне закріплення і поглиблення раніше здобутих знань, умінь і навичок, а також опанування новими.

Працювати самостійно особливе значення має в навчанні студентів медичних ЗВО, оскільки використовувати знання, набуті на практичних заняттях, для самостійної постановки діагнозу важливо для розвитку клінічного мислення майбутнього лікаря. Як відомо, якщо навчальний матеріал опрацьовується самостійно, виконується завдання від його постановки до аналізу отриманих результатів, то в такому випадку засвоюється не менше 90% отриманої інформації [2; 10].

Ми розглядаємо самостійну навчальну роботу як одну із форм активної навчально-пізнавальної діяльності, маючи на увазі інтеграцію специфічної діяльності викладача і студента в умовах інформаційного навчального середовища під час підготовки лікарів.

У зв’язку з цим співробітники кафедри хірургії у процесі навчання наголошують на активізації самостійної навчально-пізнавальної діяльності студентів, зав-

дяки якій у студентів формується здатність комплексно аналізувати конкретну клінічну ситуацію, спираючись при цьому на початковий рівень знань.

Під час самостійної роботи студентів застосовуються такі методи, як: репродуктивний, який обмежується копіюванням почутого, побаченого; реконструктивний – пошуковий, коли студент самостійно розв'язує завдання на основі здобутих знань і практичних навичок; продуктивний – визначає глибоку професійну підготовку студента, який усвідомив загальні та професійні вимоги відповідно до мети навчання і самостійно розв'язує поставленні завдання, вносить елементи нового.

Як відомо, важливим моментом у формуванні та розвитку клінічного мислення і вдосконалення професійних навичок студентів є прямий доступ до пацієнта, можливість поетапного обстеження хворого. Тому, з перших днів навчання на кафедрі сту-денти самостійно працюють з тематичними хворими. Біля ліжка пацієнта студенти навчаються активного розпізнавання і виявленню симптомів та синдромів хірургічного захворювання, опановують складні питання етіопатогенезу патологічного процесу, а одержані дані порівнюють із даними, опублікованими в літературі з фаху. Спостерігають за динамікою клінічних та лабораторних показників, проводять диференційну діагностику, заповнюють протоколи де вказують основні аспекти постановки клінічного діагнозу, визначають план діагностичних маніпуляцій та лікування. Це дозволяє самостійно встановлювати правильний попередній діагноз, що є надзвичайно важливим у роботі лікаря.

Усі дії студентів супроводжуються та корегуються викладачем, який є для студента не тільки джерелом інформації, а постає в ролі порадника-консультанта,

допомагаючи їм зрозуміти сам процес навчання і досягти високого рівня самоосвіти [4].

Також важливою умовою активізації самостійної роботи є навчально-дослідницька діяльність студентів, яка безпосередньо пов'язана із засвоєнням знань. Залучаючи студентів до дослідницької діяльності, створюються сприятливі умови для самоосвіти та професійної освіти студентів [5].

Тому, на наше переконання, розвитку самоосвітньої діяльності студентів сприяє робота на кафедрі студентського наукового гуртка де саме внаслідок виконання самостійної науково-дослідної роботи, яка потребує індивідуального підходу, і визначається індивідуальний стиль їхньої професійної діяльності.

Працюючи в студентському науковому гуртку, студенти вчаться розв'язувати теоретичні проблеми та практичні завдання, самостійно добирати й опрацьовувати наукову літературу, планувати та проводити експеримент, аналізувати його результати. При цьому розвивається здатність формувати нові знання, їх розширювати й поглиблювати, отримувати фактичний матеріал, робити наукові узагальнення, удосконалювати мислення, зокрема й клінічне у процесі підготовки наукових доповідей на клінічних конференціях, при написанні статей, тез, розгорнутого викладу певної наукової проблеми з обов'язковою презентацією та захистом результатів своєї наукової роботи, що, своєю чергою, сприяє формуванню навичок дослідницької роботи та клінічного мислення [9].

Таким чином, інтеграція студентів у різні освітні середовища сприяє набуттю ними досвіду самостійного розв'язання професійно важливих завдань, розвитку творчого потенціалу, формуванню вміння не тільки самостійно визначати і ставити професійні проблеми,

але й знаходити ефективні шляхи виходу з них. Досягти цієї мети можна за умови належної уваги до самостійної роботи студентів як важливого фактора навчання і виховання майбутніх лікарів, а також як засобу оволодіння професійною майстерністю.

Самостійна робота студентів є невіддільною частиною сучасного педагогічного процесу. Особливого значення вона набуває у професійному зростанні майбутнього лікаря, оскільки виформовує пізнавальну діяльність студентів, сприяє розвитку їхньої самостійності й організованості, формуванню творчого підходу до розв'язання навчальних проблем. Саме самостійна робота студентів посутньо допомагає їм ефективно опановувати навчальний матеріал, що формує позитивну мотивацію до навчання. Як результат, спостережено підвищення якості підготовки майбутніх лікарів до практичної професійної діяльності.

Література

1. Банчук М. В., Волосовець О. П., Фещенко І. І. Сучасні питання розвитку вищої медичної освіти та кадрового забезпечення галузі охорони здоров'я. *Медична освіта*. 2011. №2. С. 5–11.
2. Петрушанко Т. О., Гасюк Н. В., Попович І. Ю. та ін. Дискусія як один із методів стимулювання навчально-пізнавальної діяльності студентів-медиків в рамках роботи студентського товариства. *Світ медицини та біології*. 2013. №3 (39). С. 164–166.
3. Ждан В .М., Бобирьов В. М., Шешукова О. В. та ін. Місце та роль самостійної роботи студента в кредитно-модульній системі організації навчального процесу. *Медична освіта.* 2011. №2. С. 52–54.
4. Коновалова С. В. Роль педагога в организации самостоятельной работы студентов медицинского вуза. *Сибирский педагогический журнал*. 2012. №4. С. 140–144.
5. Кошечко Н. В. Методика викладання у вищій школі : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2013. 115 с.

6. Максименко С. Д., Філоненко М. М. Педагогіка вищої медичної освіти : підруч. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 288 с.
7. Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання. Київ : СПД Кулінічев Б. М., 2007. 144 с.
8. Про вищу освіту. Закон України від 01.07.2014 р. №1556-VII. *Офіційний вісник України*. 2014. С.7–89.
9. Скробач Н. В. Гаврик І. Т., Дельва Ю. В. Самостійна робота студентів вищих навчальних закладів як важливий елемент сучасної підготовки фахівців. *Галицький лікарський вісник.* 2014. №2. С. 110–111.
10. Чорній Н. В. Самостійна робота студентів як складова частина у підготовці спеціаліста в умовах в кредитно-модульної системи навчання. *Медична освіта*. 2014. №4. С. 132–134.

***Summary**: Independent work of students is an integral part of the modern pedagogical process. It acquires special significance in the professional growth of the future doctor, as it forms the cognitive activity of students, promotes their independence and organization, spiritual growth, creative approach to solving problems of educational and professional levels, gaining professional experience and improving the quality of training for further practice.*

***Key words:** independent work, teacher, abilities, skills, student scientific circle.*

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ЛІКАРЯ

Іван Нємченко, Віталій Ляховський, Олександр Люлька, Роман Рябушко, Тамара Городова-Андрєєва, Архип Сидоренко, Геннадій Баля, Лариса Уласевич
Полтавський державний медичний університет
м. Полтава, Україна

Анотація: *Зміна та модернізація системи вищої освіти конче потребує впровадження сучасного викладання предметів, а також залучення новітніх інноваційних методик викладання матеріалу, поширення інноваційних форм та методів, повинно привести до якісних змін у педагогічному процесі, оскільки нові методи навчання сприяють інтенсифікації та оптимізації навчального процесу, дозволяють навчити студентів ефективно та продуктивно мислити, своєчасно приймати, правильні рішення.*

Ключові слова: *педагогічний процес, інновація, реформа, фахівець, компетентність.*

Соціально-економічні перетворення в нашій державі потребують прискорення реформ у сфері освіти, оскільки змінюється ставлення суспільства до ролі освіти в житті кожного громадянина України.

Швидкі трансформації в сучасному суспільстві: інтеграційні процеси, такі, як глобалізація, демократизація, створення єдиного економічного простору, суттєво вплинули на розвиток освіти. Зазначені зміни зумовили потребу негайно переглянути та реформувати освіту на всіх рівнях.

Пріоритетними напрямками розвитку освіти в Україні з врахуванням міжнародних тенденцій визначе-

но: підвищення якості освітніх послуг, забезпечення рівного доступу до якісної освіти на всіх рівнях, підвищення конкурентоспроможності національної системи освіти та її інтеграція в єдиний європейський освітній простір [3].

Тому, проведення реформи вищої освіти в Україні та в системі вищої медичної освіти вимагає впровадження нових підходів до підготовки висококваліфікованих спеціалістів в контексті компетентнісного підходу [2].

Особливістю вищої медичної освіти, заснованої на компетентнісному підході, є формування фахових та загальних компетентностей, орієнтація на індивідуалізоване навчання, здійснення системи заходів організаційного, наукового і навчально-методичного характеру, пошук нових, оптимальних видів форм та технологій навчання [5].

Одним із дієвих механізмів втілення кометентнісного підходу у вищій медичній освіті є впровадження освітніх інформаційно-комунікаційних технологій, інноваційних методологій, технологій, методів, систем й інструментів освітньої діяльності. Компетентнісний підхід зміщує акценти з процесу накопичення норма-тивно визначених знань, умінь і навичок у площину формування й розвитку в студентів здатності практично діяти, творчо застосовувати набуті знання і досвід, бути готовими до розв'язання різних клінічних ситуацій у реальному житті.

Ключовим моментом у реалізації інноваційного навчання є принципова зміна функцій викладача, якому належить бути не засобом, а визначальним чинником навчального процесу, помічником та консультантом, одним із джерел інформації [4].

Діяльність викладача має бути спрямована на активізацію навчально-пізнавальної діяльності студентів, на спонукання їх до активної розумової та практичної діяльності в процесі опанування матеріалом. Цього

можливо досягти шляхом запровадженням в навчально-виховний процес сучасних інноваційних методів навчання, оскільки таке навчання спонукає студентів до творчого підходу у всіх видах навчальної діяльності, розвитку ініціативності, створення, конструювання знань і вмінь. Студенти вчаться самостійно аналізувати й оцінювати навчальну й іншу інформацію, глибоко й усвідомлено розуміти сутність вивченого, формулювати висновки, аргументовано відстоювати свою позицію, слухати інших, поважати альтернативну думку, що підвищує результативність їх праці. Крім того, така технологія навчання сприяє реалізації ідеї співпраці всіх учасників освітнього процесу, спонукаючи їх до конструктивної взаємодії, забезпечує атмосферу психологічного комфорту [1].

Арсенал інтерактивних методів навчання різноманітний. До найбільш популярних сучасних підходів для використання у системі вищої медичної освіти належать такі інноваційні педагогічні технології:

- технологія навчання як дослідження, яка має за мету прищепити студентам навички дослідницької роботи, сформувати активну, творчу особистість. Це дозволяє студентам розвинути навички дослідницької роботи, набути досвіду дослідження як методу і сутності наукового пізнання, формує активну, творчу, мислячу особистість, процеси самоорганізації, саморозвитку та самовираження;
- технологія case-study (кейс-метод) – метод активного проблемно-ситуативного аналізу, заснований на навчанні шляхом вирішення конкретних ситуаційних завдань. Такий метод активізує студентів, розвиває аналітичні та комунікативні здібності;
- технологія диференційованого навчання – формує у студентів уміння вчитися, потребу в самоосвіті,

викликає бажання генерувати ідеї, шукати альтернативні рішення стандартних та проблемних ситуацій;

- ігрові технології навчання – організація навчального процесу, заснована на реконструкції моделі діяльності у межах запропонованого сценарію;
- тренінгові технології навчання передбачають алгоритм розв'язання найтиповіших практичних задач;
- технологія гуманістичного навчання – спрямована на виховання свідомих громадян, патріотів, освічених, творчих особистостей, забезпечення пріоритетного розвитку людини на засадах гуманізації та демократизації освітніх процесів;
- технологія дистанційного навчання – це організація освітнього процесу, що базується на принципі самостійного навчання студента, де вони, переважно, віддалені від викладача у просторі, але водночас мають можливість у будь-який момент підтримувати діалог за допомогою засобів комунікації.

Таким чином, у наш час розвиток вищої освіти, зосібна медичної, неможливий без творчого пошуку нових шляхів і методів удосконалення навчального процесу [1–2]. Тому на етапі модернізації вищої медичної освіти України впровадження компетентнісного підходу є стратегічним завданням. Розв'язання цього завдання можливе за умови впровадження сучасних педагогічних технологій, оскільки в ході їхнього застосування студенти стають більш демократичними, вільними у своїх висловлюваннях, вчаться критично мислити, бути комунікабельними, ініціативними, наполегливими, готовими до ефективного розв'язання складних професійних задач та ситуацій, швидко приймати рішення за відсутності достатньої інформації, виявляти активність, вимогливість, відповідальність за свої дії та вчинки, вміти відстоювати власні позиції, водночас

дослухаючись до інших, приймати рішення, що забезпечує високоякісну підготовку майбутніх лікарів.

Література

1. Козак Л. В. Дослідження інноваційних моделей навчання у вищій школі. *Освітологічний дискурс.* 2014. № 1 (5). С. 95–107.
2. Максименко С. Д., Філоненко М. М. Педагогіка вищої медичної освіти : підруч. Київ : Центр учб. літератури, 2014. 288 с.
3. Модернізація медичної освіти шляхом формування клінічного мислення кейс-методом (CBCR) / за ред. Олле Тен Кате. Мед. центр Утрехтського ун-ту, 2014. С. 32–33.
4. Соф'янц Е. Структура професійної компетентності сучасного педагога. *Управління освітою*. 2006. № 17. С. 4–5.
5. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 450 с.

Summary*: Changing and modernizing the higher education system urgently requires the introduction of modern teaching of subjects, as well as the involvement of the latest innovative methods of teaching material, dissemination of forms and methods of educational process, which, of course, should lead to qualitative change in the pedagogical process, allow to teach students to think effectively and productively and to make, accordingly, the right decisions.*

Key words: *pedagogical process, innovation, reform, specialist, competence.*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ШКОЛИ

ВИКОРИСТАННЯ LATEX-ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ СТВОРЕННЯ ІНТЕРАКТИВНОЇ ГРАФІКИ ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНОГО ПРОФІЛЮ

Марина Андрієць
Щербанівський ліцей щербанівсько] сільської ради Полтавського району Полтавської області
м. Полтава, Україна

Анотація: *Авторка фокусує увагу на аналізі можливостей LATEX-технологій для створеня інтерактивної графіки фізико-математичного спрямування.*

Ключові слова: *інтерактивна графіка, інтерактивність, LATEX-технології, контент, електронний підручник, візуалізація, видавнича система TeX.*

У часи розвитку комп'ютерних інформаційних технологій розроблення і використання в навчальному процесі електронних посібників та підручників є наспілим питанням. Створювати їх доцільніше за допомогою гіпертекстових і мультимедійних технологій, які сприяють кращій візуалізації та продуктивному засвоєнню навчального матеріалу.

Поволі електронні підручники витісняють з обігу друковані, адже в них набагато швидше знаходити необхідну інформацію, а це покращує процес навчання.

Електронний підручник займає мінімум місця, і одному гаджеті можна мати цілу бібліотеку. До того ж візуалізований динамічний контент зручніше переглядати на електронних носіях, аніж на папері.

Проблема проєктування інтерактивного електронного контенту є однією з першорядних проблем організації та методичного забезпечення навчального процесу. Вона привертає увагу широкого кола вчителів, науковців, викладачів, які досліджують питання впровадження в навчальний процес електронних навчальних засобів. Проєктування інтерактивного електронного контенту враховує потреби сучасності, є ефективним ресурсом організації самостійної роботи учнів та студентів, отож набуває особливої актуальності в умовах дистанційного навчання періоду карантину, спричиненого погіршенням епідемічної ситуації.

Протягом останніх років видавництва почали створювати електронні книги й інструменти, покладені в основу системи електронних навчальних матеріалів. На жаль, серед електронних навчальних новотворів непросто відшукати інтерактивний електронний підручник за програмою Міністерства освіти й науки України, в якому, окрім тексту із зображеннями, використовувався б мультимедійний контент (відео, аудіо, 3D моделі, комп'ютерна графіка тощо).

Однією з найпотужніших видавничих систем, яка підходить фактично для всіх платформ та операційних систем і спроможна створювати на їхній основі рівноцінні результати з повною сумісністю файлів, є TeX. Попри вік і появу нових, украй потужних видавничих систем, популярність TeX'а в наукових колах світу зростає. TeX визнано стандартом більшістю провідних науково-технічних видавництв світу.

Видавничу систему TeX запропонував професор Стенфордського університету Дональд Кнут для створення книг, дисертацій, статей із великою кількістю математичних формул. TeX – інструмент для перетворення манускрипту комп'ютерного набору в документ

із високою поліграфічною якістю. Відзначимо, що TeX є макропроцесором, який надає потужні можливості, вимагає певного рівня програмування, містить понад 900 команд і примітивів. Версія LaTeX2e дозволяє розробити структуру документа, яка при використанні відповідних класів документів і додаткових пакетів, може давати по-різному оформлений результат.

Утім, універсальність і гнучкість TeX системи поєднано з простотою й інтуїтивністю сучасних текстових процесорів. Створено чудову програму Scientific Word, розробники якої поширили її повнофункціональні пробні версії.

Система має значні переваги: дозволяє отримувати під час друку тексти високої поліграфічної якості, здійснювати математичні розрахунки, включати в текст надскладні формули, конструювати абзаци, знаходити точки перенесення тощо. Під час використання системи можна не прив'язувати до якогось одного типу ПЗ підготовлений у вигляді файлу текст. Приємною перевагою для українського користувача є можливість працювати з легальним програмним забезпеченням.

Програмовність TeX'а у поєднанні з графічною гнучкістю та перспективами маніпулювання шрифтами TeXPostScript'а суттєво розширює можливості як автора, так і видавця. TeXPostScript – мова програмування для пристроїв друку (розробка фірми Adobe), яка використовується на лазерних пристроях, дозволяє створювати фігури за допомогою ліній різної товщини, вимальовувати їх будь-яким кольором, утворювати бібліотеки кольорів, шрифтів, форм, візерунків. Текст абсолютно поєднується з графікою, а текстові символи сприймаються як графічні об'єкти.

Для отримання різних варіантів друкованих та інтерактивних електронних версій одного і того ж доку-

мента без будь-яких додаткових зусиль [4] в системі TeX існує пакет PdfScreen. Основна його перевага – можливість забезпечення екрану на основі дизайн-документу. Тобто, цей пакет дозволяє створювати pdf-документи з гармонійним поєднанням зручності читання та співвідношення сторін екрану. Використання Pdf-Screen уможливлює додавання мультимедійного кон-тенту, а також вбудовування тестів з інтерактивною графікою, розроблених у пакеті Acrotex.

Система LaTeX асимілювалася в український видавничий простір для створення інтерактивної графіки фізико-математичного профілю. Варто звернути увагу на можливості використання пакету PdfScreen при розробленні навчальних посібників з інтерактивною графікою, та Flash-технології для розроблення та впровадження інтерактивної графіки в pdf-форматі.

За допомогою графічних пакетів PGF/TikZ та PSTricks у поєднанні з пакетами multido, fp, pst-coil, pst-electricfield можна створювати інтерактивні графічні компоненти, що описують фізичні процеси, наприклад, механіку пружини та силові лінії електричного поля або, будують рухомий геометричний об’єкт – спінер. Особливістю пакету fp, є можливість керувати створеним інтерактивом покадрово. Іншими словами, зазначені пакети дозволяють створити необхідну кількість взаємо-пов’язаних pdf-документів [3]. У безкоштовному редакторі Adobe Acrobat Reader можна увімкнути режим покад-рового перегляду в одному вікні і, прокручуючи коліща миші, отримати інтерактивний компонент. Це можна побачити на прикладі розробленої моделі – рухомого спінера.

Варто зазначити, що такі інтерактивні компоненти є слабокерованими, але вони необхідні для того, щоб

користувачі могли краще розібратися з процесами у точних науках та мали змогу самостійно їх візуалізувати.

Ця технологія використовує PRC та U3D файли, розроблені з використанням DeepExploration (програма, яка дає змогу відтворювати, а також конвертувати графічні файли у формат: 2D, 3D, анімацію, відео. Під час роботи з файлом, програма покаже властивості обраного об'єкта).

Як приклад, можна розглянути інтерактивну модель куба. Цей інтерактив створюється на основі компонентів U3D, розроблених у редакторі 3D графіки MeshLab, котрий може використовуватися для обробки неструктурованих 3D моделей. Саме в цьому редакторі можна зберігати 3D моделі з розширенням *.U3D. Базою редактора MeshLab слугує система відображення обробки через OpenGL. У програмі реалізована функція ренд-рингу в реальному часі. Використовується прицип побудови методом штрихування за допомогою OpenGL шейдерів.

Створений на основі U3D інтерактив може керуватися через контекстне меню і має широкий спектр можливостей, таких як зміна кольору, виконання поворотів, побудова перерізів тощо.

Є два підходи щодо презентування читачеві інтерактивної графіки в pdf-форматі. Перший поєднує можливості пакету PDFScreen та Flash-технології, що використовує URL | 3D (PRC, U3D) файли, розроблені з використанням DeepExploration [1; 2]. Другий дозволяє створювати багатосторінкову pdf-графіку, яка при перегляді в безплатному Adobe Acrobat Reader перетворюється в інтерактивний контент [4].

Отже, створення інтерактивних компонентів є перспективним у продукуванні інтерактивної літератури нового типу. Пакети PdfScreen і AcroTeX можуть бути

використані вчителями, викладачами, науковцями при програмуванні своїх електронних мультимедійних ресурсів та застосовуватися для програмування інтерактивної графіки фізико-математичного профілю під час розроблення шкільного навчального контенту, укладання навчальних посібників, у які вкраплено інтерактивну графіку, створену засобами LaTeX.

Література

1. Gilg J., Luque M., Megret P., Voß H. Electric field lines of charges pst-electricfield. URL: https://mirror.datacenter.by/pub/mirrors/CTAN/graphics/pstricks/contrib/pst-electricfield/pst-electricfield-docEN.pdf (Last accessed: 17.06.2021).
2. Voß H. Special node connections pst-coil. URL: https://mirror.datacenter.by/pub/mirrors/CTAN/graphics/pstricks/contrib/pst-coil/doc/pst-coil-doc.pdf (Last accessed: 17.06.2021).
3. Mehlich M. The fp package. URL: https://mirror.datacenter.by/pub/mirrors/CTAN/macros/latex/contrib/fp/documentation.pdf (Last accessed: 17.06.2021).
4. Zandt T. V. Documentation for multido.tex, version 1.42: A loop macro for Generic TEX. URL:https://mirror.datacenter.by/pub/mirrors/CTAN/macros/generic/multido/multido-doc.pdf (Last accessed: 17.06.2021).

***Summary**: The author focuses on the analysis of the possibilities of LATEX-technologies for creating interactive graphics of physical and mathematical direction*

***Key words:** interactive graphics, interactivity, LATEX-technologies, content, electronic textbook, visualization, TeX publishing system.*

КРОКИ ДО ПЕРЕМОГИ

Антоніна Білокінь
Полтавська гімназія № 13 Полтавської міської ради Полтавської області
м. Полтава, Україна

Анотація: *У статі розглянуто кроки учениці до перемоги у Всеукраїнському конкурсі захисті науково-дослідницьких робіт МАН; з'ясовано важливість участі у подібних конкурсах для учнів; завдяки проведеному асоціативному експерименту й анкетуванню учнів Полтавської гімназії №13 схарактеризовано вплив усталених народних уявлень, що містять гендерні стереотипи про представників протилежної гендерної ідентичності, на сучасну молодь та ставлення школярів до фемінітивів, проаналізовано хід дослідження гендерних стереотипів у сучасній російській мові.*

Ключові слова: *перемога, мова, фемінітиви, гендерні стереотипи, патріархальне суспільство, Інтернет, чоловіки, жінки, сучасні школярі, експеримент.*

На своїй сторінці у фейсбуці переможниця ІІІ Всеукраїнського етапу конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт МАН Надія Тихонович написала: «Совершенно случайно нашла в Интернете эту фотографию))) Кажется, это был областной МАН в прошлом году. И было второе место, которое вылилось горькими слезами, ибо на фото изображена девочка, которая хотела донести важность своей темы где-то ещё, где-то в Киеве…

На сегодняшний день нами было честно занято призовое место в Украине... В итоге мы имеем немало: побеждённую боязнь публичных выступлений, удовлетворённые амбиции и приобретённое чувство собственной важности.

Меня много раз спрашивают: «Какой это даёт плюс при поступлении?». Может, преимуществ в этом плане и не будет, но перечисленные выше пункты являются, как по мне, более важными и ценными в

жизни, и они ещё неоднократно (просто суверенна в этом) мне помогут при достижении новых целей».

Дуже часто у людей виникає запитання, чи потрібно дітям писати наукові роботи, яка з цього для них користь? Надія дала чітку відповідь. Призове місце для учня, навіть на рівні міста, – це велике досягнення. Протягом певного періоду дитина плекає ідею, а потім доносить її до широкого загалу. Отримавши перемогу, учень усвідомлює важливість своєї роботи, відчуває, що його почуто, його думку взято до уваги. На наше переко-нання, це має значення як для подальшого розвитку самого учня, так і для суспільства в цілому.

В Україні багато талановитої молоді. Мала академія наук дає можливість учням проявити себе, показати свій творчий потенціал. Чи легко це? Ні. Шлях до перемоги нелегкий та тернистий. Одного разу якась з учениць, що виявила бажання випробувати свої сили у новій для себе справі – провести наукове дослідження й підготувати наукову роботу, поскаржилась: «Я позбавлена багатьох радостей життя». Так, дійсно, якщо дитина береться за написання дослідної роботи, життя її змінюється. Зібрати матеріал, провести дослідження, обробити його – на все це потрібно багато часу. Звичайно, що з усім цим самому учневі впоратися непросто, тому на допомогу проходить учитель. Що ж потрібно робити, щоб все ж таки перемогти? Звичайно, першою чергою треба бути вмотивованим, розуміти для чого це потрібно, мати зацікавленість, бажання, бути готовим, часом поступаючись особистими інтересами, займатися дослідницькою діяльністю. Важливо обрати актуальну тему для науково-дослідницької роботи, тому що результат багато в чому залежить саме від цього.

Тема нашого дослідницького проєкту: «Мовні засоби реалізації гендерних стереотипів у сучасній

російській мові». Тему обрано невипадково. Питання нерівності статей на сьогоднішні животрепетне, а наявність гендерних стереотипів у мові активно цьому сприяє. Неможливо погодитися з такими нетактовними вигуками, як: «Все бабы – дуры!», «Волос длинный, ум короткий»; «Бабьи умы разоряют домы» або ж необґрунтованими скептичними міркуваннями щодо «жіночої логіки».

Зазначимо, що Надія Тихонович пише вірші й викладає їх в інтернет-спільнотах, де можна поділитися з усім світом своєю творчістю. Саме на цих сайтах Надія помітила, що багато жінок називають себе чоловічими іменами. Це створює доволі примарну ілюзію того, що жіночій голос буде вагомішим. З особистого досвіду ми знаємо, що «жіночі» інтернет-простори стають предметом образ, глузувань, а той знущань тільки тому, що чоловіки вважають, що все жіноче – не серйозне, отже не може бути вартісним.

В умовах патріархального суспільства в Інтернеті перед жінкою стоїть вибір: не приховувати своєї приналежності до жіночої статі та, як наслідок, потерпати від проявів мізогінії і менсплейнінгу.

Той факт, що жінці, аби бути почутою, доводиться говорити від імені чоловіка, підтверджує, наскільки сильно укорінені стереотипи так званої «переваги чоловіків над жінками» у свідомість багатьох людей.

Мова є найважливішим засобом комунікації й здатна впливати на політику, економіку, соціальне життя, науку, техніку й культуру. Через мову виражаються емоції, у мові віддзеркалюються особливості нації. Лексика, пов’язана з гендерними відносинами, завжди посідає центральне місце серед інших слів у зв’язку з тим, що в ній відбито особливості ставлення суспільства до чоловіків і жінок.

У кінці XX – на початку XXI ст. в російській мові з'явилася велика кількість нових слів, які називають осіб жіночої статі за професійною, соціальною та релігійною приналежністю, за місцем проживання тощо. Утворення цієї групи слів пов'язуємо з третьою хвилею фемінізму, яка розпочалася в 1990-і роки й вимагала перегляду мовних традицій, рівності на представлення в мові чоловіків і жінок.

Робота школярки присвячена виявленню гендерних стереотипів як сукупних культурно й соціально зумов-лених уявлень про гендерні ролі та засобів їх вираження в мові молоді. Мова є одним із найважливіших джерел знання про гендерну стереотипізацію і її зміну в часі. Вибір теми науково-дослідної роботи, обґрунтування її мети, завдань, а також логіка викладу матеріалу зумовлені саме спробою проаналізувати зазначену вище проблему комплексно. Усе згадане раніше, й обумовлює актуальність проведеного дослідження.

Відтак потрібно було осмислити проблему, визначити мету і завдання, виокремити об'єкт та предмет дослідження, обрати методи, скласти програму та план роботи.

Працюючи над вивченням наукової проблеми, в учениці виникало все більше бажання довести всім, що ми, жінки, не дурепи; з логікою у нас усе добре, що багато жінок, не зважаючи на перешкоди, досягли успіху в політиці, бізнесі, науці, але поширені чоловічі най-менування цього не демонструють.

Звичайно, хотілось дізнатися про те, як ставляться сучасні школярі до піднятої проблеми, чи мають на них вплив стереотипи, тому що саме від сьогоднішніх учнів залежить майбутнє, зокрема й доля жінки.

З метою з'ясування ставлення школярів до гендерних стереотипів і фемінітивів було проведено анонімне

анкетування учнів 8–11 класів з російською мовою навчання Полтавської гімназії № 13. В онлайн анкетуванні взяли участь 68 гімназистів (з них 77% – дівчат і 23% – юнаків). Наше дослідження показало, що сучасні школярі успадкували думку про жінок і чоловіків. Але в репрезентації образу жіночності спостерігається динаміка зміни уявлень про жінок від патріархальних до егалітарних. Ми впевнені, що до таких змін призвели феміністські рухи та прийнятий в Україні правопис, який узаконив уживання фемінітивів.

Щоб з'ясувати, наскільки сильні давно сформовані стереотипи, респондентам було запропоновано з усталених формул вибрати ті, з якими вони позиціюють жінку і чоловіка.

Думка, що «Армія – не жіноча справа» підтримали 14% респондентів; що «для жінок важливішою є сім'я, а чоловіків – кар'єра» – 22%; «жінки справляються з керівними посадами гірше, ніж чоловіки» – 10%; «Ти не скиглиш як дівчисько, а вмієш розв'язувати питання» – 24%; «жінки – слабка стать і гірше пристосовані до життя» – 7%; «жінки обожнюють всілякі дрібнички та інші дурниці» – 19%.

Чоловіка наші учні позиціюють із такими стереотипними формулами: «Мужчині не місце на кухні, але ось шашлик готувати повинен тільки він. Не знаєш, як розпалити вогонь в мангалі? Ти не мужик!» – 9%; «Ти повинен вміти збирати меблі, міняти унітази, копати зі швидкістю екскаватора. Тато в дитинстві не навчив, чи як?» – 27%; «Домашні справи – це відповідальність жінок» – 13%; «Справжні» чоловіки не плачуть – 23%; «Всі рішення повинен приймати тільки ти. На тій підставі, що ти – чоловік. – 16%;

29% школярів вважають, що спеціальні слова (фемінітиви) для позначення професії жінки необхідні,

так роль жінки в суспільстві стане помітною; 15% – кажуть, що фемінітиви не потрібні, адже професійну сферу вичерпно позначають іменники чоловічого роду;

12% опитаних впевнені, що перевага чоловічих форм в назвах професій знижує мотивацію жінки розвиватися; 13% – вважають, що слова чоловічого роду престижніші і ставлять жінку на один щабель з чоловіком.

14% школярів не допустили б до керівних посад жінок; мабуть, тому, що 31% наших гімназистів вважають, що чоловіки розумніші за жінок. Така відповідь вражає, тому що в анкетуванні взяли участь 68 гімназистів, а з них 77% – дівчат і тільки 23% – юнаків.

Висунута гіпотеза про те, що мова є засобом реалізації гендерних стереотипів в сучасній російській мові, підтвердилася. Важливу роль у розвитку та підтримці гендерної асиметрії грають колективні уявлення. З народження людина стає об'єктом впливу усталеної в суспільстві гендерної системи та успадковує програму поведінки й говоріння на все своє життя. Чоловіки і жінки опановують мову у двох різних світах: світі хлопчиків і дівчаток.

Дослідженням установлено, що мовні стереотипи виформовуються у свідомості людини з дитинства. Проведений нами експеримент підтвердив, що ярлики минулого впливають на нашу свідомість. Закарбовані в ній уявлення про жінок, як про нижчих істот, про те, що красива – значить безмізка, що жінка – слабка, комизлива, непевна, підступна та ін. переходять із покоління в покоління.

На жаль, сучасні школярі оперують тими ж мовними стереотипами, що й попередні покоління. Нині простежено тенденцію до зміни у цій чутливій сфері. Ми схиляємося до думки, що такі зміни відбуваються завдяки феміністським рухам.

У репрезентації образу жіночності в молодіжному середовищі спостерігається тенденція андрогінії. Образ дівчини й жінки дістає позитивну оцінку, що слугує доказом зміни гендерної ролі жінки. Однак наразі проблема жінки в соціумі стоїть гостро.

У ході дослідження було з'ясовано, що деякі сучасні молоді люди навіть не знають про фемінітиви, а значна частина не сприймає їх через «немилозвучність» окремих із них. Стереотипне мислення впливає на суспільні тенденції, де панує патріархат. Попри неготовність багатьох людей до подібних змін як у мові, так і в суспільстві в цілому, є й активні поборники ідей рівноправності гендерів, зокрема й у мові. Позитивним вважаємо те, що фемінітиви поступово стають складовою нашої мови, а в Україні навіть задокументовані на рівні правил правопису.

І хоча на сьогодні фемінітиви використовуються не тільки для назви професії, а подеколи несуть конотацію іронії або глузування, ми впевнені, що вони стануть буденністю. Мова – це живий організм. Зміни в ній – об'єктивна реальність, яку необхідно враховувати.

Наразі авторка переможної наукової роботи не визначилася щодо майбутньої професії, але вона впевнена, що буде й надалі активно виступати проти будь-якої дискримінації й гендерних стереотипів.

Отже, констатуємо: глибока зацікавленість учениці темою дослідження привела її до перемоги. Аналіз проблеми виявив, що у нашому світі не все справедливо стосовно ставлення до жінки, що це необхідно рішуче змінювати, починаючи саме з мови.

Summary: *The article considers the student's steps to the victory in the All-Ukrainian competition, clarifies the importance for students to participate in such competitions, thanks to the associative experiment and questionnaires representatives of the opposite gender identity, on modern youth and the attitude of*

schoolchildren to femininities, the course of research of gender stereotypes in modern Russian is analyzed.

Key words: *victory, language, femininities, gender stereotypes, patriarchal society, Internet, men, women, modern schoolchildren, experiment.*

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ У ЩЕРБАНІВСЬКОМУ ЛІЦЕЇ ЩЕРБАНІВСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ РАДИ ПОЛТАВСЬКОГО РАЙОНУ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Наталія Драч, Оксана Мурашкіна
Щербанівський ліцей щербанівсько] сільської ради Полтавського району Полтавської області
м. Полтава, Україна

Анотація: *Статтю присвячено сучасним формам і методам національно-патріотичного виховання учнів Щербанівського ліцею. Розглянуто масові, групові та індивідуальні форми виховної роботи з патріотичного виховання та їхнє практичне застосування в умовах освітньо-виховного середовища закладу. Приділено увагу основним формам патріотичного виховання та ефективності їх використання в сучасній школі.*

Ключові слова: *патріотизм, національно-патріотичне виховання, громадянин-патріот, національні цінності, національна свідомість, форми і методи патріотичного виховання.*

Серед виховних напрямів сьогодні найбільшої актуальності набуває національно-патріотичне виховання, адже воно закладає підвалини для формування свідомих поколінь громадян.

Важливо, щоб навчальний заклад став для кожного учня осередком становлення громадянина-патріота Ук-

раїни, готового брати на себе відповідальність, розбудовувати країну.

Патріотизм – одне з найглибших людських почуттів. Воно характеризує вищий рівень розвитку особистості й проявляється в її активно-діяльнісній самореалізації на благо Батьківщини. Не випадково пріоритетним напрямом освітньої діяльності у Щербанівському ліцеї є національно-патріотичне виховання.

Мета патріотичного виховання в ліцеї – становлення громадянина-патріота України, готового самовіддано будувати її як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу; забезпечувати її національну безпеку; знати свої права та обов'язки, цивілізовано відсто-ювати їх; сприяти єднанню українського народу, грома-дянському миру і злагоді в суспільстві.

Зусилля педагогів спрямовані на утвердження патріотизму, посилення моральної складової в загальній системі формування в учнів національної гідності, готовності до виконання громадянських та конституційних обов'язків, особистісних рис громадянина української держави, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин, набуття соціального досвіду, фізичної досконалості, художньо-естетичної, інтелектуальної, правової, трудової, еко-логічної культури [2].

Патріотичне виховання у нашому ліцеї є стрижнем усієї освітньої роботи, оскільки ми виховуємо та навчаємо особистість, яка має почуття гордості за свою державу, усвідомлює соціальні проблеми Батьківщини та свого народу, любить рідних та близьких людей, адже без усього цього людина втрачає себе.

Виховання патріотів рідної землі здійснюється у процесі навчально-пізнавальної діяльності шляхом унесення ціннісних складових у зміст навчальних пред-

метів, відведення належного місця співдіяльності як на уроках, так і в позаурочний час; гуманізації взаємин у системах «учитель–учень», «учень–учень»; використання вчителем демократичного стилю спілкування з учнями; створення умов для творчої самореалізації кожної особистості.

Запорукою ефективності виховного та навчального процесів є органічне поєднання принципів національно-патріотичного виховання в цілісну систему, яка забезпечує досягнення очікуваних результатів – міцно засвоєних загальнолюдських і українських національних цінностей.

Плекання в учнів патріотичних почуттів здійснюється під час засвоєння ними історичного матеріалу про героїчну минувшину народу, його прагнення до зміцнення могутності рідної країни, про його мужність у боротьбі з чужоземними загарбниками.

Важливу роль грає участь учнів у масових заходах патріотичного змісту. Поширені масові заходи – це відзначення державних свят, знаменних подій у житті закладу, села, проведення читацьких конференцій, тематичних вечорів, вечорів запитань та відповідей, зустрічей із видатними людьми, участь ліцеїстів у організації загальнодержавних свят – Дня Незалежності, Дня знань, Дня захисника Вітчизни та ін. Важливим засобом розвитку в учнів критичного мислення та навичок аргументованого висловлювання вбачаємо участь учнів закладу в інтелектуальній грі «Дебати».

«Круглі столи», зазвичай, збирають спраглих до пошуку істини. Заздалегідь визначається тема для обговорення та коло цікавих учням питань.

На засадах патріотичного виховання учнів у Щербанівському ліцеї проводяться бесіди, семінари, конференції, літературно-музичні композиції, уроки пам’яті,

екскурсії до музеїв військових частин, установ, підприємств, вищих навчальних закладів, години спілкування. Визначити рівень сформованості патріотичних почуттів та національної свідомості учнів допомогла розроблена анкета «Як ви розумієте патріотичне виховання?».

Позитивний вплив на виховання патріотів рідного краю має козацька педагогіка. Українці – єдина у світі козацька нація. Козацтво є унікальною формою самоорганізації суспільства, вікодавньою формою його захисту на засадах традицій. Необхідно зважити на те, що наспів час великих змін у духовній сфері, тож козацько-лицарські традиції виховання є за своєю сутністю одним із найефективніших шляхів формування у молодих поколінь шляхетності, аристократизму духу, націєтворчих і державотворчих якостей, спрямованості духовної енергії на практичні справи в ім'я народу, Української держави.

Кожен учитель Щербанівського ліцею ретельно планує виховні години, тематичні уроки з історії та української літератури, вибудовуючи цілісну систему пізнання учнями національних пріоритетів українського козацтва.

Важливим чинником національно-патріотичного виховання учнів є діяльність зі збереження народних звичаїв та обрядів українського народу. Приклад такої роботи в закладі – це проведення традиційних щорічних українських вечорниць та Свята осені. Під час заходів учні прилучаються до української культури, згадують та вчать українські пісні, дістають змогу відчути себе справжніми українцями, вдягнувши вишиванку, віночок, українські шаровари тощо [1, с. 25–28].

Природно, що до форм позакласної роботи патріотичного штибу додалися зустрічі із сучасними героями – учасниками бойових дій на Сході. Подібні заходи показали свою ефективність, адже вони виховують в учнів внутрішню свободу, любов до Батьківщини, гід-

ність, усвідомлення приналежності до великого народу, прагнення допомагати воїнам АТО та шанувати захисників.

Комплексна робота забезпечує сприятливі умови для самореалізації особистості відповідно до її інтересів та можливостей [1–2]; сприяє набуттю учнями соціального досвіду, успадкування духовних та культурних надбань українського народу, формуванню мовної культури, національної свідомості, любові до українського народу, його історії, створює умови для розвитку громадянської активності, професіоналізму, високої мотивації до праці як основи конкурентоспроможності громадянина.

Виховання патріотизму сьогодні, як ніколи, животрепетне і значуще не тільки для системи освіти, а й для держави в цілому. Саме зараз ми повертаємося до прадавніх цінностей: утвердження первинності любові до Батьківщини і людей, духовності, моральності, дбайливого ставлення до природних скарбів та національних надбань нашого народу.

Література

1. Вишняк М. Патріотичне виховання учнів за допомогою української мови та літератури. *Рідна школа.* 2001. № 9. С. 25–28.
2. Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді. Наказ Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641.

Summary*: The article is devoted to the disclosure of modern forms and methods of national-patriotic education of students of Shcherbani Lyceum. Mass, group and individual forms of educational work on patriotic education and their practical application in the educational environment of the institution are considered. Attention is paid to the main forms of patriotic education and the effectiveness of their use in modern school.*

Key words: *patriotism, national-patriotic education, citizen-patriot, national values, national consciousness, forms and methods of patriotic education.*

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ В ЩЕРБАНІВСЬКОМУ ЛІЦЕЇ ЩЕРБАНІВСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ РАДИ ПОЛТАВСЬКОГО РАЙОНУ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Наталія Драч, Яна Прокопенко
Щербанівський ліцей щербанівської сільської ради Полтавського району Полтавської області
м. Полтава, Україна

Анотація: *Розглянуто інтерактивні методи навчання та їх роль у розвитку творчих здібностей учнів у процесі навчання історії. Подано коротку характеристику групи інтерактивних методів. Теоретичний виклад теми проілюстровано прик-ладами з досвіду викладання історії в Щербанівському ліцеї.*

Ключові слова: *методика навчання, педагогічна технологія, методи та прийоми навчання, форми навчальної діяльності.*

Історія – скарбниця наших діянь,
свідок минулого, приклад і повчання для сьогодення,
застереження для майбутнього.
М. Сервантес

"Історія – вчителька життя", – говорили в давнину. Дійсно, історія – не набір сухих дат, подій та явищ, а наука, яка визначає спектр можливостей для розвитку критичного мислення, застосування творчого підходу до розв'язання проблемних ситуацій та завдань. З-поміж завдань Нової української школи пріоритетним є створення нових педагогічних технологій, спрямованих на поглиблення знань, розвивиток умінь критично мислити, працювати з різними джерелами інформації та застосовувати новітні технології для самовдос-коналення.

Учителі історії Щербанівського ліцею на уроках історії в 5–11 класах застосовують інтерактивні методи

та прийоми навчання. Інтерактивні методи – це чітко спланований результат освітнього процесу [5].

У своїй роботі педагоги застосовують індивідуальну, парну та колективну форми навчальної діяльності. Проте, розуміючи, що однією з ключових компетентностей ХХІ ст., так званих 4К, є вміння співпрацювати в межах громадянського суспільства, вчителі надають перевагу груповій або кооперативній навчальній діяльності. Об'єднуючись у малі (по 2–4 учні) або численніші (7–10 осіб) групи, учні отримують від учителя творчі завдання та вказівки до їх виконання. Саме групова робота допомагає їм разом долати труднощі, досягати результату та розвивати навички спілкування.

Виконуючи групові завдання, учні вдосконалюють низку навичок та здібностей, як-от:

– позитивне ставлення до вивчення історії (учні, працюючи разом, досягають мети);

– індивідуальна відповідальність кожного;

– ефективне спілкування (в результаті спільної роботи кожен член групи зобов'язаний із повагою вислухати інших);

– формування комунікативних умінь кожного учня (в результаті виконання спільних завдань та досягнення мети відшліфовуються вміння чути інших, допомагати, з'ясовувати, перевіряти, розуміти, розпитувати. Ці вміння сприяють розв'язанню конфліктів, формують лідерські якості);

– поступове формування компетенцій [4, с. 144–151].

Залежно від теми уроку, вчителі історії Щербанівського ліцею використовують такі форми роботи в групах: «Спільний проєкт», «Історичний футбол», «Шість капелюхів», «Ти – мені, я – тобі», розігрування ситуацій за ролями.

Спільний проєкт – це технологія, застосовуючи яку вчитель дає учням пошуково-дослідницьке завдання, а учні самостійно розбивають його на етапи, для виконання кожного з яких призначається окремий виконавець. Коли кожен виконає свою частину роботи, група отримає спільний результат. Після цього команда презентує результати своєї роботи. Такий вид роботи доцільно використовувати під час уроків-узагальнень та практичних робіт.

Історичний футбол корисний для формування мовленнєвої компетенції учнів, особливо 5–6 класів. Учні розбиваються на дві великі команди, за певний час кожна повинна поставити суперникам певну кількість питань. Оцінюються не лише правильність відповідей, а й правильність постановки самого запитання, адже недоречні та неправильно сформульовані запитання не зараховуються. У такий спосіб школярі вчаться не тільки швидко відповідати на запитання, але й правильно формулювати їх [1].

Метод шести капелюхів – це простий і практичний спосіб розділення процесу мислення на шість різних режимів, кожен з яких презентовано метафоричним капелюхом певного кольору. Учні можуть навчитися оперувати різними аспектами свого мислення. Потім зібрати ці аспекти разом і отримати «повноколірне мислення». Використання цього методу забезпечує ефективнішу концентрацію та глибину мислення, а також легкість в оперуванні своїми думками [3].

Прийом «Ти – мені, я – тобі» учителі Щербанівського ліцею використовують під час роботи з історичними джерелами. Після того як учні ознайомляться з текстом, вони формулюють запитання щодо історичного документа та адресують їх команді-суперниці, яка має на них дати чіткі відповіді.

З метою розкриття творчого потенціалу учнів на уроках історії використовується метод розігрування ситуацій за ролями, коли учні вживаються в роль історичних діячів і продемонструють свої акторські здібності та повноту засвоєння навчального матеріалу.

Безперечно, з-поміж великої кількості прийомів, методів та технологій навчання важливу роль відіграють ті, які уможливлюють індивідуальну роботу учня на уроці: «Чиста дошка», «Шість запитань», «Шпаргалка», «Мозковий штурм», кросворди, складання опорних схем, робота з різними джерелами інформації.

Чиста дошка – метод, який полягає в тому, що вчитель записує на дошці питання, на які учні упродовж уроку повинні дати відповідь. Опрацьовуючи текст підручника та інших джерел інформації, вихованці відповідають на поставлені запитання, а вчитель витирає на дошці ті з них, на які було дано правильну відповідь. На кінець роботи, зорієнтованої на опрацювання певного матеріалу, дошка повинна стати «чистою».

Невіддільним атрибутом уроків історії у Щербанівському ліцеї є використання електронних презентацій, онлайн-тестів та кросвордів, схем і таблиць. На своїх уроках учителі застосовують міжпредметні зв’язки з такими навчальними дисциплінами, як географія, українська мова та література, математика, правознавство. Діяль-ність учителів-істориків спрямована на пізнавальну активність учнів, розвиток їх розумових та творчих здібностей, формування національно-патріотичних цінностей.

Використання новітніх освітніх технологій є необхідною ланкою у роботі творчого вчителя над підвищенням якості сучасного уроку історії. Ретельно вибудована робота дозволяє сформувати в учнів дослідницькі вміння і навички, сприяє розвиткові учнівських

життєтворчих компетенцій. Вважаємо за важливе виснувати, що вчителі та учні нашого закладу дотримуються золотого правила Г. Форда: «Зібратися разом – це початок; триматися разом – це прогрес; працювати разом – це успіх».

Література

1. Баханов К. О. Інноваційні системи, технології та моделі навчання історії в школі : монографія. Запоріжжя : Просвіта, 2000. 160 с.
2. Курилів В. Методика викладання історії : навч. посіб. Харків; Торонто: ТОВ Вид-во «Ранок», 2008. 256 с.
3. Мотенко І. Метод «шести капелюхів» для вчителя історії 7–9 класи. URL:https://vseosvita.ua/library/metod-sesti-kapelu hiv-dla-vcitela-istorii-7-9klasi (дата звернення: 21.02.2021).
4. Надольська О. А. Групова робота на уроках історії як засіб соціалізації учнівської молоді. *Таврійський вісник освіти.* 2014. № 1(45). Ч. І. С. 144–151.
5. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посіб. Київ : Вид-во А.С.К., 2004. 192 с.

***Summary**: The article considers interactive teaching methods and their role in the development of creative abilities of students in the process of learning history. A brief description of the group of interactive methods is given. The theoretical presentation of the topic is illustrated with specific examples from the experience of teaching history at the Shcherbani Lyceum.*

***Key words:** methods of teaching, pedagogical technology, teaching methods and techniques, forms of educational activity.*

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСІВ ТА ОСВІТНІХ ПЛАТФОРМ У ЩЕРБАНІВСЬКОМУ ЛІЦЕЇ

Ірина Займак, Наталія Мурзаєва
Щербанівський ліцей щербанівської сільської ради Полтавського району Полтавської області
м. Полтава, Україна

Анотація: *Актуальність теми статті обумовлена потребою учасників освітнього процесу опановувати нові цифрові інструменти, педагогічні підходи та методики для організації ефективного навчання. Запропоновано наліз досвіду організації синхронного та асинхронного режимів навчання в Щербанівському ліцеї в умовах карантину.*

Ключові слова: *пандемія, онлайн-сервіси, комп'ютерні технології, засоби аудіо-, відео конференції, синхронний / асинхронний режим навчання.*

Всесвітня пандемія SARS-CoV-2 внесла несподівані корективи не лише в повсякденне життя, а й змусила всіх учасників освітнього процесу пристосовуватися до нового формату навчання: проводити уроки віддалено, терміново опановувати нові цифрові інструментти, педагогічні підходи та методики для організації ефективного освітнього процесу.

Перед учителями й адміністрацією Щербанівського ліцею постало непросте завдання: організувати якісне навчання з використанням онлайн-сервісів та комп'ю-терних технологій, надихати й мотивувати учнів. Щоб забезпечити повноцінний освітній навчальний процес на відстані, необхідно дібрати такі сервіси та платформи, які дозволять зацікавити й організувати дітей на почат-ковому етапі та втримати їхню увагу.

У Щербанівському ліцеї дистанційне навчання організовано в синхронному та асинхронному режимах. Синхронний режим передбачає взаємодію між суб'єктами дистанційного навчання, під час якої учасники одночасно перебувають в електронному освітньому середовищі або спілкуються за допомогою засобів аудіо-, відеоконференції. Інакше кажучи, це проведення уроку в режимі реального часу в обраному цифровому середовищі. Присутні вчитель та учні класу спілкуються певною мірою так, як на звичайному уроці. Асинхронний режим означає взаємодію між суб'єктами дистанційного навчання, за якої учасники взаємодіють між собою із затримкою в часі, застосовуючи при цьому інтерактивні освітні платформи, електронну пошту, форуми, соціальні мережі тощо. Можна сказати, що це режим більш самостійного навчання, яке водночас підтримується вчителем із використанням відповідних цифрових інструментів [1].

Для організації синхронного режиму навчання, на педагогічній раді Щербанівського ліцею було обрано платформу Zoom. Перевагами цієї платформи є простота та зручність використання. Сервіс відмінно підходить для вчителів, які планують урок, так і для учнів. Його можна легко встановити на смартфон чи комп'ютер. У безкоштовній версії передбачено 40 хвилин тривалості відеоконференції, можливість доєднання до 100 учасників, демонстрування екрану та запису відео уроку [2].

До початку дистанційного навчання вчителі інформатики Щербанівського ліцею провели консультації для педагогічних працівників закладу щодо організації дистанційного навчання на базі платформи Zoom. Важливо зазначити, що консультаційна та технічна підтримка освітнього процесу проводилася постійно.

Адміністрація закладу тримала в полі особливої уваги організацію освітнього процесу в Щербанівському ліцеї. Почасти представники адміністрації були присутні на дистанційних уроках, за потреби, надавали методичну допомогу. Відповідно до чинних вимог МОН було ство-рено розклад онлайн-уроків.

Для організації асинхронного режиму навчання вчителі Щербанівського ліцею використовували різноманітні онлайн-інструменти та платформи. З-поміж них вирізнимо сервіси, за допомогою яких можна надсилати домашнє завдання та надавати інструкції щодо їх виконання. З цією метою вчителями закладу широко використовувалася дошка Padlet, куди педагоги завантажували завдання для самостійного опрацювання учням тих класів, у яких вони викладають. На думку самих педагогів, цей сервіс є досить зручним, адже до завдань можна написати інструкцію, додати посилання, фото, відео, будь-який інший файл, малюнок, знімок екрану, голосове повідомлення або навіть геолокацію. Для перевірки виконання домашніх завдань у ліцеї було рекомендовано онлайн-сервіси «На урок» та «Всеосвіта». На зазначених платформах перевірялися знання учнів, проводилися самостійні та контрольні роботи. Учитель міг створити власний тест і використати його, наприклад, як домашнє завдання. Зручність сервісу полягає в тому, що можна обмежити час виконання тесту, перемішати запитання, заборонити проходити тест декілька разів з одного пристрою тощо.

Для створення цікавих та яскравих уроків, а також для наочності викладення матеріалу в умовах організації дистанційного навчання, було визнано за доцільне користуватись презентаціями. Орім програми MS Office, досить часто педагоги закладу використовували онлайн-сервіс Canva. Ця платформа передбачає розроблення будь-якого медіаконтенту, в тому числі й презентацій. В додатку можна знайти багато різноманітних шаблонів для

створення якісної презен-тації, але так само можна створити свою презентацію з нуля [3].

Значна увага приділялася навчанню найменших вихованців-учасників освітнього процесу – учнів 1–4 класів. Важливо пам'ятати, що ігри – це невіддільна частина розвитку та навчання кожної дитини. Можемо з упевненістю потвердити, що гейміфікацію, як метод навчання молодших школярів, визнано всіма вчителями початкових класів у Щербанівському ліцеї. На уроках вони використовували платформами Kahoot! та Lear-ning.apps.

Kahoot! дав змогу створювати інтерактивні навчальні ігри: вікторини, обговорення, опитування. Ці ігри складаються з низки запитань із кількома варіантами відповідей [4]. На Learning.apps розміщено велику кількість вправ з більшості предметів. Це – кросворди, пазли, ігри на встановлення відповідностей, сортування картинок, «вставити слово» і багато інших. Як показує практика, усі ці сервіси цікаві не лише малечі, а й учням середньої та навіть старшої школи.

Маємо зауважити, що специфіка викладу матеріалу деяких дисциплін потребує використання додаткових програмних засобів та сервісів. Учителі-історики на своїх уроках проводили онлайн-екскурсії віртуальними музеями не тільки України, а й світу. Математики користувалися сервісом GeoGebra для побудови планіметричних та стереометричних фігур, графіків та виконання обчислень. На уроках фізики та хімії для виконання лабораторних робіт застосовували віртуальні лабораторії VirtuLab та All-fizika. Вивчення англійської мови супроводжувалося використанням різноманітних медіаматеріалів та інтерактивних вправ.

Так само в ході підготовки уроків учителі Щербанівського ліцею послуговувалися й платформою «Всеукраїнська школа онлайн», яку запустило МОН та Мінцифри. На платформі розміщені матеріали для учнів 5–11 класів (відеоуроки, тести та конспекти уроків).

Також багато корисної інформації для підготовки можна знайти на сайті Mozaik. Тут розміщено матеріали з базових дисциплін: 3-D презентації та фото, відео, аудіо та фотоматеріали, готові цифрові уроки й ігри.

Звісно, дистанційне навчання має як позитивні, так і негативні риси. До «плюсів» можемо прирахувати відносну мобільність навчання: вчителі й учні можуть працювати з будь-якого місця, головне – доступ до якісного інтернету та ноутбук чи інший пристрій. Позитивним уважаємо різноманітність інтернет-ресурсів для підготовки уроків та перевірки знань, можливість навчатися та навчати з будь-якого місця, створити якісний та цікавий інтерактивний урок. Та, попри все, є й «мінуси»: не всі діти забезпечені швидкісним інтернетом та не всі мають якісні гаджети. Тобто, технічний бік питання є надто важливим. До «мінусів» також можна віднести неможливість проконтролювати самостійність виконання завдань, відсутність «живого» спілкування учнів з учителем, відсутність внутрішньої мотивації учнів до самостійного навчання, адже під час дистанційної освіти саме мотивація сає визначальною.

Отже, що перед учителями розкриваються нові можливості для творчості: можна побудувати такий інтерактивний урок, який неможливо провести у звичайних умовах (онлайн-подорожі, віртуальні лабораторії тощо), щоправда підготовка такого уроку потребує від учителя значних затрат часу.

Література

1. Пасічник Оксана Синхронне й асинхронне навчання. *Освіта.UA*. URL: https://osvita.ua/school/method/78950/ (дата звернення: 24.01.2021).
2. Сервіси та платформи для дистанційного навчання. URL: https://tech.24tv.ua/navchannya-vdoma-spisok-program-platform-dlya-distantsiynogo-navchannya_n1416110.
3. Додатки і платформи для змішаного та дистанційного навчання. URL: https://osvitanova.com.ua/posts/4264-dodat-

ky-i-platformy-dlia-zmishanoho-ta-dystantsiinoho-navchannia (дата звернення: 19.01.2021).
4. Kahoot! – онлайн-сервіс для створення вікторин, дидактичних ігор і тестів. URL: https://www.pedrada.com.ua/news/276-kahoot-onlajjn-servis-dlja-stvorennja-viktorin-didaktichnikh-igor-i-testiv (дата звернення: 04.01.2021).

***Summary**: The article topicality is caused by the need of the educational process participants to master new digital tools, pedagogical approaches and methods for organizing effective learning. The analysis of the experience of synchronous and asynchronous modes of training organization in Shcherbani lyceum in the conditions of quarantine is offered.*

***Key words:** pandemic, online services, computer technology, audio, video conferencing, synchronous / asynchronous learning.*

УСПІХ ЗМІН ЗАЛЕЖИТЬ ВІД УЧИТЕЛЯ

Наталія Сільченко
Щербанівський ліцей щербанівської сільської ради Полтавського району Полтавської області
м. Полтава, Україна

***Анотація:** Розглянуто роль учителя молодших класів у підготовці освітнього середовища, запровадженні нових форм інтегрованого навчання, залученні до педагогічної взаємодії родини дітей тощо; схарактеризовано чинники забезпечення якості навчального процесу, прокоментовано структурні компоненти формули успіху Нової школи; проілюстровано конкретними прикладами з досвіду роботи вчителя початкових класів Щербанівського ліцею.*

***Ключові слова:** методика навчання, педагогічна техно-логія, навчальна діяльність, Нова українська школа, співпраця, взаєморозуміння.*

З 2018/2019 навчального року першокласники стали учнями Нової української школи. Щербанівський

ліцей Щербанівської сільської ради Полтавського району Полтавської області – заклад освіти, що працює по-новому, втілюючи у своїх стінах найсміливіші новації Нової української школи. На сьогодні в Щербанівському ліцеї та його філіях за програмою Нової української школи навчається дев'ять класів.

Працівники закладу намагаються зреалізувати мету Нової української школи: зупинити падіння якості ос-віти; орієнтувати зміст освіти на компетентності (ком-петентність – динамічна комбінація знань, умінь, на-вичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особистості успішно соціалізуватися, проводити подальшу нав-чальну діяльність); «перенавчити» вчителів; змінити структуру закладу [1].

Погоджуємося із загальною думкою про те, що вчитель є відповідальним за проведення реформи. Саме тому, ми й намагаємося йти в ногу з часом, бути творчими, незалежними, конкурентоспроможними.

Усім відомо, що учитель нового покоління – це психологічно та емоційно компетентна людина; лідер і менеджер; гарний професіонал; позбавлений стереотипів; успішна людина; володіє презентаційними навичками; ефективний комунікатор та фасилітатор; формує знання та навички, які мають попит у сучасному світі.

Кожен працівник закладу розуміє, що випускник Нової української школи має бути цілісною всебічно розвиненою особистістю, здатною до критичного мислення; має бути патріотом з активною позицією, який діє згідно з морально-етичними принципами, здатний приймати відповідальні рішення, поважає гідність і права людини; має бути новатором, здатним змінювати навколишній світ, конкурувати на ринку праці, навчатися впродовж життя.

Вважаємо, що справжній педагог є особистістю творчою. І саме він має створити всі умови в дитячому

колективі для навчання та всебічного розвитку своїх учнів. Звісно, що з-поміж великої кількості стратегій та методів навчання непросто обрати ті, які допоможуть створити свою мініметодику, з допомогою якої формуватимуться та розвиватимуться ключові компетентності вихованців НУШ.

З огляду на невеликий досвід роботи з учнями другого класу, які навчаються в НУШ Щербанівського ліцею зазначимо, що педагогічна проблема, яка потребує нагального розв'язання – це «створення ситуації успіху в освітньому процесі». За мету своєї діяльності визнаємо створення ситуацій успіху, які уможливили б розвиток особистості дитини, надали потенційний шанс кожному вихованцю відчути радість досягнення успіху, усвідомлення своїх здібностей, віри у свої сили.

Важливо, на нашу думку, звернути увагу й на намаганні вчителів молодших класів ліцею у своїй роботі дотримуватися таких принципів: навчання у формі гри; багато практичних завдань та дослідів; інтегровані уроки; методики LEGO; заняття на свіжому повітрі; робота в команді, спільне вирішення завдань; атмосфера взаємопідтримки; розвиток критичного мис-лення тощо [4].

Формування основних компетентностей учнів дозволяє усунути низку суперечностей, а саме: між засвоєними теоретичними знаннями та їх використанням для розв'язання таких конкретних життєвих задач, як:

– уміти розрізняти об'єкти, ознаки, властивості;

– аналізувати та пояснювати причини і наслідки подій, учинків, явищ;

– створювати тексти, вироби, проєкти;

– висловлювати ставлення до подій, вчинків своїх та інших;

– брати участь в колективних справах; у розв'язанні навчальних завдань; оцінювати вчинки, різні моделі поведінки;

– користуватися певними предметами тощо [3; 4].

Головне завдання – допомогти дитині зростати в ситуації успіху, дати відчути радість від усвідомлення подоланих труднощів, допомогти зрозуміти, що задарма в житті нічого не дається, скрізь необхідно докласти зусиль, дати дитині зрозуміти, що саме в умовах ліцею вона має набувати тих компетентностей та вмінь, які необхідні їй для життя [2, с. 15–16].

Освітнє середовище зорганізовано у такий спосіб, щоб кожна дитина почувала себе у класі затишно, комфортно і безпечно. Водночас передбачено місце, де дитина зможе побути наодинці – це так званий центр тиші. У ньому знаходиться зручне м'яке крісло з балдахіном над ним. У центрі відкриттів маємо «космічну зону» та ведмедика, який подорожує на повітряній кулі. Він допомагає досліджувати атмосферу. Центр творчості слугує для виставки дитячих робіт. У класі маємо центр успіху. Тут знаходяться паперові склянки із «гривнями успіху», які діти отримують за активну роботу на уроках. За ці «гривні» діти можуть «купити» певні речі на ярмарку, який відбувається один раз на семестр. Таким чином намагаємося спонукати маленьких ліцеїстів бути підприємливими та фінансово грамотними [4].

Парти в класі зручні та легкі, які можна швидко переставляти в залежності від попередньо запланованого виду роботи. Маємо зазначити, що учням подобається працювати в команді. Маленькі дослідники постійно перебувають в епіцентрі уваги вчителя.

Одним із наших пріоритетів, звісно, є навчання, яке приносить школярам чимало задоволення. Дитина має почуватись у школі вільно. Відтак, наші вчителі прагнуть створювати у класі родинний затишок, а правила, за якими працюють юні вихованці завжди узгоджуються разом із ними.

Незаперечним фактом є те, що об'єднання зусиль вчителя та батьків сприяє особистісному зростанню ди-

тини й полегшує засвоєння матеріалу, тому вони активно долучаються до участі в освітньому процесі.

Так, до участі у конкурсі на краще родовідне дерево було запрошено учнів разом із батьками. Робота захопила не тільки дітей, а й татусів з мамами. Результатом такої співпраці стало періодичне залучення батьків до підготовки та проведення того чи того заходу.

Зрозуміло, що розбудова Нової української школи – це довготермінова реформа, яку розпочато вже зараз. Її проведення буде супроводжуватися суттєвими змінами всіх складників освіти. Позитивним є те, що вже сьогодні школярі відчувають зміни і отримують освіту вищої якості. Вчителі повинні формувати та розвивати ключові компетентності своїх вихованців та готувати їх до реалій сучасного життя [5, с. 6–9]. Багатьом відома притча про те, як звернувся до монаха бідняк дати йому рибу, бо голодний. Проте монах мовчки віддав тому вудку. Повчальний характер притчі зрозумілий: треба давати не стільки їжу, скільки засіб її добування, тобто учнів потрібно навчити здобувати знання самостійно й вміти використовувати їх у ситуаціях практичної діяльності як зараз, так і в подальшому житті.

Поступово на зміну традиційній системі навчання приходить особистісно орієнтована, коли традиційні методи змінюються інноваційними, які передбачають зміщення акцентів у навчальній діяльності, спрямування її на інтелектуальний розвиток учнів унаслідок зменшення частки репродуктивної діяльності.

Література

1. Ранкова зустріч: що це і навіщо. URL:https://nus.org.ua/articles/rankova-zustrich-shho-tse-i-navishho/ (дата звернення: 17.02.2021).
2. Городець С. «Живе» спілкування: використання інтерактивних педагогічних технологій. *Шкільний світ.* Сер. Шкільний світ. 2013. № 11 (черв.). С. 15–16.
3. Нісімчук А. С., Падалка О. С., Шпак О. Т. Сучасні педагогічні технології : навч. посіб. Київ : Просвіта, 2000. 365 с.

4. Нова українська школа: порадник для вчителя / за заг. ред. Н. М. Бібік. Київ: Літера ЛТД, 2019. 208 с.
5. Фасоля А. М. Урок в умовах особистісно-зорієнтованого навчання. *Українська мова і література*. 2003. № 46. С. 6–9.

***Summary**: The role of primary school teachers in the preparation of the educational environment, the introduction of new forms of integrated learning, children families' involvement in the pedagogical interaction, etc.; the factors of quality assurance of the educational process are characterized, the structural components of the formula for success of the New School are commented; illustrated with specific examples from the experience of the Shcherbani Lyceum's primary school teacher.*

***Key words:** methods of teaching, pedagogical technology, educational activity, New Ukrainian School, cooperation, mutual understanding.*

НОВІ ВИДАННЯ: РЕЦЕНЗІЇ, ОГЛЯДИ, АНОТАЦІЇ

АКТУАЛЬНИЙ ПОГЛЯД НА НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ФАХУ

Рецензія на книгу:
Medical English for Public Health Purposes : textbook / Yu.V. Lysanets, O. M. Bieliaieva, L. B. Slipchenko. Kyiv : AUS «Medicine Publishing», 2021. 352 p.

Вітчизняна система охорони здоров'я потребує фахівців, здатних її успішно модернізувати, орієнтуючись на кращі світові практики. Однією з передумов упровадження інноваційних ідей у професійну діяльність лікаря є володіння англійською мовою, адже іноземномовна комунікативна компетентність відкриває брами вільного доступу до сучасної літератури в галузі охорони здоров'я, спілкування із закордонними колегами, участі в різнома-нітних міжнародних комунікативних форумах, стажу-ваннях, програмах професійної мобільності тощо.

У такому контексті рецензований підручник "Medical English for Public Health Purposes", укладений провідними фахівчинями кафедри іноземних мов з латинською мовою та медичною термінологією Полтавського державного медичного університету, наразі є актуальним, украй потрібним навчальним виданням.

В анотації до книги наголошено, що цільова авдиторія навчального видання – здобувачі другого (магістерського) рівня вищої освіти (галузь знань 22 «Медицина»,

спеціальність 229 «Громадське здоров'я»). Заявлене повністю зреалізовано структурою та змістом підручника, який охоплює основні види іноземномовної навчальної діяльності студента.

Підручник вибудувано так, щоб запропонувати не лише багатий, ретельно підготовлений навчальний матеріал, а й увести читача до широкого кола актуальних проблем у галузі медицини, як-от: основи документообігу і типи медичної документації; механізми збору анамнезу, обстеження пацієнтів і постановки діагнозу; основні принципи доказової медицини; типи та фази клінічних випробувань; сучасні реферативні й наукометричні бази даних; процедури рецензування в міжнародних наукових журналах; написання резюме та ділового листа та ін.

Уміння авторок креативно мислити, комплексно подати окрему тему на широкому тлі академічного фахового дискурсу, новітніх тенденцій, знань і відкриттів, автентичні й адаптовані англійськомовні тексти (подекуди із доречним та якісним графічним унаочненням) привертають увагу та наснажують на опанування змісту десяти розділів.

Логічний спосіб подання текстового матеріалу, котрий відповідає сучасним вимогам до професійного наративу і в якому підняті проблеми функціонування систем охорони здоров'я в Україні, Великобританії, США і країнах ЄС, підготовки здобувачів освіти до ефективного спілкування в англійськомовному середовищі тощо, межують із тематикою історичного розвитку охорони здоров'я та епідеміології, ключових етапів еволюції понять «здоров'я», «права пацієнта» та ін. Наукова виваженість викладового стилю спонукає читача до розмірковувань над траєкторією професійного й інтелектуального розвитку.

Вивчення профільної іноземної мови, як відомо, пов'язане з поповненням словникового запасу мовця галузевою термінолексикою, фаховою термінологією системи

практичної охорони здоров'я. Природно, що кожен із розділів підручника "Medical English for Public Health Purposes" розкриває ті чи ті аспекти побутування термінів, формує лексичну компетенцію студента шляхом виконання вправ, спрямованих на опанування загальновживаної та фахової лексики. У центр уваги майбутнього лікаря-професіонала закономірно потрапляють добірки з назвами хвороб і діагнозів, тематичними ідіомами, корисними фразами для спілкування з пацієнтами тощо.

Методична ерудованість авторок вилилась і в лаконічність, продуманість презентацій граматичного матеріалу. Граматичні коментарі прислужаться як для того, щоб підтвердити вже відомі правила, так і дати поштовх до опанування нових нюансів граматики сучасної англійської мови. Безумовну перевагу рецензованого підручника складає розмаїття вправ і завдань саме такого штибу.

Викликає схвальне ставлення евристичний потенціал книги, адже запитання для обговорення текстів, групової роботи, усних повідомлень спонукають до активних комунікативних вправлянь під час авдиторинх занять та самостійної роботи з підручником.

Ознайомлення з корпусом вправ та завдань указує на те, що Ю. Лисанець., О. Бєляєва., Л. Сліпченко ретельно відібрали навчальний контент, створивши надійне опертя для студента щодо визначення стратегій і тактик навчання, напрямів пізнавальної діяльності та самооцінювання.

Вигідно доповнюють цілісність підручника скрупульозно укладені додатки. Їх розроблено сім: Alphabetical List of Word Components of Greek and Latin Origin; Alphabetical List of Latin Medical Abbre-viations; Common Abbreviations in Medical English; Common Irregular Verbs; Units of Measurement: British, US and Metric; Test Tasks; Keys to Test Tasks.

До незаперечних ознак структурного завершення підручника вналежнимо й укладені англо-український та

українсько-англійський словники. Примітно, що структура словникової статті містить транскрипцію.

Родзинкою книги вважаємо оригінальний дизайн, раціональне композиційне розташування тексту й елементів візуалізації.

Перед нами дійсно цікава, інформаційно насичена, методично виважена книжка з виразним прикладним спрямуванням, яку цілком слушно назвати взірцем підручникотворення. Переконані, що вона посяде належне місце на терені сучасної навчальної медичної літератури загалом та в навчальному середовищі Полтавського державного медичного університету зосібна.

Матеріали навчального видання становлять інтерес не лише для магістрантів, а й для широкого загалу тих, хто цікавиться сучасною англійською медичною мовою.

З огляду на вищевикладене, констатуємо: рецензований підручник «Медична англійська для фахівців у галузі охорони здоров'я = Medical English for Public Health Purposes», укладений Ю. Лисанець, О. Бєляєвою, Л. Сліпченко, відповідає вимогам до навчальних видань для закладів вищої освіти, а отже, можемо прогнозувати, що його впровадження в процес навчання англійської мови професійного спрямування за спеціальністю 229 «Громадське здоров'я» буде успішним.

Лариса КОРОЛЬ

РЕЦЕНЗІЯ

[Король Л. «Індивідуальне навчально-дослідне завдання з дисципліни "Іншомовний академічний дискурс": методичні вказівки для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Полтава : ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2021. 74 с.]

Якісне виконання індивідуального навчально-дослідного завдання, що є різновидом самостійної роботи здобувача вищої освіти на першому (бакалаврському) рівні з освітньої компоненти «Іншомовний академічний дискурс», уможливлюється за наявності зрозумілих і доступних засобів методичного супроводу. Саме таким, без перебільшення, цінним для майбутнього бакалавра, джерелом інформації постають рецензовані методичні вказівки.

Методично доцільним є те, що в першому розділі розкрито сутність поняття «індивідуальне навчально-дослідне завдання», окреслено мету й терміни його виконання. Надзвичайно важливо, що авторка приділила пильну увагу питанням академічної доброчесності та конкретизувала види її порушення, які не зводяться лише до плагіату (с. 8–9); подано посилання на спеціальні програми, за допомогою яких можна перевірити будь-яку наукову продукцію на плагіат (с. 9); надано орієнтовну шкалу визначення оригінальності академічного тексту (с. 10). Ця інформація покликана формувати у здобувачів освіти академічну культуру, починаючи вже з перших кроків навчання в університеті.

У другому розділі – «Методичні зауваги до написання наукової доповіді» – подано алгоритм підготовки наукової публікації, чітко визначено її елементи, наведено основні правила коректного цитування та прик-

лади оформлення списку літератури згідно з ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання» (с. 19–22), а також правила оформлення літератури відповідно до міжнародного бібліографічного стандарту APA-2010 (с. 22–25).

Третій розділ рецензованої праці присвячений технічним вимогам до оформлення наукової публікації, власне, тексту доповіді. Важливо, що в цьому розділі майбутні бакалаври також мають змогу ознайомитися з правилами оформлення стендової доповіді (с. 31–34).

На особливу увагу заслуговує четвертий розділ – «Мультимедійна презентація: проєктування, створення, використання», в якому подано дієві поради щодо візуальної презентації наукової доповіді. Значну увагу приділено такому важливому аспекту оформлення презентації як кольорове оформлення (с. 40–44). Слід відзначити цінні поради й рекомендації, надані дослідницею та які допоможуть майбутнім бакалаврам навчитися успішно презентувати результати власних наукових розвідок (с. 50–52) академічній спільноті. Позаяк рецензовані методичні рекомендації призначені для майбутніх філологів, авторка пропонує доцільно відібрані англомовні кліше (с. 52–56).

У п’ятому розділі деталізовано критерії оцінювання індивідуального навчально-дослідного завдання, що забезпечує зрозумілість і прозорість отриманої студентом оцінки й унеможливлює суб’єктивність викладача.

Варті уваги додатки, в яких подано українсько-англійські еквіваленти видів академічних текстів, загальновживані скорочення елементів опису джерел etc. Не менш цінним є те, що авторка приділила увагу так званим «хибним друзям перекладача» (с. 62–63), знання яких запобігає виникненню помилок в усному й писемному мовленні майбутніх бакалаврів.

Отже, у п’яти розділах і додатках рецензованого видання комплексно розкрито організаційні засади виконання індивідуального навчально-дослідного завдання, лаконічно, але водночас змістовно окреслено основні аспекти академічної доброчесності, особливості підготовки та виголошення наукової доповіді – одного з найпоширеніших жанрів академічного дискурсу, закцентовано увагу майбутнього бакалавра на значущих нюансах публічного мовлення, технологічних і дизайнерських підходах до створення мультимедійної презентації.

Наявні в рецензованому виданні графічні елементи, таблиці, додатки, посилання на інформаційні ресурси тощо роблять видання по-справжньому дійовим порадником молодого дослідника.

Усе зазначене дає змогу стверджувати, що рецензована праця є надзвичайно актуальною. Також щиро сподіваємося, що цільова аудиторія, на яку розраховані методичні вказівки, без сумніву, буде розширена, оскільки матеріал посібника стане в пригоді здобувачам вищої освіти не лише на першому, а й на другому і третьому рівнях.

Олена БЄЛЯЄВА

У ФОКУСІ УВАГИ – ЛЕКСИКА

Рецензія на книгу:
Сліпченко Л. Б., Бєляєва О. М., Лисанець Ю. В. English Vocabulary in Practice : навч. посіб. Полтава, 2021.

Навчальний посібник “English Vocabulary in Practice” (авторки – Сліпченко Л. Б., Бєляєва О. М., Лисанець Ю. В.) ставить за мету вдосконалення лексичних навичок і розширення активного вокабуляра здобувачів вищої освіти, які вивчають англійську мову як навчальну дисципліну в університеті, а також, широкому загалу зацікавлених осіб, котрі готуються до складання сертифікованих іспитів з англійської мови. Посібник також може прислужитися для самостійної авдиторної роботи студентів та позавдиторного навчання.

Приємне загальне враження справляє структурування: десять розділів (Units), кожен з яких містить аналогічну кількість лексико-граматичних вправ і тестових завдань множинного вибору, передовсім спрямованих на опрацювання синонімів, антонімів, фразеологічних зрощень, прийменникових конструкцій.

Примітно, що чимало із розроблених авторками вправ подано у формі таблиць (Наприклад: Look at each noun on the right (1–10) and on the left (A-J), choose an appropriate synonym. Use each item once only. Match synonyms with their definitions (a-j) from the list below. The first one is given as an example; Choose the best synonym (word that has the same or nearly the same meaning) for the following words in capital letters; Complete each sentence with an adjective from the list on the left and a preposition from the list on the right. You must use each adjective once only but you can use each preposition more than once; Choose the best word to complete the sentence та ін.). Така форма

презентації контенту, на наш погляд, додає навчальному виданню логічної стрункості.

Цінним є й те, що авторки не залишили поза зоною уваги вагомий аспект англійської мови – фразові дієслова. Матеріал для таких завдань дібрано з належною ретельністю та з урахуванням інтересів студентів.

Розроблені Л. Сліпченко, О. Бєляєвою, Ю. Лисанець навчальні завдання сприяють розвиткові мислення, активізують пам'ять та увагу, закладаючи надійну основу для ефективного спілкування в межах тієї чи тієї розмовної теми.

Реалізацію новочасних лінгводидактичних стратегій, спрямованих на успішну самонавчальну діяльність студента, адекватне самооцінювання ним рівня опанування матеріалу розділів посібника простежуємо в корисному, на наше переконання, елементі, який дістав назву "A form for needs analysis". Розташований наприкінці кожного розділу він актуалізує дії щодо самовизначення лексичних труднощів (Vocabulary area), укладання переліку щойно опановиих лексичних одиниць (New words and word compositions).

Обидва згадані вище прийоми спрямовні на навчання вчитися – засадничу ідею європейської мовної освіти. Викладачеві при цьому відведено роль фасилітатора, який дає поради та настанови, спираючись на індивідуальні мнемонічні здібності суб'єкта педагогічного процесу. Іще один перевірений практикою засіб самоконтролю – це ключі до вправ, завдяки яким студент може швидко перевірити правильність виконання тієї чи тієї вправи.

Варте уваги грамотне з позицій дизайну та композиції оформлення пропонованих у посібнику вправ і завдань: виділення напівжирним шрифтом, доречне комбінування різних кеглів тощо.

Списки використаних джерел та актуальних вебресурсів не викликають заперечень.

Отже, можемо впевнено ствердити: посібник “English Vocabulary in Practice” відповідає чинним вимогам до навчальних видань для ЗВО та може бути рекомендований до широкого впровадження в навчальний процес вищої школи.

Лариса КОРОЛЬ

ДЛЯ НОТАТОК

Наукове видання

НАУКОВІ РАКУРСИ
Збірник наукових праць
Випуск 3

Дизайн – Л. Король
Технічне редагування – Л. Король, Л. Черчата
Відповідальна редакторка – Л. Король

Підписано до друку 10 липня 2021 р. Формат 60х84/16
Гарнітура Times. Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум-друк арк. 9,06
Наклад 30 прим. Зам. № 124

Видруковано в ПНПУ імені В. Г. Короленка
вул. Остроградського, 2, м. Полтава, 36003

Свдіоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції Серія ДК № 3817 від 01.06.2010 р.